

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET'İN İLANININ İLK YILLARINDA BALIKESİR
(1923-1926)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Refik GÜNENDİ

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CUMHURİYET'İN İLANININ İLK YILLARINDA BALIKESİR
(1923-1926)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Refik GÜNENDİ

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Yücel YİĞİT

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 200912517005 numaralı Refik GÜNENDİ'nin hazırladığı "CUMHURİYET'İN İLANININ İLK YILLARINDA BALIKESİR (1923-1926)" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20.05.2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof.Dr. Zeki ÇEVİK

İmza.....

Üye

Doç.Dr. Cihan ÖZGÜN

İmza.....

Üye (Danışman)

Doç.Dr. Yücel YİĞİT

İmza.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

24.06.2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Kenan Ziya TAŞ
Müdür

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, Güneybatı Anadolu'da yer alan küçük bir taşra kenti olan Balıkesir'de, Cumhuriyetin ilanını takip eden ilk yıllarda, Cumhuriyet yönetiminin kente etkilerini ortaya koymaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemleri olan 1923-1926 yılları arasında, Türkiye'de Cumhuriyet yönetimi ile eğitim, sağlık, ulaştırma ve ekonomi alanlarında yaşanan değişimlerin ve o dönemde yaşanan mübadele olayının ülke bazında araştırılmasının ardından, Balıkesir örneği ele alınarak, küçük bir taşra kentinde bu değişim ve olayların etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada telif eserler kullanılmıştır. Balıkesir'de araştırılan zaman diliminde yayımlanan Karesi Gazetesi, dönemine ışık tutması açısından önemlidir. 1924-1926 yılları arasında yayımlanan gazete sayıları, Cumhuriyet'in merkezi olan Ankara'nın Balıkesir'de yer alan resmi yayın organı görevini de yürütmesi açısından önem arz etmektedir.

I. Dünya Savaşı ve hemen ardından yaşanan Milli Mücadele Dönemi'nin ardından, İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimindeki Osmanlı Devleti ömrünü tamamlamış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Emperyalist ülkelerin hegemonyasından kurtuluş ve her alanda görülen milli oluşum, dönemin karakteristiği olmuştur.

Araştırmamızda yoğunlukla faydalandığımız kaynak olan Karesi Gazetesi hakkında ayrıntılı bilgi verilmeden öncesinde, Türkiye'de basın ve matbuat tarihi hakkında genel bilgiler yer almıştır.

Genç Cumhuriyetin karşılaştığı en önemli sorunlardan olan Mübadele konusunda Türkiye genelindeki tablo incelemesinin ardından en fazla sayıda Mübadil yerleşimi gerçekleşen illerden biri olan Balıkesir'de Mübadelenin bazı konularda olumlu bazı konularda olumsuz etkileri, araştırılan alanlarda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eğitim bölümünde, Türkiye'nin eğitim tarihi hakkında kısa bir bilgilendirmenin ardından, Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de eğitim alanında yaşanan köklü değişim çabaları ve özelde Balıkesir'de yaşanan değişimler hakkında telif eserlerden elde edilen bilgiler yer almıştır.

Sağlık bölümünde, Cumhuriyetin ilk yıllarında yetersiz sağlık sistemi ve buna bağlı olarak yaşanan başta sıtma olmak üzere salgın hastalıklarla mücadele konusu araştırılmış ve Balıkesir’de incelediğimiz dönemde bulunan sağlık sistemi hakkında bilgi verilmiştir.

Ekonomi bölümünde, Türkiye’nin elinde bulunan son derece kısıtlı imkânlarla modernleşme çabasının yanı sıra, ülkeye yabancı sermaye girişine karşı takınılan katı tutum göze çarpmaktadır. İthal mallar yerine milli sanayinin gelişimi için verilen mücadele milli iktisat politikasının çekirdeğini oluşturmuştur. Balıkesir’den 1920 yılına ait veriler aktararak, 1927 tarım ve sanayi sayımı ile aradaki farklar hakkında değerlendirme yer almıştır.

Ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümü olan ulaşım ile ilgili, dönemin en hızlı, güvenilir ve yaygın ulaşım yöntemi olan demiryolları hakkında kaynak taraması sonucunda elde edilen bilgiler aktarılmış ve Balıkesir’de demiryolunun durumu ve gelişimi hakkında genel bir görünüm ortaya konulmuştur.

İncelediğimiz dönemde, Milli Mücadele’den yeni çıkmanın verdiği şevkle, şehir ve kasabalarda vatan savunması için uçak alınması amacıyla düzenlenen tayyare piyangosu ile yapılan kampanyalar konusunda bilgi verilmiştir. Dönemde Balıkesir’de halk arasında oldukça popüler olan kampanya hakkında bilgiler yer almaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında, anlayışı ve yardımlarını esirgemeyen tutumuyla saygıdeğer danışman hocam Doç.Dr. Yücel YİĞİT’e teşekkürlerimi borç bilirim. Çalışma sürecinde manevi desteği ve ilgisi için değerli eşim Öznur GÜNENDİ’ye ayrıca teşekkür ederim.

Refik GÜNENDİ

ÖZET**CUMHURİYET'İN İLANININ İLK YILLARINDA BALIKESİR (1923-1926)****GÜNENDİ, Refik****Yüksek Lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Doç.Dr. Yücel YİĞİT****2019, 90 sayfa**

Tarihte dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, savaşlar ve felaketlerle dolu geçen bir yüz yılın ardından dağılarak yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştır.

Modern çağın gereklerine uygun olarak inşa edilmeye çalışılan genç Türkiye Cumhuriyeti, çağdaşı gelişmiş batı ülkelerini örnek alarak, yaşamın her alanında yeni oluşumlar ve yeni bir anlayışla köklü değişimlere sahne olmuştur.

Batı Anadolu'nun kuzeyinde, ağırlıklı geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olan, Cumhuriyet öncesi adı ile Karesi, Cumhuriyet sonrası değişen adı ile Balıkesir'de yaşanan değişim, 1923-1926 yılları arasında Cumhuriyetin tüm ülkede yaşanan sosyal, ekonomik, idari ve demografik açılardan yaşanan değişimin kesiti niteliğindedir.

Bu çalışmamızda Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de ve özelde Balıkesir'de, dönemin şartlarının getirdiği zorunluluklar ve yeni yönetim sistemi olan Cumhuriyetle birlikte yaşanan değişim, çoğunlukla genel değerlendirmeler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karesi Gazetesi, Balıkesir, Cumhuriyet, Mübadele, İskân, Türkiye, Mustafa Kemal Paşa

ABSTRACT**INITIAL YEARS OF REPUBLIC AND BALIKESİR (1923-1926)****GÜNENDİ, Refik****Balıkesir University, Institute of Social Sciences,****Department of History****Thesis Advisor: Assoc.Prof.Dr.Yücel YİĞİT****2019, 90 pages**

The Ottoman Empire, one of the world's largest state in history, wars and then dispersed in a place filled with disaster last hundred years has left the Republic of Turkey.

The need to study the young Republic of Turkey to be constructed in accordance with the modern era, taking contemporary examples of developed western countries, has been the formation of a new stage in every area of life and a new approach to fundamental change.

In the north of Western Anatolia, the main source of livelihood is agricultural activities, with the name Karesi before the Republic, Balıkesir is a cross-section of the change in the social, economic, administrative and demographic aspects of the Republic between 1923-1926.

In this study, the first years of the Republic, in Turkey and in Balıkesir, in particular, requirements and changes in the new management system with republic brought the conditions of the period, mainly tried to put forward the overall assessment.

Keywords: Karesi Newspaper, Balıkesir, Republic, Exchange, Barter, Turkey, Mustafa Kemal Pasha

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
ÇİZELGELER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALIKESİR TARİHİ HAKKINDA

I.I. Tarih Boyunca Balıkesir	6
I.II. Milli Mücadele’de Balıkesir	8
I.II.I. I. Balıkesir Kongresi	9
I.II.II. II. Balıkesir Kongresi	10
I.II.III. III. Balıkesir Kongresi	11
I.II.IV. IV. Balıkesir Kongresi	12

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BASIN

II.I. Mahalli Basın Tarihi	14
II.II. Karesi Gazetesi	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE VE BALIKESİR

III.I. Mübadele	29
III.I.I. Mübadele İle Değişen Nüfus Yapısı	43

III.I.II. Mübadele İle Değişen Yaşam	45
III.II. Eğitim	45
III.II.I. Türkiye’de Değişen Eğitim	46
III.II.II. Balıkesir’de Eğitim	50
III.III. Sağlık	54
III.III.I. Türkiye’de Sağlık	54
III.III.II. Balıkesir’de Sağlık	57
III.IV. Ekonomi	61
III.IV.I. Türkiye’de Ekonominin Değişimi	61
III.IV.II Demiryolları	74
III.IV.III. Tayyare Cemiyeti	77
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. II. Meşrutiyet ve Gazete Sayıları

Çizelge 2. Balıkesir İlçe Durumu(1924)

Çizelge 3. Balıkesir Merkez ve İlçelerinin Belediye Başkanları

Çizelge 4. Mübadillerin Yerleştirme Alanları

Çizelge 5. Mübadillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)

Çizelge 6. 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılı Okul ve Öğrenci Sayısı

Çizelge 7. 1919 Yılı İhracat Cetveli

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.t.	Adı Geçen Tez
Ans.	Ansiklopedi
B.C.A	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C	Cilt
MS	Milattan Sonra
MÖ	Milattan Önce
s	Sayfa
S	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları
Yay.Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Dünyada her şey, maruz kaldığı etkiler sonucunda zaman içinde değişim göstermektedir. Hayatın yadsınamaz bir özelliği olan değişim, devletler ve toplumlar için de kaçınılmaz bir olgudur.

Toplumsal değişim, zamanın akışı içerisinde yavaş ve süreklilik arz eden bir haldedir. Ancak, toplumları sarsıcı bir biçimde etkileyen olaylar sonucunda, değişim daha hızlı ve köklü bir şekilde yaşanır.

Yüzyıllarca hüküm sürmüş Osmanlı Devleti, tarih boyunca gelişen şartlar neticesinde zamanla gücünü yitirmiştir. XX. Yy. başlarında yaşanan uzun savaşlar ve nihayetinde I. Dünya Savaşı'nın gerçekleşmesi ve akabinde İtilaf Devletleri tarafından ülkenin işgal edilmesi, Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirmiştir.

Yaşanan işgallere karşı tepki gösteren halk, kurduğu mahalli teşkilatlarla yerel ve bölgesel olarak mücadele kararı almıştır. Ülke içinde parça parça yerel halde oluşan direniş hareketleri, birleşerek Milli Mücadele'yi oluşturmuştur. Kuvâ-yı Milliye birliklerinin merkezi bir otorite altında birleştirilerek düzenli ordunun kurulması uzun ve zorlu bir süreç sonucunda gerçekleşmiştir.

Emperyalist güçlere karşı verilen Milli Mücadele'den zaferle çıkan Türk halkının karşısında, uzun süren savaşlar sonunda viran olmuş bir ülke kalmıştı. I. Dünya Savaşı ile birlikte dokuz yıl boyunca kesintisiz süren savaşlar, neredeyse halkın yaşamının bir parçası haline gelmişti. Orduya alınan erkek nüfusun çoğunluğunun savaşlarda şehit olması sebebiyle azalan nüfus ve buna bağlı olarak azalan ziraat nedeniyle yaşanan yoksulluk en büyük sorunlardan biri olmuştur. Milli Mücadele'de var olma savaşı veren ülke, artık varlığını sürdürme mücadelesine başlamıştır.

Araştırmamız, imkânsızlıklar içerisinde bulunan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin; eğitim, sağlık, ekonomi gibi temel konularda giriştiği modernleşme çabalarının genel bir panoramasını arz etmeyi hedeflemektedir. Ülke genelinde hükümetin gerçekleştirmeye çalıştığı

yenileşme faaliyetleri genel olarak ortaya konulmuş ve ardından, bir taşra kenti olan Balıkesir’de bu yenileşmenin izdüşümü gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın ilk bölümü, Balıkesir’in tarihini ele almaktadır. İlk çağdan bu yana, bulunduğu coğrafya nedeniyle önemli bir yerleşim yeri olan Balıkesir, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve Osmanlı Devleti’nin de önemli sancaklarından biri olmuştur.

Milli Mücadele sürecinde, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından, 23 Nisan 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasına kadar olan ve Kongreler Dönemi adı verilen süreçte, Balıkesir Kongreleri Batı Anadolu için önemli bir yere sahip olmuştur. Beş kez düzenlenen Balıkesir Kongreleri, parça parça durumda bulunan yerel cephelerin belirli bir düzene kavuşturulmasında başarılı olmuştur.

Araştırmamızın ikinci bölümü Türkiye’de ve Balıkesir’de basın tarihi üzerinedir. İncelediğimiz dönemin en önemli kaynağı olan Karesi Gazetesi hakkında ayrıntılı bilgi vermeden önce, Türkiye’de basın tarihini genel perspektifle açıklama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda telif eserler kullanılmıştır. Çağdaş ülkelere göre matbuata geç kavuşan ülkede basın, modernleşmenin bir aracı olarak, 1831’de Takvim-i Vakayî’nin yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu gazeteyi, Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahval gazeteleri izlemiş ve ülkede yavaş da olsa matbuat canlanmıştır. II. Abdülhamid’in otokratik yönetiminde basın yeterince özgür olamamış ve siyasi olaylardan ziyade siyaset dışı konularda yayın yapmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile gazete sayısında patlama yaşanmış ancak bu özgürlük dönemi, 31 Mart olayının ardından İttihat ve Terakki tarafından çıkartılan Matbuat Kanunu ile son bulmuştur.

1864’de vilayet teşkilatlanmasına geçilince her vilayete bir matbaa kurulması hedeflenmiş ve Karesi Vilayeti de bu sayede 1886 yılında matbaa ve gazeteye kavuşmuştur. Karesi Gazetesi Balıkesir’de yayımlanan ilk gazete olmuştur. Devletin yayın organı olarak hizmet gören gazete, resmi ilanlar dışında günlük olaylara da yer vermiştir.

Cumhuriyet idaresinin başlaması ile Türkiye’de ve Balıkesir’de yaşanan değişimler araştırmamızın üçüncü bölümünü oluşturmuştur. Milli

Mücadele'nin ardından neredeyse her alanda yaşanan değişim, Cumhuriyet'in muasır medeniyetler seviyesine ulaşmayı amaçlamıştır.

Çeşitli araştırmalarda parça parça yer alan tespit ve değerlendirmeler çalışmamızın üçüncü bölümünde bütün halinde yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk büyük sınavı olan mübadele konusu, Türkiye genelinde arz ettiği görünümün aktarılmasının ardından Balıkesir özelinde değerlendirilmiştir.

İsmi, daha sonra Balıkesir Üniversitesi Eğitim Fakültesine verilecek olan, Balıkesir'e birçok katkıda bulunmuş Mustafa Necati Bey'in mübadele konusunda hizmetleri büyüktür. Milletvekili olarak yer aldığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hükümete, 21 Ağustos 1923 tarihinde mübadele ve iskân işleri ile ilgili bir bakanlığın kurulmasını teklif etmiştir. Bu teklif üzerine 13 Ekim 1923 tarihinde mübadillerin sağlıklı ve düzenli bir şekilde nakli için "Mübadele, İmâr ve İskân Vekâleti" kurulmuştur. Bakanlığın kurulmasını teklif eden Mustafa Necati Bey "Mübadele, İmâr ve İskân Vekili" seçilmiştir. Yaşanan zorlu ve zahmetli sürecin ardından, Yunanistan'dan yaklaşık 500.000 mübadil, Türkiye'nin çeşitli şehirlerine yerleştirilmiştir. Mübadele olayının maddi olgularının yanı sıra manevi olguları da araştırmamız içerisinde yer almaktadır.

II. Meşrutiyet'ten itibaren eğitim alanında yer alan gelişmelerle başlayan dönem hakkında genel bilgi verildikten sonra Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim konusunda yaşanan köklü değişimler incelenmiştir. Henüz Milli Mücadele'nin devam ettiği 15 - 21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi düzenlenmiştir. Kongre, eğitim konusuna verilen önemi göstermesi açısından dikkate değerlidir. Eğitimin birleştirilmesi ve yabancı okulların kapatılması, eğitim konusundaki millileşme ve modernleşmeyi göstermektedir. İncelediğimiz dönemde Balıkesir'de mevcut okullar, salnamelere ve Karesi Gazetesine ve diğer kaynaklara başvurularak telif eserler kullanılmıştır.

Görülen salgın hastalıklar, bu salgın hastalıklardan ölen insanlar, ülkenin sağlık alanındaki geri kalmışlığının somut örnekleri olmuştur. Bir sağlık sisteminden bile bahsedilemeyecek durumdaki ülkede yaşanan salgın

hastalıklar çok sayıda ölüme yol açmakta ve hastalığın tespiti bile yapılamamaktaydı.

Uzun yıllar boyunca ilgiden yoksun kalmış bu memleket sakinlerinin felaket haline dönüşmüş genel sağlık problemlerini çözme ve bir sağlık sistemi oluşturma amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi'nde mühim çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Vekili olduğu sağlık bakanlığı, mübadele ile daha da ağırlaşan sağlık problemlerini çözmek için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle dönemin en ölümcül ve yaygın hastalığı olan sıtma ile mücadele bu konuda başı çekmiştir. Balıkesir, incelediğimiz dönemde sıtma hastalığının en yoğun görüldüğü üçüncü şehir olmuştur.

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce Ulusal Ekonomi Politikasının temel çizgilerini belirlemek amacıyla 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde "Türkiye Genel İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. İzmir'de gerçekleşen kongrenin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, konuşmasında geçen "*iktisadiyat demek her şey demektir*" cümlesiyle, ekonominin her alanda gerekliliğini ve temel vazifesini özetlemiştir. Yüzyıllarca kapitülasyonlar, üretim araçlarının geri kalmışlığı ve ulaşım yollarının yetersizliği gibi nedenlerle ülkede ekonomi gelişmemiştir. Cumhuriyet, ülkenin iktisadi bağımsızlığı için tedbirler almış, üretimi arttırmak için yollar aramış ve halkın sırtında bulunan vergileri azaltma gayreti göstermiştir.

Dönemin en hızlı, güvenilir ve ekonomik ulaşım metodu olan demiryollarının Türkiye'de tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiş, demiryolu sisteminin yaygınlaştırılması için "Bir karış fazla şimendifer" parolasıyla, Cumhuriyet'in demir yolu atağı, incelememiz içerisinde yer almıştır. Balıkesir'de, dönemin Karesi Gazetesi'nde yer alan haberler değerlendirilmiş ve Balıkesir'den geçen ve Batı Anadolu'yu Ankara'ya bağlayan hat hakkında bilgiler de çalışmamız içerisinde bulunmaktadır.

Milli Mücadele'de yararlılığı ispatlanan uçağın, vatan savunması için elzem olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'de havacılığın temellerini atmak amacıyla 16 Şubat 1925 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kurulan Türk Tayyare Cemiyeti, dönemin heyecanla karşılanan ve gündemde yer alan bir olayı olmuştur. Cemiyet, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Havacılığının temel

adımlarından birini teşkil etmiştir. Şehir ve ilçeler, para toplayarak uçak almışlar ve alınan bu uçaklara 30 Ağustos tarihlerinde düzenlenen Tayyare Bayramlarında törenle, uçak alımı için para toplayan şehir veya ilçenin ismi verilmiştir. Balıkesir, bu konuda en başarılı şehirlerden biri olmuştur. Karesi Gazetesi'nde konu hakkında çok sayıda haber yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALIKESİR TARİHİ HAKKINDA

I.I. Tarih Boyunca Balıkesir

Şehrin tarihi MÖ.2700'lü yıllara kadar erişmektedir ve bölgeye ismini veren topluluk MÖ.2000'lerde Avrupa'dan geldikleri varsayılan "Bitinler"¹ olmuştur.² Hitit metinlerinde "Assuva" olarak anılan bölge, Roma döneminde "Misya" adıyla anılmıştır. Misya bölgesi günümüzde, şu anki Balıkesir'in tamamını, İzmir'in Bergama, Manisa'nın Soma ile Kırkağaç ilçeleri ve Çanakkale ilinin Anadolu'daki kısmına tekabül etmektedir.

MÖ. VI-IV. Yüzyıllar arasında Pers egemenliği altında kalan Balıkesir ve civarı, doğu seferine çıkan İskender İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiş, bunu takiben Bergama Krallığı'nın hâkimiyet sahası içinde kalmıştır. Bu krallık sona erince Roma İmparatorluğu'na tabi olmuş, Roma İmparatorluğu MS. 395 yılında ikiye ayrılınca Doğu Roma sınırları içinde yer almıştır.

Emeviler'in Şam'da yönetime geçmesiyle, Halife Muaviye b. EbûSufyan zamanında başlayan İstanbul seferleri sırasında Arap kuvvetleri Mysia bölgesinde bulunan Kapıdağ Yarımadası'nda yığınaklama yapmışlardır.³ Malazgirt Savaşı'yla Türklerin Anadolu'daki etkinliği artmış, Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın İznik merkezli devletinin ortaya çıkmasının ardından, Sızık (Belkız) ve Aydıncık (İdincik) 1076 yılında Türkler'in eline geçmiş ve kısa zamanda Çanakkale ve civarı Türk hâkimiyeti altına alınmıştır.⁴ Süleymanşah'ın 1081 yılında İmparator Alexios ile yaptığı anlaşma ile bütün Anadolu Türklere bırakılmış ve Balıkesir havalisi de yaklaşık bu yıllarda Türk idaresine girmiştir.

I. Kılıç Arslan zamanında meydana gelen I. Haçlı Seferi'nden sonra Türk-Bizans sınırı Marmara sahillerinden Eskişehir-Antalya hattına doğru

¹ Bitinler: MÖ. 11.Yüzyılda Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiş ve sonradan İznik başkentli, İzmit Körfezi, İstanbul, Sakarya ve Bursa arasında kalan bölgede Bitinya devletini kurmuş halk.Körfezi, İstanbul, Sakarya ve Bursa arasında kalan bölgede Bitinya devletini kurmuş halk.

² Yurt Ansiklopedisi, (1982) C. 2, İstanbul, s.1119.

³ Mücteba İlgürel, (1976) "XVII.Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, II, Ankara, s. 1275-1281

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (2000), *Karasi Vilayeti Tarihçesi*, (Yayına Hazırlayan: Abdülmecit Mutaf), Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, s.19

çekilmiş ve bu tarihten 1176 Miryokefalon savaşına kadar geçen sürede Batı Anadolu'daki Türk nüfuzu zayıflamıştır. Bununla beraber 1110 yıllarında Alaşehir ve Balıkesir taraflarında az da olsa Türk faaliyetleri devam etmiştir.⁵

XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Asya'dan Anadolu'ya gelen Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çökmesine sebep olmuş ve meydana gelen boşluktan faydalanan bazı uç beylikleri bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Anadolu Türk Beyliklerinden olan ve Sivas'ta bulunan Danişmendli ailesinden olan Karesi ailesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Danişmendli'lere 1178 yılında son verince, Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılan Danişmendli Türkmenlerinden biridir.⁶ Yüksek ihtimalle Karesioğulları, Kuzeybatı Anadolu'ya, Bizans'a karşı Anadolu Selçuklu Devleti'nce yerleştirilmiştir.

Karesi Beyliği'nin bu şekilde kurulması üzerine Anadolu ve Trakya bölgesinde kendilerine bir yurt ve sığınacak bir lider arayan Türkmenler bölgeye gelerek yerleşmeye başlamışlardır. Nitekim Karesi Beyi Demir Han zamanında 1333'de Balıkesir'i ziyaret eden ünlü seyyah İbn Batuta'nın bahsettiği yoğun nüfusun, bu göçle de bir alakası olduğunu düşünmek yerinde olur. Anadolu'da Moğollar'dan kaçan Türkler'le, Dobruca'dan Ece Halil komutasında Anadolu'ya geçen Sarı Saltuk Türkmenleri'nin Balıkesir'e yerleşmesi şehrin nüfusunu hızla arttırdığı gibi, canlı bir ticari hayatın başlamasına da sebep olmuştur.⁷

Karesi Bey'in ölümünden sonra beyliğin toprakları oğulları arasında paylaştırılmış, Balıkesir merkez olmak üzere Marmara ve Çanakkale'ye kadar uzanan bölge Demir Han'a, Bergama merkez olmak üzere daha küçük bir sahayı kapsayan bölge ise Yahşi Han'a bırakılmıştır.⁸ Demir Han, adaletsiz ve zulme dayanan yönetimi ile halkın nefretini kazanmış ve küçük kardeşi Dursun Bey, ağabeyinden çekindiği için Orhan Bey'e iltica etmiştir. Dursun Bey, Karesi Beyliği'nin başına geçmeyi arzu ettiğinden Osmanlılar'ın yardımını temin etmeyi düşünmüştür. Aynı sıralarda Karesi emirleri de, Hacı İlbey vasıtasıyla Dursun Bey'e haber göndermiş ve onun hükümdar olmasını istemişlerdir. O da bu teklifi kabul ederek durumu Orhan Gazi'ye iletmış,

⁵ Osman Turan, "Kılıç Arslan I", *İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 685

⁶ Zerrin Günel Öden, (1999), *Karesi Beyliği*, TTKB, Ankara, s.9-10

⁷ Mücteba İlgürel, a.g.m., s.1280

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1984), *Anadolu Beylikleri*, T.T.K. Basımevi, Ankara, s.99

kendisine yardım edilirse karşılığında Balıkesir, Bergama, Edremit ve diğer yerleri Osmanlılara bırakacağını önermiştir.⁹ Orhan Gazi bu teklifi olumlu karşılayarak 1345 yılında Balıkesir üzerine yürümüş, Osmanlı kuvvetlerinin ve Dursun Bey'in Balıkesir'e yaklaştığını öğrenen Demir Han Bergama'ya çekilmiş ve burada kuşatma altına alınmıştır. Muharebe devam ederken kaleden atılan bir ok Dursun Bey'in maktul düşmesine yol açmışsa da Bergama halkının baskısına karşı koyamayan Demir Han, Osmanlı Kuvvetlerine teslim olarak Bursa'ya götürülmüş ve iki sene sonra burada vefat etmiştir. Böylece Karesi Beyliği Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹⁰

XIV. Yüzyılın ilk yarısından XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı idari yapısı içinde sancak olarak yer alan Karesi, 1841 yılında eyalet teşkilatının değiştirilmesi sırasında Hüdavendigâr Vilayetine bağlanmıştır. 1845'de Manisa Vilayet haline getirilip Karesi Sancağı buraya bağlanmışsa da bir süre sonra tekrar Hüdavendigâr sancağı içinde yer almıştır.¹¹ 1881'de Biga'nın ilhakı ile Karesi Vilayeti teşekkül etmiş, Bursa'ya bağlı olan Balat (Dursunbey) nahiyesi Karesi Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1888'de Karesi Vilayeti kaldırılarak tekrar Hüdavendigâr'a bağlanmış ve 1909'da Karesi müstakil mutasarrıflık haline getirilmiştir.

I.II. Milli Mücadele'de Balıkesir

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla I. Dünya Savaşı sona ermiştir. Ancak mütarekenin ağır şartları Osmanlı Devleti'nin de nihai sonunu getirmiştir. Fiiliyatta bir devletten bahsedilemeyen bu zamanda, halk kurduğu mahalli teşkilatlarla yerel ve bölgesel olarak mücadele kararı almıştır. Anadolu'nun her yerinde başlayan bu mücadelede, "Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk", "Müdafaa-i Hukuk ve Milliye" ve "Muhafaza-i Vatan ve Redd-i İlhak" cemiyetleri çok önemli roller üstlenmişlerdir. Ulusal şuurla oluşturulan bu teşkilatlara "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" denilmiştir.¹² 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihi arasındaki döneme

⁹ Zerrin Günal Öden, (2001), İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, s.488-489

¹⁰ Zerrin Günal Öden, a.g.m., s.488

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.102

¹² Yusuf Hikmet Bayur, (1983), *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara; TTK Yayınları, s.193

“Kongreler Dönemi” denilmektedir. Dönemde 30 civarında düzenlenen kongrenin 4’ü, Balıkesir Kongreleri olmuştur.

Yunanlılar’ın İzmir’i 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal etmesinin ardından yerel halk tarafından Kuvâ-yı Milliye birlikleri oluşturulmuştur. Kuvâ-yı Milliye birliklerine katılan diğer unsurların oluşturduğu milli cepheler giderek büyümüş ve ihtiyaçları da büyük oranda artmıştır. 26 Mayıs 1919 tarihinde Ayvalık, 9 Haziran 1919 tarihinde Soma ve 23 Haziran 1919 tarihinde Akhisar cepheleri kurulmuş ve bu cepheler daha sonra birleşerek “Şimal Cephesi” ismini almıştır.¹³

16 Mayıs 1919’da Balıkesir’de ilk toplantı, şimdiki Balıkesir Lisesi’nin olduğu binada bulunan Okuma Yurdu’nda yapılmıştır. Toplantı sonunda ilgili makamlara protesto telgrafları çekilmesine karar verilmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Alaca Mescit’te mevlit bahanesiyle bir toplantı yapılmış ve yapılan görüşmeler sonucunda 40 kişilik bir heyetin seçilmesine karar verilmiştir. Bu heyet, her türlü kararı almaya yetkilendirilmiştir. 20 Mayıs 1919’da seçilen heyet temsilcileri ilk toplantılarını yapmışlar ve bir heyetin İstanbul’a gidip durumu yetkililerle görüşmesi, Ayvalık’taki hassas vaziyetten dolayı sahil ilçeleri ile birlikte hareketi temin etmek üzere bir heyetin Edremit ve havalisine gönderilmesi ve Merkezde de bir heyetin teşkilat ve hazırlıklara devam etmesi kararlaştırılmıştır.

Balıkesir’de, halkın yoğun olarak katıldığı cephe mevcutları oldukça arttığı için, bu mevcutların askeri bir düzene alınmaları, beslenmeleri ve idareleri amacıyla bazı tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 28 Haziran 1919’da “Redd-i İlhak Hey’et’i Merkeziyesi”nin organize ettiği bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Ayvalık, Soma, Akhisar ve Balıkesir’in diğer ilçelerinin temsilcileri katılmıştır.

I.II.I. I. Balıkesir Kongresi:

Balıkesir bölgesinde açılan Ayvalık, Soma, Akhisar ve İvrindi cephelerinde bulunan yerel kuvvetlerin düzenli kuvvetler haline getirilmeleri, sevk ve idareleri ile iaşeleri için tedbir alınmasının zorunlu olduğunun

¹³ Kâzım Özalp, (1998), *Milli Mücadele (1919-1922)*, 1. Cilt, Ankara: T.T.K. Basımevi, s.75

anlaşılmasıyla Balıkesir’de 26 Temmuz 1919 tarihinde I. Balıkesir Kongresi toplanmış ve Kongre 31 Temmuz 1919’da sona ermiştir.

Yapılan bu ilk kongrede bir “Heyet-i Merkeziye” oluşturulmuş ve başkanlığına Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey seçilmiştir. Akbaş baskını düzenleyen Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey de Kuva-yı Milliye Komutanı olarak katılmıştır. Bugünkü Ali Şuuri İlkokulu’nun yerinde olan, başlangıcından beri Balıkesir Kuvâ-yı Milliye Heyeti Merkeziyesi’nin Karargâhı olan¹⁴ Darü’l Nafia Medresesi’ndeki toplantıya Ayvalık, Soma, Akhisar ve Balıkesir’in diğer kazalarının temsilcileri katılmıştır. Yürütülen çalışmalar disipline edilerek ayarlanmış ve kaza heyetleri seçilmiştir. Cephelerin işesi, Redd-i İlhak Heyetleri’nin salahiyet ve irtibatları, cephelerin desteklenmesi amacıyla hangi kaza halkının nerelere gönderilecekleri bu kongrede tespit edilmiştir.¹⁵ Kongre başkanı Hacim Muhittin Bey bu konuda “Biz Balıkesir’de, asil olarak vazifelerin taksimini kabul ettik. Cephe ve kumanda heyetinin vazifesi ile geride Redd-i İlhak Heyeti’nin vazifeleri birbirinden ayrıldı. Bir heyet diğer heyetin vazifelerine müdahale etmez. Cephe kumandan heyetleri ne işeye, ne idareye ve ne de para toplamaya karışmazlar” sözleriyle kongrede alınan kararların içeriğini açıklamıştır.¹⁶

Kongrenin aldığı en mühim karar, Yunanlılara karşı düzenli birliklerin oluşturulması amacıyla 1902-1903 doğumlulara kadar olan kişilerin askere çağırılması olmuştur.¹⁷

I.II.II. II. Balıkesir Kongresi:

I. Balıkesir Kongresi’nde alınmış olunan kararlar mucibince “Heyet-i Merkeziye” faaliyetlerini sürdürmüştür. Heyet-i Merkeziye, kaza ve diğer yerlerde gereken askeri ve mali çalışmalarını yürütmüştür. II. Balıkesir Kongresi 16 Eylül 1919’da şimdiki Balıkesir Lisesi olan Balıkesir Mekteb-i Sultanisi’nde toplanmıştır. Kongre 22 Eylül 1919’a kadar devam etmiştir. Bu

¹⁴ Hasan Basri Çantay, (2006), *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Balıkesir, s.39

¹⁵ Mücteba İlgürel, (1973), *“Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri”*, Cumhuriyet’in 50.Yılına Armağan, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.36

¹⁶ Zeki Çevik, ., “Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri ve 61. Fırka Kumandanı Miralay Kazım (Özalp) Bey”, TÜRKKÜM, Uluslararası Sempozyum, Burhaniye, 5-8 Eylül 2018, s.8

¹⁷ Zeki Arıkan, (1999), *Ankara Üniv. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Kasım, s.472

kongre birinci kongreye nazaran, vilayet sınırlarını aşarak geniş bir bölge kongresi hüviyetinde gerçekleşmiştir. Kongre başkanlığına yeniden Hacim Muhittin Bey seçilmiştir. Kongre kendisine “Balıkesir Milli Kongresi” ya da “Harekât-ı Milliye Kongresi” adını vermiştir.¹⁸

Kongrede alınan kararların genel mahiyeti, Amasya Genelgesi’nde belirlenen düşüncelerle, Erzurum Kongresi’nde alınmış olunan kararların, Balıkesir Kongresi’nde değişik bir söylemle ortaya konulmasıdır. Kırk sekiz delegenin katıldığı, temsil oranı geniş olan bu kongrede, Milli Mücadele’nin aşağıdan yukarıya doğru bir teşkilatlanma şekli görülmekte ve sivil mahiyetli bir oluşum görülmektedir.

Kongrede, işgal altındaki İzmir’e mahsul gönderilmesinin yasaklanması ve Yunanlılarla kati surette görüşme teşebbüsünde bulunulmaması başta gelen kararlar olmuştur. Yunanlılar memleketten çıkarılıncaya kadar savaşın devam ettirilmesi, askerlik görevine çağırılmasına rağmen bu davete icabet etmeyenlerle cepheden kaçanların aile üyelerine dokunulmaması fakat kendilerinin memleket dışına, mümkün olursa Yunan tarafına gönderilmesi, devam eden kararlardır. Kongrenin amacı ve alınan kararların İstanbul hükümeti ile padişaha bildirilmesi de alınan kararlar arasındadır. Kongre kararları, İtilâf devletlerinin İstanbul’daki mümessillerine bildiri olarak ulaştırılmıştır.

Balıkesir’de toplanan kongreden sonra, İtilâf devletleri bu gelişmelerden rahatsız olmuş ve İstanbul Hükümeti üzerindeki baskılarını arttırmışlardır. Dâhiliye Nâzırı Adil tarafından 9 Ağustos 1919 tarihinde bir talimat imzalanmıştır. Talimatta, kongrenin derhal dağıtılması ve delegelerin tutuklanması istenmiş ve “Yunanlıların geçici olarak işgal ettikleri bölgeler dışında bulunan çetelerin derhal dağıtılması, halkın bu çetelere katılmasına engel olunması, Teşkilât-ı Milliye adı altında toplanan güçlerin zaman geçirilmeksizin dağıtılması” istenmiş ve emre muhalefet edenlerin ülkenin karşıtı bulduklarından haklarında hukuki işlem gerçekleştirileceği

¹⁸ Zeki Çevik, (2002), *Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s.148

belirtilmiştir. Emre uymayan Mutasarrıf Hilmi Bey daha sonra Hükümet tarafından azledilmiştir.¹⁹

II. Balıkesir Kongresi ile Balıkesir teşkilatı yalnızca bulunduğu bölgede düzenli birlikler kurmakla kalmamış, Alaşehir teşkilatlanmasına da önderlik etmiş, böylece bölgede ağırlığını koyarak, Ege bölgesine önyak olmuştur.

I.II.III. III. Balıkesir Kongresi:

6-9 Ağustos 1919 tarihleri arasında I. Nazilli Kongresi yapılmış, II. Balıkesir Kongresi'nin aldığı kararları geniş bir bölgeye yaymak için Alaşehir Kongresi'nin toplanması münasip görülmüştür. Başkanlığı Hacim Muhittin Bey tarafından yürütülen 19 - 21 Kasım 1919 tarihlerinde toplanan kongre, Balıkesir'de alınan kararları tamamen benimsemiştir. Öte yandan Erzurum Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede, memleketin yekpare olarak kurtuluşunu amaçlayan kararlar alınmıştır. Temsil Heyeti ve Balıkesir Heyet-i Merkeziyesinin irtibat halinde olması memleketin yekpare olarak kurtarılması gerektiğini güçlendirmiştir. Mesele, 19 - 21 Kasım 1919 tarihinde toplanan III. Balıkesir Kongresinin temel gündem maddelerinden biri olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli telgrafta Umûm Anadolu Kongresi'nin derhal toplanması gerektiğine işaret olunmuştu. Sivas'la bağlantı kurulması, yabancıların kongreyle ilgilenmesi (İngiliz Hükümeti'nin Balıkesir'e, Alaşehir'e ve Akhisar'a Kuva-yi Milliye'nin durumunu tetkik için Yüzbaşı Hadkinson'u göndermesi, Fransız Yüzbaşı Leksa'nın izleyici olarak katılması), İtilaf Devletleri'ne iki muhtıra verilmesi ve Ferit Paşa aleyhine harekete geçilmesi III. Balıkesir Kongresi'nin başarılı çalışmalarından olmuştur.

Bu kongre sonrasında, Kongre kararlarını kamuoyuna duyurmak ve Kuvâ-yı Milli'ye bilincini yaymak amacıyla "İzmir'e Doğru" Gazetesi'nin çıkarılması kararlaştırılmıştır.²⁰ 16 Kasım 1919 tarihinde yayına başlayan gazete, 27 Haziran 1920 tarihinde yayına son vermiştir.

I.II.IV. IV. Balıkesir Kongresi:

¹⁹ Mücteba İlgürel, (1992), *Balıkesir Kongreleri, İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s.15-17,

²⁰ Kemal Arı, (2013), *Türk Devrim Tarihi (Temelleri Gelişimi ve Oluşumu)*, I, Zeus Yayınevi, İzmir, s. 289

Ekim ayında kongre düzenleyemeyen Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti, Kasım ayı içinde gelişen olayları değerlendirmek üzere yeni bir kongre düzenlemiştir. 10 Mart 1920 tarihinde düzenlenen Kongre, Anzavur'a karşı girişilen harekâtı desteklemiş ve bu harekât esnasında yararlılıkları bulunanları takdir etmiştir. Kongre'nin almış olduğu kararların arasında, Anadolu'da bulunan Heyet-i Temsiliye'yle irtibata geçilerek "Redd-i İlhak" ünvanının artık "Müdafaa-i Hukuk" şeklinde değiştirilmesi kararı en önemli karar olmuştur. Memleketin müşterek bir amaç için bütün halinde hareket ettiği ve bu kutsal amaca erişebilmek gayretiyle Erzurum'dan İzmir'e tüm halkın aynı heyecanla mücadeleye katıldığı ilân edilmiştir.²¹

IV. Balıkesir Kongresi'nin toplanması, Mustafa Kemal Paşa tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Batı Anadolu'daki Redd-i İlhak Heyetleri, Sivas Kongresi'nde oluşan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılmak için yavaş davranmışlar ve yeniden kongre düzenlenmesi ile bu kongreye Bursa'nın da katılmasını sağlamışlardır.

Balıkesir Kongreleri'ni Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden ayıran en önemli özellik, diğer kongrelerde yüksek rütbeli subayların bulunmasına karşılık, Balıkesir Kongrelerinin tamamen sivil bir görünüşte olmasıdır. Balıkesir Kongreleri vasıtasıyla hem Yunanlılara karşı direnilmiş hem de isyan çıkararak katliam gerçekleştiren Anzavur Ahmet'e karşı büyük başarılarla imza atılmıştır.

Ülkenin devletsiz ve hükümeteşiz olduğu 15 Mayıs 1919 tarihinden 23 Nisan 1920 tarihine kadar olan devletsiz ve hükümeteşiz kalınan sürecin yönetilmesi işini Kongreler üzerlerine almıştır.

30 Haziran 1920 tarihinde işgale uğrayan Balıkesir, 6 Eylül 1920 tarihinde işgalden kurtulmuştur. 1923 yılında, sancak teşkilatı kaldırılınca Karesi de vilayet haline getirilmiş, 1926'da tarihi hanedanlara mahsus vilayet isimlerinin kaldırılması ile "Balıkesir Vilayeti" adını almıştır.²²

²¹ Kâzım Özalp, *a.g.e.*, s.75

²² Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s.334

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE BASIN

II.I. Mahalli Basın Tarihi

İngiltere'de 1702'de, Fransa'da 1777'de yayımlanmaya başlanan günlük gazeteler 1789'dan sonra tüm Avrupa'da yaygınlaşmıştır.²³ Avrupa'da basının iki yüz yıllık bir tarihi varken, bizde daha XIX. Yüzyıl ortalarında başlayan kımıldanmalar basının ne kadar ihmal edildiğini göstermektedir. Batı'daki hızlı gelişmelere karşın Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri de çok geç başlamıştır.²⁴

1827'de yaşanan Navarin faciasının ardından Osmanlı Devleti Avrupa'da yalnız kalmıştır. Bu durum, II. Mahmut'un uzun süredir tasarladığı bir gazete yayınlama projesini hayata geçirmesine vesile olmuştur. İlk resmî Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi* yayımlanmıştır. Türkçe gazeteciliğinin başlangıcı olması ve yayınlanan diğer gazeteler ile vilâyet gazetelerine liderlik etmesi bakımından *Takvim-i Vakayi* matbuat tarihinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Bir müddet sonra gazete, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan azınlıkların lisanlarında, Rumca, Arapça, Farsça, Fransızca, Ermenice ve Bulgarca olarak basılmıştır.

1840 yılında William Churchill adlı bir tüccar tarafından yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis Gazetesi* ise yarı resmî bir hüviyettedir. *Ceride-i Havadis* Türkçe yayın yapan ikinci gazetedir. Gazete dilinin gelişmesine ve yazı dilinin sadeleşmesine katkıda bulunmuştur.

Sultan Abdülaziz, 1863'te yaptığı Mısır gezisi sırasında Mısır'ın çeşitli vilâyetlerinde gazeteler çıkarıldığını öğrenmiştir. İstanbul dışındaki yerlerin basının aydınlatıcı yönünü kullanması için bu fikri benimsemiştir.²⁵ Böylelikle Osmanlı gazeteciliğinde vilâyet gazetelerinin doğuşu başlamıştır.

²³ Ertuğ, H.R., (1959), *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, s.10

²⁴ Girgin, A., (2001), *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s.9

²⁵ Muammer Yaşar, (1971), *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi: Envar-ı Şarkıye*, Ankara, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, s.29

Vilâyet gazetelerinin yayın hayatına başlamasından önce mahallî idareyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 7 Kasım 1864 tarihinde çıkarılan bir kanunla eyaletler kaldırılarak yerine vilâyet sistemi getirilmiştir. Fransa'dan örnek alınan sistemin hükümleri aşamalarla uygulamaya konulmuştur. 8 Ekim 1864'de Tuna Vilâyetinde uygulamaya başlanılan yeni sistemden olumlu sonuçlar alınması üzerine, 1865 yılında Bosna Vilâyeti kurulmuştur. Sonrasında Suriye, Halep, Edirne ve Trablusgarp Vilâyetleri sırasıyla kurulan vilayetler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan bölgelerden başlayan vilâyet sistemi uygulaması daha sonraki yıllarda yaygınlaşmış ve genellikle çevreden merkeze olmak üzere bütün ülkeyi kapsamıştır.²⁶

Ayrıca Vilâyetlerin oluşturulmasında kültürel alanda gerçekleşen atılımlar arasında her vilâyet merkezinde birer matbaanın açılması önemli bir husustur. 7 Kasım 1864'te çıkarılan Vilâyet Nizamnamesi'nin, yedinci maddesi, her türlü genel yazışma işini yürütecek mektupçuluk görevinden bahsetmiş ve vilayetlerdeki matbaaların mektupçular yönetiminde olacağına yer vermiştir. Vilâyetlere ilişkin nizamnameler, gazetelerde yer alacak resmî ve gayri resmî yazıların sorumluluğu mektupçuya ait olmuştur. 21 Ocak 1871 tarihinde yayınlanan İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi 20. maddesinde vilâyet matbaalarının idaresi ile vilâyet gazetelerinde hükümet tarafından her hangi bir yazı yayınlanması gerekliliğinde müsveddelerin düzenlenmesinin mektupçunun görevlerinden sayılmıştır. Bu düzenlemelerden, vilâyet matbaa ve gazetelerinin, idarenin resmî yazışmalarını kolaylaştırmak, İstanbul ve taşra yönetimlerinde uygun kabul edilen yazıları neşretmek ve yaymak gibi vazifelerle yükümlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu 27 Cemaziye'l-âhir 1875 tarihli belgede "...bila istizan kitap ve resailtab olunması" hakkında vilayetlere yapılan uyarıdan anlaşılmaktadır.²⁷

İstanbul'dan sonra Anadolu'da ilk matbaa 1866 sonlarında "Matbaa-i Vilayet-i Erzurum" adıyla kurulmuştur. Erzurum'da kurulan bu matbaa ile Erzurum Vilâyet Gazetesi Envar-ı Şarkıyye'nin ve vilâyet salnamelerinin basılması planlanmıştır.²⁸

²⁶ Bülent Varlık, *Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri maddesi*, (1985), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul, s.99

²⁷ Kocabaşoğlu ve Birinci, a.g.m., s. 103

²⁸ Yaşar, a.g.e., s. 33.

1905 tarihinde Osmanlı Devlet sisteminde 29 vilâyet matbaası vardır. Diğer bir ifadeyle 40 idarî birimin 29'unda bir resmî vilâyet matbaası kurulmuştur. Vilayet matbaalarından 15'i 1860'lı yıllarda, 7'si 1870'li yıllarda, 3'ü 1880'li yıllarda kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında bu matbaalardan 17'si hâlâ o vilayetin tek matbaası olma özelliğini taşımaktadır. Vilâyet matbaalarından 15'i yalnızca Osmanlıca baskı yapabilirken 7'si Türkçe ve Arapça, 3'ü Türkçe ve Rumca, 2'si Türkçe ve Ermenice, 2'si Türkçe'nin yanında Sırpça, Bulgarca ve Fransızca baskı yeteneğinde olmuştur. Türkçe dışında bir anadili olan bölgelerde o yörenin diliyle yayın yapıldığı ancak resmî yayınlarda Türkçe'ye öncelik verilmesinin temel politika olduğu anlaşılmaktadır. Vilâyet matbaalarındaki baskı tekniğinin, o yıllar için resim basmaya elverişli olmadığı anlaşılmaktadır.

XX. yüzyılın başında (1901-1902) Türkiye sınırları içinde kalan yörelerde toplam 145 matbaa faaliyet yürütmüştür. 3'ü resmî matbaa olmak üzere 90 tanesi İstanbul'da yer almıştır. İstanbul'daki matbaaların dışında ise Aydın vilâyetinde 33, Edirne vilâyetinde 5, Trabzon vilâyetinde 4, Hüdavendigâr vilâyetinde 3 matbaa bulunuyordu. Geriye kalan vilâyetlerde 10 matbaa bulunuyordu ve bunların tamamının resmî vilâyet matbaası olarak çalışıyordu.²⁹

Basınla ilgili çıkartılan kanunlar, bir gazetenin kuruluşunu ve muhteviyatını, idarenin isteklerine göre düzenlemiştir. 1876 ve 1908 yılları arasındaki otokratik yönetimde, matbuat siyasi haberler yerine ülkedeki ticaret ve sanayi alanındaki haberleri iletmekle yetinmiştir. O dönemde çıkarılan 40 civarındaki gazete ve dergi, ticaret odalarının ekonomi bültenleri, tıbbi, edebi, sanat alanlarındaki gelişmeleri aktaran yayınlar olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde uygulanan tedbirler nedeniyle gazete sayısında düşüş yaşanmıştır. 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in hayata geçirilmesiyle 1876 Anayasası yeniden uygulanmaya başlanmış ve 1909 tarihinde Anayasa'ya etkili ve olumlu eklemeler yapılmıştır. Yaşanan değişikliklerle Anayasa 12'nci madde: "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir veçhile kableltab teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz*" şeklini almıştır. Anayasa'nın daha özgürlükçü hale gelmesiyle, basın daha özgür bir hale

²⁹ Kocabaşoğlu ve Birinci, a.g.m., s. 104

getirilmiştir. Kanun içerisinde özgür olan basın özgürlüğü kanunlarla garanti altına alınmıştır. Böylece II. Abdülhamid'in otokratik yönetiminde etkili bir şekilde gerçekleştirilen sıkıdenetimin ortaya çıkardığı tepki ile matbuatın denetlemeye tabi olmayacağı Anayasa ile hüküm altına alınmıştır. Bu dönemde çıkartılan gazete sayılarında önemli miktarda bir artış görülmüştür. Mekke ve Medine dahi ilk defa bu dönemde gazeteye kavuşmuştur. Meşrutiyet'in ilanı olan 24 Temmuz, 1946 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşunun ardından "Basın Bayramı" olarak kabul edilmiştir.

II. Meşrutiyet'le birlikte gazetecilik büyük ölçüde canlanmıştır. Aşağıdaki çizelgede 1907'de ve 1909'da ülke çapında çıkan çeşitli dillerdeki gazete sayıları verilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, 1908 yılında ilan olan II. Meşrutiyet'in ortaya çıkardığı hürriyet atmosferinde matbuat kat be kat artmıştır. Fakat bu özgürlük iklimi çok uzun süreli olamamıştır.

Çizelge1.II. Meşrutiyet ve Gazete Sayıları³⁰

Yayın Yapılan Diller	İstanbul'da		Bütün Ülkede	
	1907	1909	1907	1909
Türkçe	16	213		308
Türkçe-Arapça	-	12		41
Arapça	-	7	-	67
Türkçe- Grekçe	1	2		16
Grekçe	10	38		109
Türkçe- Ermenice	5	-	-	5
Ermenice	11	25	-	34
Türkçe-Farsça	-	-	-	3
Türkçe- Arnavutça	-	-	-	4
Arnavutça	-	2	-	5
Türkçe- Bulgarca	-	-	-	1
Bulgarca	1	3	-	11
Türkçe- Romence	-	-	-	1
Romence	-	-	-	2
Sırpça	1	1	-	4

³⁰ Orhan Koloğlu, (1908), *Basın Patlaması*, İstanbul: Bas-Haş Yayınları, s.21

Çizelge 1. - Devam.

Yayın Yapılan Diller	İstanbul'da		Bütün Ülkede	
	1907	1909	1907	1909
Ladino (Yahudi İsp.)	2	8	-	19
Türkçe- Fransızca	1	20	-	20
Fransızca	2	4	-	36
İtalyanca	-	-	-	2
Almanca	-	2	-	2
Karma (2-4 Yerli ve Yabancı Dilde)	3	36	-	36
Toplam	52	377	120	730

31 Mart Vak'asının bastırılmasının ardından Matbuat Kanununun hazırlanması gerekliliği oluşmuştur. Hazırlanan taslak 14 Temmuz 1909 tarihinde Millet Meclisi'nden geçerek, Âyan Meclisi'nde görüşülmüştür. Burada da kabul edilen tasarı 18 Temmuz 1909 tarihinde yasalaşmıştır. Matbuat Kanunu zaman içerisinde gerçekleşen pek çok değişiklikle 1931'e değin 22 yıl yürürlükte kalmıştır.³¹

1909 yasasının yürürlüğe girmesiyle, Meşrutiyetin ilanından sonra yaklaşık sekiz ay süren basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. 1912'de gazete imtiyazı elde etmek depozito şartına bağlı hale gelmiş, devlet memurlarının ve askerlerin siyasi yazılar yazması yasaklanmıştır. 1913 yılında devletin iç veya dış güvenliğine hanel getirebilecek mahiyette yayınlanan gazeteler, Meclis-i Vükelâ kararıyla kapatılabilmesi, 1914'de askeri kurulun müsaadesi olmaksızın ordu hareketlerine dair haber yapılmaması gibi değişikliklerle

³¹ Mehmet Nuri İnuğur, (1978), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: İİTA Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, s.317

devam etmiştir.³² Yaşanan bu kısıtlamalar nedeniyle, 1909'da gazete miktarı 353 iken, 1912'de 45'e kadar azalmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla basın üzerindeki baskılar daha da artmış, savaş yılları boyunca da İttihat ve Terakki Hükümeti'nce basına kontrol uygulanmıştır. İttihat ve Terakki taraftarı olan gazetelerin dışındakiler kapatılmış ve sıkı bir kontrol uygulamasına geçilmiştir. Sıkıyönetime bir de kâğıt sıkıntısının eklenmesiyle zaten kapanmış olan muhalif gazetelere, iktidar yanlıları da dâhil olmuştur. Tanin, İkdam, Sabah, Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler de bazen tek yaprak halinde yayınlarını sürdürmüşlerdir. Savaşın ve İttihat ve Terakki hâkimiyetinin sona ermesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri liderlerinin yurt dışına kaçmasından ve muhaliflerin iktidarı ele geçirmesinin ardından basın üzerindeki kontrol kaldırılmıştır.³³

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış ve böylece Mütareke dönemi başlamıştır. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal edilmiş, bir tarafta Mondros, Sevr ve İzmir'in işgali olaylarını pür dikkat ve ilgiyle izleyen özgürlük ve bağımsızlık yanlıları, diğer tarafta da bu harekete karşı olan, bağımsızlık taraftarı olanları hainlikle suçlayanlar olarak ulus ikiye bölünmüştür. Matbuat da halkın bu durumuna uygun olarak İstanbul ve Ankara basını olmak üzere iki ayrı cenahta toplanmıştır. İstanbul basınında da bu ayrışmanın tespit edildiği gruplaşmalar görülmüştür.

İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir bölümü, Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele hareketini desteklemiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin 5 Şubat 1919 tarihli kararnamesiyle oluşturulan ve işgalci kuvvetlerinde buna eklenen ve arttıran kontrolü nedeniyle cesur ve etkili yayınlar yapamamış ve yeterli şekilde seslerini duyuramamışlardır.

Milli Mücadele'yi destekleyen başlıca gazeteler, İleri, Yenigün, Akşam ve Vakit gazeteleridir. Ellerinden gelen tüm güçleriyle Milli Mücadele'ye saldıran gazeteler; İstanbul, Alemdâr ve Peyam-ı Sabah gazeteleri olmuştur. Anadolu basınında ise Milli Mücadele'nin yanında birçok gazete yer almıştır. Bunlardan Hakimiyet-i Milliye ve Yunus Nadi'nin Ankara'ya naklettiği

³² Nevin Ünal Özkorkut, (2002), *Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü*, s.78,

³³ Orhan Koloğlu, (2006), *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, s.89

Yenigün, Anadolu'da Milli Mücadele yanlısı basına yön veren, yol gösteren gazeteler olmuşlardır.³⁴

Anadolu'nun çeşitli illerinde olduğu gibi Balıkesir'de de Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler yayınlanmıştır;

Ses gazetesi; Mondros Mütarekesi imzalanmadan on beş gün evvel, 17 Ekim 1918 tarihinde, Balıkesir'de haftalık şekilde yayınlanmaya başlamıştır. Sahibi ve başyazarı Çantayzâde Hasan Basri olmuştur. 25 sayı çıkmış ve Doğru Söz Gazetesi yayınlanmaya başlayınca kapatılmıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Hasan Basri (Çantay), TBMM'nin açılışıyla Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili seçilerek girmiştir.

Doğru Söz Gazetesi; İzmir'in işgalinin bir hafta ardından, 22 Mayıs 1919 tarihinde Balıkesir'de Doğru Söz Gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır. Vilayet Matbaası'nda hazırlanan gazetenin sahibi Sındırgılızade A. Bakır, başyazarı Varnalızade İsmail Hakkı olmuştur.

İzmir'e Doğru Gazetesi; 16 Kasım 1919 tarihinde Balıkesir'de yayınlanmaya başlanan gazete, Kuvâ-yı Milli'ye'nin Ege Bölgesindeki sözcülüğü vazifesini ifa eden, en önemli yayınlardan biri olmuştur. Gazetenin yayınlanması maksadıyla çaba sarf edenler, Vasıf Çınar, Esat Çınar, Mustafa Necati isimindeki genç ve vatanperver aydınlar olmuştur. Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu üyesi olan Vasıf Çınar'ın, cemiyetten senet karşılığı borç olarak aldığı yüz lira gazetenin kuruluş sermayesi olmuş, Esat Çınar gazetenin yazı işleri müdürü, muhabiri, mürettibi olarak her türlü görevi yüklenmiştir.

Milli Mücadele'ye karşı yayınlar yapan gazetelerden İrşad ya da bilinen adıyla Gâvurcu İrşad Gazetesi; 1920 yılı Ağustos ayı ortalarında Yunan işgali altındaki Balıkesir'de, Yunan Komutanlığı'nın kontrol ve himayesi altında yayınlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Kadızâde Hulusi'dir. Yazı işleri müdürlüğünü ve başyazarlığı da Ömer Feyzi yürütmüştür. Ankara'da kurulan

³⁴ Işıl Sağlam, (2006), *Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre Türkiye'de Ekonomi-Politik (1930-1945)*, Pamukkale Üniv. Sos.Bil.Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.34

Büyük Millet Meclisi'ni (Ankara Loncası) olarak nitelendiren bu gazete, Balıkesir'in kurtuluşuna kadar yayınlarını sürdürmüştür.³⁵

II.II. Karesi Gazetesi

1864 Vilâyet Nizamnamesi ile kurulan vilâyetlerin arasına 1881 yılında katılan Karesi, 1886 yılında matbaaya ve gazeteye kavuşmuştur. “*Karesi*” Balıkesir’de yayımlanan ilk gazete olmuştur ve vilâyetin o dönemki adıyla çıkmıştır. 1886-1888 yılları arasında iki sene yayın hayatına devam eden gazete, Karesi Vilâyeti’nin tekrar Hüdevandigâr Vilâyeti’ne bağlanması ile kapanmıştır. Karesi gazetesinde vilâyetin sancak oluşuna dair ve gazetenin kapanacağına dair herhangi bir bilgi yoktur. Gazete yayın hayatının doruk noktasına ulaştığı ve bölümlerinin tam olarak şekillendiği, yazarlarının çoğaldığı bir anda sessiz sedasız kapanmıştır. Kapanan matbaanın da Bursa’ya nakledildiği öğrenilmektedir. 105 sayı yayımlanan gazete 1914 yılında yeniden çıkartılmıştır.

Karesi gazetesi 17 Mart 1886’dan 11 Mayıs 1888’e kadar 105 sayı kesintisiz yayınlanmıştır. Yayın dili Türkçedir. 26 yıl süren bir fasılanın ardından, 27 Nisan 1914 tarihinde ikinci devre yayına başlamıştır. İlk dört sene ve 208 sayı aralıksız, daha sonra ise fasıllı şekilde 1926 yılına kadar devam etmiştir.³⁶

Karesi Gazetesi’nde başlığın hemen altında “*Beher çarşamba günü neşr olunur vilâyetin resmî gazetesidir.*” ibaresi yer almıştır. Bu cümlenin sağında ve solunda “*Bir nüshası 60 paradır.*” yazılıdır. Gazetenin fiyatı ikinci sene 52 numaralı nüshadan (21 Cemaziye’l-âhir 304-4 Mart 302) itibaren 50 paraya indirilmiştir. Böylece gazetenin seneliği 50, altı aylığı 30 kuruş olmuştur. Başlığın sağ tarafında sene ve numarayı gösteren bölüm yer almıştır.³⁷

Sene ve numara bilgisinin hemen altında “*Menâfi-i umumiyye ve maarif ve edebiyata ve ‘ulûm ve fûnûna dair gönderilecek evrâk meccanen*

³⁵ İnuğur, a.g.e., s.363

³⁶ Abdullah Yurdakök, (1992), *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, Söz Gazetesi Yayını, Balıkesir, s.34

³⁷ Selmin İskender, (2005), *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, s.25

kabul ve derc edilir. Kabul ve derci mücâz görülmeyen evrâk iade olunmaz. Her husus için merkez-i vilayette matbaa müdüriyetine ve mülhakatta tahrirât müdür ve katiplerine müracaat olunur.” cümleleri yer almaktadır. Başlığın sol tarafında ise tarihle ilgili bilgiye yer verilmiştir. Gazetede Hicrî ve Rumî olmak üzere iki farklı takvim kullanılmıştır.

Gazete yayına başladığı ilk günden itibaren abonelere sahip olmuştur. Gazetenin abone politikasına göre gazete ilk çıktığı günden itibaren vilâyet merkezinde, kazalarda, nahiyelerde ve köylerde birtakım kimselere gönderilmiştir. Gazeteyi kabul edenler abone kabul edilmişlerdir.

Vilâyetin resmî gazetesi olan Karesi'nin Mesul Müdürü Abdullah Feyzi'dir. Bunu gazetenin her sayısının sonunda yer alan imzadan anlıyoruz. Karesi gazetesinde yayınlanan yazıların çoğu diğer vilâyet gazetelerinde olduğu gibi imzasızdır. Yazıların birbirinden ayrılması için aralarına kısa çizgi çekilmiştir. Ayrıca gazetede resim ve karikatür yayımlanmamıştır.

Gazete genel olarak incelendiğinde yazıların ana bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Belki gazetede yazılara bu bölümlerden dolayı başlık verilmemiştir.

Havadis-i Vilâyet bölümünde vilâyetten haberler, valinin ve devlet erkânının ziyaretleri, vilâyetle ilgili atamalar ve rütbeler, kaza ve köylerden mektuplar (kimi zaman resmî ilânlar) yayımlanmıştır.

16. sayıdan itibaren zaman zaman Fenniye diye *Havadis-i Vilâyet* bölümünden sonra bir ara başlık açılmıştır. Bu ara başlık 88. sayıdan sonra *Kısm-ı Fennî* olarak bölüm başlığı yapılmıştır. Fenniye'de makalelere yer verilmiştir. İlk sayılarda bu bölümün yanı sıra *Kısm-ı Resmî*, *Kısm-ı Gayr-i Resmî* bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümler de kendi içlerinde alt bölümlere ayrılmıştır.

Kısm-ı Resmî, *Tevcihât* ve *Evâmir-i Umumiye* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *Evâmir-i Umumiye*'de nizamnamelere, kanunlara değiştirilen kanun maddelerine yer verilmiştir ve tek bir kanuna yer verildiğinde nizam başlığı kullanılmıştır. *Tevcihât*'ta ise ülke geneliyle ilgili atamalar, rütbeler yer almıştır. Karesi'nin tam anlamıyla resmî bir gazete olduğu bu bölümden anlaşılmaktadır.

Kısm-ı Gayr-i Resmî bölümü *Havadis-i Umumiye*, *Muharrerât-ı Telgrafiye* ve *İlânât* olmak üzere üçe ayrılmıştır. *Havadis-i Umumiye*'deki haberler, ülke ve dünya ile ilgili olmuştur ve bunlar İstanbul gazetelerinden alıntılanmıştır. Karesi Gazetesi'nde alıntı yapılan gazetelerin başlıcaları *Tarik*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Saadet*, *Sihhat*, *Dersaadet Ticaret Odası Gazeteleri* olmuştur. Bu gazetelerin yanı sıra vilâyet gazetelerinden de alıntılar yapılmıştır. *San'a*, *Konya*, *Ankara*, *Kastamonu*, *Edirne*, *Kosova*, *Bitlis* gibi. *Muharrerat-ı Telgrafiye*'de *Ajans Hevâs Telgraflarına* yer verilmiştir. Bu telgraflarda Avrupa'daki siyasî gelişmelerden bahsedilmektedir. *İlânâtta* ise vilayetteki mahkeme ilânları, icra ilânları, müzayede ilânları ve çeşitli ilânlar vardır.

Karesi gazetesi iki yıl boyunca bayram münasebetiyle iki hafta yayınına ara vermiştir. Gazete bu araların dışında düzenli olarak yayımlanmıştır. Baskı sayısı hakkında fazla bilgi bulunmayan gazetenin 1305 Karesi Salnamesi'ne göre yıllık gelirinin 1.000 kuruş civarında olduğu anlaşılmaktadır.³⁸

³⁸ Mutaf, a.g.e., s. 225

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ VE BALIKESİR

Milli Mücadele sürecinde Misak-ı Milli sınırı içinde 15 Vilayet, 19 Müstakil Liva (Sancak), 34 mülhak Liva, 302 Kaza ve 679 Nahiye bulunmaktaydı.

Cumhuriyet döneminde ülkenin idari teşkilatlanmasının temellerini 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu oluşturmuştur. Bu kanunun 10'uncu maddesinde "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara bölünmüş olup, kazalar da nahiyelerden tereküp eder" hükmü olmasına rağmen liva ve sancak teşkilatı, 1924 yılında yeni anayasanın hayata geçmesine kadar varlığını sürdürmüştür.

20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre, "*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasımdır. Nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder*" maddesiyle liva ve sancak teşkilatlanması kaldırılarak mevcut livalar vilayetlere dönüştürülmüştür.

Balıkesir, 1909'dan Cumhuriyetin ilanına kadar yedi kazası olan müstakil bir liva iken, 1924 anayasası ile bütün sancakların il olmasıyla Karesi Vilayeti olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde Karesi Vilayeti, Balya, Bandırma, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Gönen ve Sındırgı olmak üzere 7 ilçeden oluşmaktadır.

Milli Mücadele döneminde Balıkesir merkezinin Müslüman nüfusu 15-20 bin kişi tahmin edilmektedir. Zira Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 sayımı verilerine göre Balıkesir Vilayetinin toplam nüfusu 418.718

kişidir. İkinci sayımın yapıldığı 1935 yılı verilerine göre ise toplam nüfus 481.372 kişiye çıkmıştır.³⁹

Çizelge 2. Balıkesir İlçe Durumu (1924)⁴⁰

ADI	İLÇE OLDUĞU TARİH	ESKİDEN BAĞLI OLDUĞU İLÇE	KÖY SAYISI	BELDE SAYISI
Ayvalık	1924	-		
Balya	1924	-	45	2
Bandırma	1924	-	34	2
Burhaniye	1924	-	25	1
Dursunbey	1924	-	103	-
Edremit	1924	-	20	5
Gönen	1924	-	89	1
Sındırgı	1924	-	68	1

30 Mayıs 1926'da kabul edilen 877 sayılı kanun ile Susurluk kaza hüviyetine kavuşmuştur. Yine 24 Ekim 1926'da yayınlanan 412 numaralı kararname, vilayetlerin merkez ilçesi ile aynı adı taşıması durumunda tek isimle anılmasını sağlamış ve Karesi adı Balıkesir olmuştur.⁴¹

11 Ağustos 1923'te toplanan, Cumhuriyeti ilan eden ikinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde sekiz Karesi milletvekili bulunmakta idi;

- Ahmet Süreyya (Örgeevren)
- Ali Şuuri (Hoşafcı)

³⁹ Zeki Çevik, (2017), *Kuvâ-yı Milliye Şehri Balıkesir*, Karesi Belediyesi Kültür Yayınları, Balıkesir, s.292

⁴⁰ Tahir Sezen, (2006), *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu:21, Ankara,

⁴¹ Nejdet Bilgi, *Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)*, Türkler Ans., C. 17, S. 334

- Haydar Adil (Müsteçaplıoğlu)
- Abdullah Hulusi (Zarplı)
- Kâzım Bey(Özalp)
- Mehmet Emir
- Mehmet Vehbi (Bolak)
- Osman Niyazi (Burcu)

İncelenen dönemde görev yapan milletvekillerinden en meşhuru Kâzım (Özalp) Bey'dir. Milli Mücadele Dönemi'nde 61. Fırka Komutanı olarak Balıkesir'e gelen, Kuvâ-yı Milli'ye ile küçük birliklerden oluşan Ayvalık, Soma ve Akhisar Cephelerinin kuruluşuna ön ayak olan Miralay Kâzım Bey 1920'de Anzavur Ayaklanması'nı da bastırmıştır. I. Dönem TBMM'ye de Karesi milletvekili olarak giren Kâzım Özalp, II. TBMM döneminde 30 Ekim 1923-22 Kasım 1924 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Milli Savunma Bakanı olmuştur. Bakanlık görevinin ardından 26 Kasım 1924-1 Mart 1935 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı görevini yürütmüştür.⁴²

5 Ekim 1925 tarihli Karesi Gazetesinde çıkan habere göre Kâzım Özalp 02 Ekim 1925 tarihinde Balıkesir'i ziyaret etmiştir.⁴³

Kâzım (Özalp) Paşa'ya Balıkesir İl Genel Meclisi'nin 25 Ocak 1926 tarihli kararı ile "Karesi Hemşehriliği" payesi verilmiş ve Kâzım Paşa'nın bu payeyi şerefle kabul ettiği 10 Şubat 1926 tarihli cevap telgrafı yine Karesi Gazetes'i'nin 1 Mart 1926 tarihli sayısında yayımlanmıştır.⁴⁴

19 Temmuz 1926 tarihli Karesi Gazetesinde çıkan habere göre Kâzım Özalp Balya, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Havran ve Balıkesir'e bu defa Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla ziyaret etmiştir.⁴⁵

İncelediğimiz dönemde, 6-7 Şubat 1923 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa ile eşi Latife Hanım ve Kazım Karabekir Paşa, Balıkesir'i ziyaret etmişlerdir. 7 Şubat 1923 Çarşamba günü öğlen namazını büyük bir cemaatle Zağnos Paşa Camii'nde kılan Mustafa Kemal Paşa, namazdan ve

⁴² <http://www.tbmm.gov.tr>

⁴³ Karesi Gazetesı, 5 Ekim 1925, s.1, Numara 563/128- 97 sayısı

⁴⁴ Karesi Gazetesı, 1 Mart 1926,s.1, Numara: 584/149-11 sayısı

⁴⁵ Karesi Gazetesı, 23 Ekim 1925, s.1, Numara:564/129-98 sayısı

şehit ruhları için okunan mevlitten sonra minbere çıkararak meşhur tarihi konuşmasını yapmıştır.⁴⁶

Vali İsmail Hakkı Bey'in 15 Haziran 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 596 sayılı kararıyla memuriyetini engelleyen bazı haller olması sebebiyle görevinden azledilmesinden dolayı valilik görevini devralan Fahrettin (Tiritoğlu) Bey 15 Şubat 1925'e kadar bu görevi vekâleten yürütmüştür. 15 Ocak 1925 tarihinde, Sivas Valisi Mümtaz Bey Karesi Valiliğine tayin olmuş ve bu tarihten itibaren 23 Aralık 1927 tarihine kadar Valilik makamında Mümtaz Bey bulunmuştur.⁴⁷

1864 yılında başlayan belediye teşkilatı, bugünkü Ali Hikmet Paşa Meydanında bulunan ve tek odalı olduğu anlaşılan Belediye Hizmet binasından hizmet vermiştir.

01 Ekim 1922-29 Şubat 1925 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevinde bulunan Hayrettin (Karan) Bey ve 01 Eylül 1925-31 Aralık 1934 yılları arasında aynı görevi sürdüren İsmail Naci (Kodanaz) Bey Cumhuriyet Dönemi'nin Balıkesir'deki ilk Belediye Başkanları olmuştur.⁴⁸

Çizelge 3. Balıkesir Merkez ve İlçelerinin Belediye Başkanları (1924)

S. NO	İLÇE ADI	BELEDİYE BAŞKANI	GÖREV YILLARI	VALİ/ KAYMAKAM	GÖREV YILLARI
1	Balıkesir	Hayrettin Bey İsmail Naci Bey	1922- 1925 1925- 1934	Fahrettin Bey Mümtaz Bey	1924-1925 1925-1927
2	Ayvalık			Ragıp Bey Haluk Nihad Bey-1926 1926-.....
3	Balya	İsmail Hakkı Bey Fahredden Bey Rıza Bey		Memduh Bey Ahmed Bey - 1926 1926 -

⁴⁶ Zeki Çevik, *Kuvâ-yı Milliye Şehri Balıkesir*, s.293

⁴⁷ 15 Ocak 1925 tarihli TBMM Kararı. BCA: 30.18.1.1/12.68.2-3-4-5-6

⁴⁸ <http://www.balikesir.bel.tr/kurumsal/baskanlarimiz>

Çizelge 3.- Devam

4	Bandırma	Rıza Bey İsmail Hakkı Bey			
5	Burhaniye	Memduh Bey		Rıdvan Bey	1926-.....
6	Dursunbey	Simavlı Emin Bey			
7	Edremit	Kamil Bey Remzi Bey Balıkesirli Cavit Bey			
8	Gönen	Rıfat Bey Naci Bey Nuri Bey Kemal Bey			
9	Sındırgı	Nafiz Bey Haluk Nihat Efendi		Vedat Ekrem Bey	1926-

III.I. Mübadele

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana yaşanan göç olgusu Balkan Harbi'nden sonra önemli ölçüde büyümüştür. Yaşanan göçlerin bir kısmı bir anlaşmaya dayalı olurken, bir kısmı da adeta bir kaçış şeklinde olmuştur. Lozan görüşmelerinde Türkiye ile Batılı devletlerarasındaki savaş durumu sona erdirilirken, Uluslaşma hareketlerinin önemli bir aşaması olan demografi konusunda, yeni anlayışlarla ve ortaya çıkan duruma uygun karşılanması beklenmiştir. Lozan Konferansı boyunca Yunan tezi, mübadelenin, kişilerin isteğiyle olması gerektiği, Türk tezi, mübadelenin zorunlu olarak gerçekleştirilmesi ve İstanbul Rumlarının da mübadele kapsamına alınmasına dayanmıştır. Neticede, 30 Ocak 1923'de sözleşme ve ek protokolleri ile mübadele anlaşması imzalanmış ve hukuki açıdan yürürlüğe

girmiştir. 19 maddeden oluşan mübadele sözleşmesine göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları mübadeleden hariç tutulacaktır. Türkiye sınırları içerisinde yerleşik Rum ve Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunanistan sınırları içerisinde yerleşik olan Müslüman dinine mensup Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923 tarihi itibarıyla mübadelesine girilmiştir. Sözleşmenin 12'nci maddesine göre Muhtelit (Karma) Mübadele Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon, iki ülkede de temsilcilikleri aracılığıyla mübadele işinin yürütülmesine nezaret edecek ve oluşabilecek anlaşmazlıkları gidereceklerdir. Komisyona, cihan harbine katılmamış olan ülkelere bir başkan ve iki üye seçilecekti. Yunanistan ve Türkiye'den de dörder üye katılacaktı.⁴⁹

Lozan Konferansı'ndaki görüşmelerde, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un açıklamasına göre; 1914'te Anadolu'da 1.600.000 Rum yaşamaktaydı. Bunların 300.000'i I. Dünya Savaşı sırasında ölmüştü veya göç etmişti. Bu sayıdan, çeşitli nedenlerle 1919 ve 1922 yılları arasında 200.000 kişi, 1922 Eylül ve Ekim aylarında ise 500 veya 600.000 kişi eksilmiştir. Sonuç olarak; İstanbul'da 320.000, Doğu Trakya'da 320.000 Rum bulunmakta olduğunu, yaklaşık 120.000 Rum'un ise Anadolu'nun iç kesimlerine sürüldüğünü belirtmiştir. Buna karşılık Batı Trakya'da yaşayan 480.000 Müslüman'ın bulunduğunu ilave etmiştir.⁵⁰

Mübadele Sözleşmesi'yle sonuçta, İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Ortodoks dinine mensup Rumların dışında kalan Ortodoks Rumlar Yunanistan'a gönderilmiştir. Yunanistan'da Batı Trakya dışında yaşayan tüm Müslümanlar ise Türkiye'ye gönderilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, sonuçta, 1923'ten 1927'ye kadar Yunanistan'dan 456.720 Müslüman Türkiye'ye gelmiştir. Gelen mübadillerin

⁴⁹ Çeşitli ülkelerin temsilcileri ile oluşturulduğundan "karma" ismini alan heyetin başkanı İspanyol, Üyeleri İsveç ve Şili'lidir.

⁵⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, Kasım, s. 284

çoğu Mübadele İskân ve İmar Vekâleti⁵¹ tarafından önceden belirlenmiş olan köy ve şehirlere yerleştirilmiştir.⁵²

8 Kasım 1923'de Mübadele, İmar ve İskân Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. 20 maddeden oluşan bu kanun ile mübadillerin taşınma, beslenme, barınma ve yerleşmesini, göçmenlerden muhtaç olanlara iki ay boyunca yardıma devam edilmesi amaçlanmıştır.

Mustafa Necati Bey'in Vekil olduğu Mübadele İskân ve İmar Vekâleti, 13 Ekim 1923 – 6 Mart 1924 tarihleri arasındaki sürede 140.000 muhaciri Türkiye'ye getirmiştir. Bu tüm mübadillerin üçte birine tekabül etmiştir. Savaştan henüz kurtulmuş olan Türkiye, Türk mübadillerin iskânında olağanüstü çaba sarf etmek durumunda kalmıştır. Türk göçmenlerin ihtiyaçları sadece TBMM Hükümeti, Kızılay ve halkın yardımlarıyla karşılanırken, Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rum göçmenlerine yedi ayrı Amerikan Teşkilatı yardım etmiştir. Bunun yanı sıra, Milletler Cemiyeti de, Yunan Milli Bankası başkanını davet ederek altı milyon sterline kadar uzun vadeli borç verebileceğini bildirmiştir. Türk mübadiller, Yunanistan'ın gördüğü yardımdan yoksun olarak, savaş yıkıntılarını taşıyan topraklara, tüm doğramaları ateş yakmak için kullanılmış evlere yerleşmek zorunda kalmışlardır.

Şüphesiz bu kadar kısa zaman içinde, göçmenlerin geleceklere bölgelerde ne tür işlerle uğraştıkları, ne tür iklime alışık oldukları, örf, adet ve geleneklerinin tespit edilmesi oldukça zordu. Bunun yanında Türkiye'de boşalan yerlerdeki iklim şartları, arazinin yapısı, ne tür tarım ile uğraştıkları meselesinin kesin manada belirlenmesi çok uzun bir süreyi gerektirecekti. Belirlenen iskân alanları ile göçmenlerin bir an önce ekonomiye katılmaları amaçlanmıştır. Göçmenlerin geleceklere yerlerdeki mesleklerine göre, tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci olarak kabaca gruplandırılmışlardır.

⁵¹ Vekâletin yetkileri 11 Aralık 1924 tarihinde 529 sayılı yasa ile Dâhiliye Vekâlet'ine bağlı "İskân Umum Müdürlüğü"ne devredilmiş, adı geçen müdürlük ise bu kez Bulgaristan'dan gelen göç dalgası sırasında, 21 Ekim 1935 tarih ve 2849 sayılı yasayla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine bağlanmıştır.

⁵² Gökçe Bahadır Goularas, (2012), *1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması*, Alternatif Politika Dergisi, C.4, S. 2, s.129

Göçmenlerin gelecekleri yerler de fiili duruma dayanarak süratle on alan olarak belirlenmiştir.⁵³

Çizelge 4. Mübadillerin Yerleştirme Alanları⁵⁴

TESPİT EDİLEN ALAN	ŞEHİR
I. Alan	Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum
II. Alan	Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
III. Alan	Balıkesir
IV. Alan	İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon
V. Alan	Bursa
VI. Alan	İstanbul, Çanakkale, Zonguldak
VII. Alan	İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
VIII. Alan	Antalya, Isparta, Burdur
IX. Alan	Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
X. Alan	Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş

Bu iskân tasarısını belirleyen en önemli etken Rumlardan geriye kalan terk edilmiş mal, mülk ve arazilerdir. Oysa gerçekleşen iskân daha farklı bir boyutta olmuş ve planlanana tam olarak riayet edilememiştir.

⁵³ Ağanoğlu, a.g.e.,s. 285

⁵⁴ Ağanoğlu, a.g.e.,s. 287

Yunanistan'la imzalanan Protokol gereğince, Yunanistan'da bırakacakları ev ve diğer taşınmazlara karşılık, Rumların Anadolu ve Trakya'da iskân mıntıklarındaki emvâl-i metrûkelere (terkedilmiş mallar) yerleştirilmeleri gerekiyordu; ancak, hemen her yerde köy ve evler harap haldeydi. Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Tokat ve Çorum Vilayetleri'nden oluşan Samsun iskân mıntığında birçok Rum Köyü bulunmasına rağmen, gerek Pontus isyanı sırasında, gerekse Rumlar buralardan ayrılırken her şeyi yakıp yıktıklarından, yararlanılabilecek tek bir ev kalmamıştı. Kullanılabilir durumda bulunan emvâl-i metruke ise otoritenin sağlanamadığı bir ortamda fuzuli olarak işgal edilmişti. Bu dönemde terk edilmiş malları üçe ayırmamız mümkündür.

a. Rumların bölgeyi terk etmesinden bir iki gün sonra bölge halkının işgal ettiği mülk,

b. Maliye Vekâleti'nin Rumların emval-i metrukesinin sorumluluğunu üzerine almasından sonra Lozan'da imzalanan protokole kadar olan zaman diliminde, bizzat hükümetin sattığı ya da kiraladıkları mülk,

c. Askeriye veya mülkiye tarafından el konulmuş mülk⁵⁵

Savaştan zarar gören felaketzedeler, mülteciler, devlet memurları, subaylar, doğu vilayeti göçmenleri ve kimi fırsatçılar Rumlar'ın terk ettikleri evleri işgal etmişlerdi. Rumlardan kalan taşınmazların bu gruplarca talan edilmesinin yanında geriye kalan evler, bağlar ve bahçeler de hükümet tarafından yerli halka kiraya verilmişti. İş bununla da kalmamış, kimi mebuslar ülkenin en güzel yerlerinde Rumlardan kalan konakları, köşkleri tasarruflarına geçirmeye çalışmışlar, yakınlarına da pay kapma çabası içine girmişlerdi.⁵⁶ O dönemin gazeteleri İzmir'in Bornova ve Karşıyaka gibi zengin mahallelerinden Rumların ayrılmasından sonra Yunanistan'dan gelecek mübadillerin yerleştirilmesi için bir tek ev bile bulunamadığını yazmışlardı. Bu dönemde terk edilen mülklerin yağmalanması olayına İzmir Defterdarı, Teftiş Komisyonu Azaları ve Komisyon Kâtipleri gibi önemli devlet memurlarından oluşan Muhacir İskân Komisyonu üyeleri de karışmışlardı. Daha da ilginç bu

⁵⁵ Kemal Arı, (1995), *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 8

⁵⁶ Kemal Arı, (1990), *Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. VI/18, Temmuz, s. 627

yağmaya TBMM üyeleri de dâhil olmuşlardı. Örneğin Balıkesir Mebusu Hulusi Bey, Rumlar tarafından terk edilen ve gelecek mübadillere ayrılmış olan iki eve (her biri bir oğluna olmak üzere), bir sabun fabrikasına ve binlerce zeytin ağacına el koymakla suçlanmıştır.⁵⁷

Bu sebeplerle vekâlet tarafından çıkarılan üç yönetmelik⁵⁸ ile iskân alanındaki işleyişin düzenlenmesine çalışılmış ve yeni köyler inşa edilmeye başlanmıştır.⁵⁹ Bütün bu çalışmalara rağmen, mübadillerin iskânı süreci maddi imkânsızlıklar, uzman yetersizliği, muhacirlerin iskân edildikleri bölgeyi çeşitli nedenlerle terk etmeleri (aile bölünmesi, geldikleri yerlere benzer alanlarda yerleşmek istemeleri vb.), fuzuli işgallerin önüne geçilememesi, kısmi olarak da görülse yerli halkın muhacirleri kabullenememesi, kısa sürede vekâlete dört bakanın getirilmesi, gayri Türk unsurların mübadele yolu ile getirilmesi, plansız-programsız bir iskân siyaseti izlenerek göçmenlerin bataklık arazi çevresine yerleştirilmesi gibi nedenlerin öne sürüldüğü meclis tartışmalarında gensoru verilmesine neden olmuştu. Göçmenlerin iskânı özellikle 1924 yılının en önemli sorunlarından birisini oluşturmuş, hatta Ekim ve Kasım aylarında TBMM’de soru ve gensoru önergeleri şeklinde gündeme getirilmiştir.⁶⁰

Örneğin; Karesi Mebusu Vehbi Bey, memleketlerinde kırmızıbiber yetiştiren Selanik Karaçova göçmenlerinin bir-iki ay sıtmal bir yerde tutulduktan sonra, 3.698 evden 2.153’ü yanmış olan, Bandırmaya iskân için getirilmelerindeki isabetsizlikten söz etmiştir.⁶¹

Tartışmaların kaynağındaki isim Menteşe Mebusu Esat Efendi olmuştur. 19 Ekim 1924de Esat Efendi cevaplanması için şu soruları Mecliste gündeme getirmiştir;

1- Ne kadar muhacir gelmiş ve bunlar nerelere iskân edilmişlerdir?

⁵⁷ Onur Yıldırım, (2006), *Diplomasi ve Göç (Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.158-160

⁵⁸ *Yangından Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkında Yönetmelik

*Savaş Dolayısıyla Yakılan ve Tahrip Olan Evlerin Tamiri ve Yeniden İnşası Konusundaki Yönetmelik

*Mübadeleye Tabi Kişilerin İskân Edileceği Bölgelerdeki Terk Edilmiş Mülkte Yapılacak Küçük Tamiratlar Hakkındaki Yönetmelik

⁵⁹ Mübadele Konut ve Yerleşimleri,

⁶⁰ Mesut Çapa, (1990), *Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 49

⁶¹ Çapa, a.g.m., s. 58

2- Ülkenin nerelerinde ne kadar İmar ve İskân faaliyetinde bulunmuştur?

Esat Efendi'nin bu sorularına eski vekillerden Refet (Canitez) Bey 27 Ekim 1924'de mecliste şu cevapları vermiştir;

1- Yaklaşık olarak 400.000 muhacir Türk vapur şirketleri tarafından ülkemize kâmilan taşınmıştır.

2- Bindirme (irkab) iskeleleri ve indirme iskeleleri arasında 269 mübadil vefat etmiştir. Bundan başka 870 kişi geçici misafirhanelerde, 1.018 kişi hastanelerde vefat etmiştir. Bu şekilde toplam ölü sayısı 2.819 kişi olmuştur.

3- Bu tarih itibari ile, ülkemize gelen yaklaşık 380.000 muhacirden 56.347'si Samsun'a, 79.631'i Trakya'ya, 38.921'i Balıkesir'e, 64.618'i İzmir'e, 26.824'ü Bursa'ya, 33. 129'u İstanbul'a, 26. 568'i İzmit'e, 6. 172'si Antalya'ya, 30.674'ü Konya'ya, 20.856'si Adana'ya, 4. 121'i Sivas'a, 2. 984'ü Kastamonu'ya iskân edilmişlerdir.

4- Muhacirler için ülkenin farklı noktalarında on dört numune köy inşa edilmiştir.⁶²

Karesi Gazetesi'nin 15 Haziran 1341 tarihli 548/113-82 numaralı nüshasında çıkan aşağıdaki ilan ile Balıkesir'de muhacirler için inşa edilen köyler bulunduğunu öğreniyoruz. Söz konusu ilanda, Toybelen köyünde kırk beş, Erdek'te yetmiş hanenin devlet tarafından yaptırılacağını öğreniyoruz.

TOYBELEN KARIYESİ'NDEN KIRK BEŞ HANENİN İNŞÂATMÜNÂKASASI:

Karesi İskân Müdüriyeti'nden:

Şamlı Nahiyesi'nden Toybelen Kariyesi'nde muhacirin için inşâ olunacak iktisadi ikişer odalı kırk beş hanenin inşâsı bu günden itibaren münakasaya vezi' edilmiş olmakla şerait-i inşâiye ile planlarını görmek üzere

⁶² Ali Fuat Cebesoy, (1960), *Siyasi Hatıralar (İkinci Kısım)*, İstanbul, s. 104-108

talip olanların mulhakatta iskân me'murluklarına Balıkesir'de İskân-ı Me'muriyete müracaat eylemeleri teklif ve şeraitin kapalı zarf usûluyle kabul edileceği ve yirmi gün zarfında ihale-i kati'yesicrâ kılınacağı i'lan olunur.

Erdek mıntıkasında muhacirin için inşa olunacak iktisadi ikişer odalı yetmiş yedi hanenin inşâsı 10 Haziran 341 tarihinden itibaren yirmi gün müddetle münakasaya vazî olunduğu, şerait-i inşâyâ planlarını görmek üzere zûhur edecek taliplerin Erdek mulhakatında iskân dairelerine yahud Karesi İskân Müdüriyeti'ne müracaat eylemeleri ve teklif-i şeraitinin kapalı zarf usûluyle kabul edileceği ve yirmi gün zarfında ihale-i kati'yesi icrâ kılınacağı i'lan olunur.

Simavlı'da Muhacirin İçin İnşâ Olunacak Yirmi Dört Hanenin Şerâit-i İnşâ'yesi

Karesi İskân Müdüriyeti'nden:

Bandırma'nın Edincik Nahiyesi'ne tabi' Simavlı Karyesi'nde muhacirin için inşâ olunacak ikişer odalı yirmi dört hanenin inşâsı 2 Ağustos 341 tarihinden itibaren 23 Ağustos 341 tarihine musaddif Pazar günü akşam saat onbirde ihâle-i kati'yesi icrâ kılınmak üzere yirmi gün müddetle mahalincemunakasaya konulmuştur. Şerâit-i inşâ'ie ile planlarını görmek için talip olan zevâtın mulhakatta iskân me'murluklarına, Balıkesir'de İskân Müdüriyeti'ne müracaat eylemeleri ve teklif-i şerâitinin de kapalı zarf usûluyle kabul edileceği i'lan olunur.⁶³

1923 yılında Türkiye'nin nüfusu tahminen 12.359.093'tür. Nüfus 1927 yılına kadar 1.599.177 kişi artmıştır. Buradaki artışın 355.113'ü Yunanistan'dan gelen mübadiller oluşturmuştur. Buna göre; mübadillerin 1923-1927 yılları arasında Türkiye nüfusunun artışına etkileri %22,8 şeklinde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde mübadiller yerleştirildikleri bazı illerde nüfus artışı içerisinde büyük bir yüzdeyi oluşturmuşlardır. Örneğin; Balıkesir,

⁶³ Karesi Gazetesi, 15 Haziran 1925,s.3, Numara: 548/113-82 sayısı

Çanakkale, Manisa, Bursa ve Bilecik vilayetleri nüfus artışının %10 ila %25'i, Niğde'nin %30'u, Kırklareli'nin %52'si, Tekirdağ'ın %58'i ve Edirne'nin %71,3'ü mübadillerin oluşturduğu sayılardır.⁶⁴

1921'den 1927'ye kadar Türkiye'ye yapılan göçlerde, mübadillerin illere yerleştirilmesi esnasında, en fazla göç 49.336 kişi ile Edirne'nin ardından 37.088 kişi ile Balıkesir'e yapılmıştır.⁶⁵

1924-1933 yılları arasında Türkiye'ye yapılan göçler çizelgesine baktığımızda da, Balıkesir'in, 25.515 kişi ile 4'üncü sırada nüfusu barındırdığı görülmüştür.

Mübadele konusundaki haberlere 1923 yılının sonlarında ve 1924 yılının tamamında gazetelerde yer verilmiştir. Mübadillerle ilgili haberlerin yanı sıra Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin kamuoyuna yaptığı açıklamalar gazetelerde yer almıştır. Bu haberlerden, 1923 yılı Aralık ayına kadar Türkiye'ye 33.619 mübadil geldiğini öğreniyoruz. Bu mübadillerin bir bölümü başta Balıkesir'e yerleştirilmiştir. Geri kalanlar sırasıyla İstanbul, Edirne, İzmir, Samsun, Kastamonu, Amasya, Çatalca, Sinop ve Bursa vilayetlerine yerleştirilmiştir.⁶⁶ Mübadele, İmar ve İskân Vekili Necati Bey'in açıklamasına göre, 1923 Aralık ayında Doğu ve Batı Makedonya ile Girit, Kavala ve Drama'dan 28.648 mübadilin gelmiştir. Böylece İzmir'in kurtuluşundan itibaren başlayarak bu sayının 60.318 olduğunu bildirmiştir. Mübadeleye tabi olmamasına rağmen (Gayr-i Mübadil) farklı sebeplerle gelen 1.957 göçmen, 28.648 mübadil ile beraber İzmir, İstanbul, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Bursa, Balıkesir, Kayseri ve Niğde'de yerleştirilmiştir. İskân edilemeyenlerin bir bölümü İstanbul'da bulunan misafirhanelere, 3.833 kişi de akrabalarının evlerine yerleştirilmiştir.⁶⁷

Kısa sürede çok fazla sayıda mübadilin gelmesi, ülkede etkili bir yerleştirme planının yapılamaması ve her türlü dış yardımdan noksan, harabe durumdaki Anadolu'nun kısa sürede imar edilememesi gibi bir takım şartlar, iskân yapılırken önemli bir handikap olarak meydana çıkmıştır.

⁶⁴ Cevat Geray, (1962), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, s.46

⁶⁵ Justin McCarthy, (1998), *Müslümanlar ve Azınlıklar-Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.195

⁶⁶ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 3 Aralık 1923

⁶⁷ Çapa, a.g.m., s.53

Bilhassa 1924 yılında, mübadele göçmenlerinin iskânı açısından Türkiye'nin en zor dönemi olmuştur. Birçoğu çiftçi olan göçmenlerin iskânı 1925 yılı içerisinde tamamlanabilmiştir.

Çizelge 5. Mübadillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)⁶⁸

S. No.	İller	Aile Adedi	Nüfus	Ev	Dükkan	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
1	Adana	1.640	5.862	1.640	344	41	45.187	2.870	84
2	Afyon	109	358	74	-	-	3.472	-	58
3	Aksaray	1.076	3.186	747	22	-	13.561	2.178	2.273
4	Amasya	475	2.087	448	43	5	14.887	1.549	-
5	Ankara	185	925	135	159	56	16.426	286	290
6	Antalya	1.087	4.015	1.033	228	-	10.6780	939	-
7	Aydın	2.264	8.312	1.893	201	144	97.256	-	12.466
8	Balıkesir	7.541	25.515	7.018	1.583	958	131.541	606	906
9	Bilecik	771	2.665	-	-	-	11.308	2.696	3.393
10	Bolu	14	122	5	9	-	3.131	-	-
11	Burdur	102	380	98	8	-	2.403	330	57
12	Bursa	7.082	31.558	5.317	719	1.844	150.221	4.445	33.885
13	Çanakkale	2.143	9.646	2.709	152	8	87.894	1.091	3.492
14	Çankırı	2	5	2	-	-	-	-	6
15	Çorum	428	1.680	181	83	42	18.697	297	150
16	Cebelibereket	502	2.396	486	48	16	13.482	-	960
17	Denizli	490	1.740	193	141	-	14.511	-	-
18	Diyarbakır	3	8	2	4	-	296	-	-
19	Edirne	10.354	24.705	10.354	128	243	400.334	11.998	3.485
20	Elazığ	174	651	174	-	-	11.484	-	-
21	Erzincan	272	945	272	-	-	11.805	-	-
22	Eskişehir	855	1.214	186	29	214	4.633	1	-
23	Gaziantep	119	438	117	-	-	8.082	-	-
24	Giresun	216	832	214	39	-	938	-	6.118
25	Gümüşhane	17	130	839	-	-	11.191	-	-
26	İçel	143	543	143	16	-	5.674	-	32
27	İzmir	13.234	62.947	5.000	3.000	-	1.000.000	5.000	5.000
28	Isparta	264	984	254	39	-	6.281	830	193
29	İstanbul	8.610	33.328	2.553	2.000	-	937.441	12.158	-
30	Kastamonu	97	333	94	27	-	771	13	-
31	Kayseri	1.644	6.150	1.640	119	-	65.244	3.721	3.008
32	Kırklareli	4.729	19.739	4.437	192	-	151.069	3.005	-
33	Kocaeli	5.071	17.074	1.688	295	27	111.218	-	-
34	Konya	1.021	4.023	1.021	156	-	33.858	32	492
35	Kütahya	176	669	139	64	3	4.145	-	-
36	Malatya	1	4	1	-	-	-	-	-
37	Manisa	3.662	15.468	2.349	155	423	45.572	22.893	798
38	Maraş	103	842	103	-	-	5.000	1.711	274
39	Mersin	803	3.091	680	115	11	23.264	1.075	942
40	Muğla	647	2.401	641	99	-	27.040	-	89
41	Niğde	3.969	15.750	-	120	-	134.709	-	-

⁶⁸Geray, Ek Tablo:5

Çizelge 5. Devam									
42	Ordu	332	1.438	389	178	148	21.174	-	24
43	Samsun	6.288	23.454	4.209	511	544	112.997	-	-
44	Sinop	225	920	204	41	-	8.202	-	24
45	Sivas	486	1.918	288	15	-	25.636	-	-
46	Şebinkarahisar	1.425	5.617	1.515	-	-	58.450	-	-
47	Tekirdağ	6.430	23.221	3.179	361	266	290.571	18.878	1.722
48	Tokat	1.630	6.209	1.325	25	-	75.868	-	-
49	Trabzon	77	393	77	65	-	590	-	-
50	Urfa	1	3	1	-	-	-	-	-
51	Yozgat	1.113	3.911	698	67	3	56.731	4	80.100
52	Zonguldak	207	938	207	9	-	1.542	-	3
TOPLAM		99.709	380.243	66.872	11.609	4.996	4.482.567	98.606	168.300

Balıkesir’de mübadil yerleşimi yoğunlukla, Midilli adasına yakın olması ve ticaret açısından önemi nedeniyle Ayvalık’ta gerçekleşmiştir. Balıkesir ve çevresinde kasaba ve şehirlerde yaşayan gayrimüslim nüfus genellikle ticaretle uğraşmıştır. Diğer çiftçi nüfus ise büyük çiftlik sahipleri olmuştur. Yunan ordusunun ardından birçok yerde yaşanan korkunç vaziyet burada da yaşanmıştır. Evler, bahçeler ve dükkânlar yakılıp yıkılmış ve bu nedenle en önemli mesele konut problemi olmuştur. Balıkesir ve kazalarına çoğunlukla Midilli’den gelenler yerleştirilmiştir. Ayvalık, Midilli ve Girit göçmenlerinin en yoğun yerleştirildiği kaza olmuştur. Mübadelenin gerçekleşeceğine dair dedikoduların duyulmasından itibaren, Yunan zulmünden kaçan aç ve çaresiz halk, Midilli adasını kendi çabalarıyla terk etmiş ve Ayvalık’a geçmişlerdir. Bu mübadillerin hemen iskân olunması amacıyla Ayvalık Muhacirîn Heyeti Başkanı, TBMM’ye yazdığı yazıyla iskânın derhal ve süratle gerekliliğini belirtmiştir. 1924 yılında Sındırgı’da 128’i mübadeleye tâbi, 23 gayrimübadil, 2 “harîkzede” ve “istilâzede” bulunmakta ve burada 1.447 Müslüman ile 940 Rum yaşamaktadır. Balıkesir Ayvalık kazasında 23 Ekim 1923 yılında Midilli göçmenlerinin barınma ve beslenmelerinin sağlanması ile ihtiyaç duyulan evlerin tamir edilmesi amacıyla gerekli tahsisatın ayrılması ve terkedilmiş zeytinliklerin göçmenlere verilmesi hususunda Mübadele İmar ve İskân Vekaleti’nden görüş istenmiştir.

Ayvalık’ta bulunan terk edilmiş evler ile zeytinliklerin henüz dağıtılmamış olması sebebiyle mübadiller sıkıntılar yaşayarak mağdur

olmuşlardır. Söz konusu emlak ve zeytinliklerin dağıtımına 1924'ün Kasım ayında başlanmış ve dağıtım kış geldiğinde halen bitirilememiştir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklardan ve zeytinliklerin halen mübadillere dağıtılamamasından dolayı göçmenlerin yaşamakta olduğu mağduriyet, Karesi Mebusu olan Hamdullah Suphi Bey'in meclis konuşmasının konusunu oluşturmuştur. Hamdullah Suphi Bey, mecliste vaziyetin ne kadar vahim bir durumda olduğunu bildiren uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın ardından yapılan araştırmalarda, bir evvelki dönem ürün alınamadığından bu yıl büyük miktarda mahsulün toplanmazsa çürüyeceği anlaşılmıştır. Göçmenlerin durumunun iyi olması halinde bu ürünlerin toplanabileceğini fakat Ayvalık'taki 25.000 dolayındaki mübadilin hali hazırda salgın hastalıklarla uğraştığı öğrenilmiştir. Vaziyetin bu şekilde öğrenilmesinin ardından İzmir Valisi Rahmi Bey ve Halit Paşa, Bergama sınırında bulunan 800.000 ağaçlık zeytinliğin sahiplerinden satın alınarak, sözü edilen 25.000 mübadile taksim edilmesi kararını almışlardır.⁶⁹ Bir sene sonrasında Ayvalık ve civarında yapılan araştırmalarda mübadillerin vaziyetinin öncesinden daha iyi olduğu görülmüştür. Mübadiller arasında zanaatkârların bulunmasından dolayı Ayvalık'taki ekonomik ve sosyal durumun savaş öncesi duruma yakın hale geldiği anlaşılmıştır. Balıkesir'de de mübadillerden bazıları farklı illere gitmeyi veya akrabalarının yanında ikamet etmeyi istemiştir. Örneğin, Balıkesir'e yerleştirilmiş olan Pirlepe göçmenlerinden Nasuh oğlu İsmail kendi isteği ile Biga'da iskân olmasına izin verilmiştir.⁷⁰

Balıkesir Vilayeti'nde 1924'ten 1933'e kadar 7.541 aile ve 25.515 göçmen iskân olunmuştur. Bu mübadillere 7.018 ev, 1.583 dükkân, 956 arsa, 131.541 dönüm tarla, 606 dönüm bağ ve 906 dönüm bahçe verilmiştir.

Dönemin gazetelerinden olan Zafer-i Milli Gazetesi'nde bu konuda birçok haber çıkmıştır. Gazetenin 23 Ekim 1923 tarihli sayısında yer alan Sıhhiye Müdürü Hikmet Süreyya Beyle Mülakat başlıklı habere göre Balıkesir'de iki büyük iskân mıntıkası yer almıştır. Bunlardan biri Gönen, diğeri Edremit, Burhaniye ve Ayvalık ilçelerini kapsayan Edremit Körfezi mıntıkasıdır. Hikmet Süreyya Bey'in cümleleriyle; "Gönen kazası daha ziyade

⁶⁹ BCA:272.11/16.93.19

⁷⁰ BCA:272.11/45.74.8

sanatkâr muhacir gönderilmesini arzu eder. Biz de elden geldiği kadar bu arzunun ifasına çalışacağız. Sekizinci iskân mıntıkası Edremit Körfezi havzasındaki Edremit, Burhaniye ve Ayvalık kazalarını ihtiva eder. Edremid-i evvel ve ahir gelmiş ve kısmen iskân görmüş muhacirine ilaveten üç bin, Burhaniye kazasına kaza-i mevcuda ilaveten iki bin, Ayvalık kazasıyla civarındaki Yeniköy ve Cunda denilen ada üzerindeki aynı isimdeki kasabaya da yirmi beş bin nüfus iskân edeceğiz.”⁷¹

Zafer-i Milli Gazetesi'nin 3 Nisan 1924 tarihli sayısında, mübadelenin başlamasından o güne kadar vilayete kaç kişinin geldiği hakkında bir haber yer almıştır.

“Şimdiye kadar vilayetimize gelen muhacirin kabileleri hakkında icra ettiğimiz tahkikat neticesini berveche ati derc ediyoruz.

1- 4 Aralık 1923 tarihinde Girid'den Bahri Cedid vapuru ile 1.027 kişi gelmiş, bunlar Ayvalık'a sevk ve iskân olunmuştur. Bu muhacirler tamamen zeytinci tüccardandır.

2- 5 Aralık 1923 tarihinde aynı vapurla yine Midilli'den 1.018 muhacir sevk edilmiş, çiftçi ve zeytinci olan bu muhacirler Edremit köylerine yerleştirilmişlerdir.

3- 4 Ocak 1924 tarihinde Rize vapuru ile “Kandiya”dan 721 kişi gelmiş. Zirai ve ticari olan bu muhacirler Marmara'ya sevk ve iskan edilmişlerdir.

4- 19 Ocak 1924 tarihinde Trabzon vapuru ile gene Kandiya'dan 1.245 muhacir gelerek Paşalimanı nahiyesine yerleştirilmiştir. Bunlar çiftçi, sandalacı ve esnaftır.

5- 21 Şubat 1924 tarihinde Akdeniz vapuru ile Kavala'dan 655 kişi gelmiş, Gönen kasabası dâhilinde iskân olunmuştur. Bu muhacirler üçüncü derece tütüncü ve çiftçidirler.

6- Mart 1924 tarihinde yine Akdeniz vapuru ile Kavala'dan 1.649 muhacir gelmiş, bunlarda Gönen, Manyas ve Kapudağ kariyesinde iskân olunmuştur. Bu muhacirler üçüncü derecede tütüncü ve çiftçidirler.

⁷¹ Aydın Ayhan, (1997), *Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri*, Karşı Basın Yayın Matbaacılık, İstanbul, s. 151

7- 27 Mart 1924 tarihinde Kocaeli vapuru ile gene Kavala'dan 348 muhacir gelmiş, bunun 54'ü Akhisar ve 3'ü Ödemiş'e gitmiştir. Mütebaki 291 nüfus Manyas nahiyesinde iskân olunmak üzeredir.

Şu izahata nazaran şimdiye kadar vilayetimizde kalan muhacir kardeşlerimizin miktarı 7.819 kişiden ibarettir.

Dördüncü kabile memleketlerinden yalnız 8 koyun ve keçi getirebilmişlerdir.

Altıncı kabile 234 inek ve öküzü 20 koyun ve keçi ile gelebilmişlerdir.

Yedinci kabile ise 452 inek ve öküz ve 357 koyun ve keçi ile gelebilmişlerdir.

Bu son kabile memleketlerinden hayli miktar eşya nakline muvaffak olabilmıştır.⁷²

Gelen mübadillerin yanlarında çiftlik hayvanı veya eşya getirebilme imkânlarının vapurda müsait yer olmasına göre değiştiği ile açıklanabilir.

Sıhhiye Müdürü Hikmet Süreyya Bey'le yapılan mülakatta bahsedilen, Balıkesir Vilayeti genelinde iskânı planlanan mübadil sayısı 30.000 Kişi ile vilayette iskân edilen mübadillerin istatikselsel rakamlarının birbirine yakın olması, planlamaya mümkün olduğunca bağlı kalındığını göstermektedir.

III.I.I. Mübadele İle Değişen Nüfus Yapısı

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de köy nüfusunda önemli oranda yükseliş görülürken, şehir nüfusunda mübadiller sebebiyle ciddi azalma olmuştur. I. Dünya Savaşı ve ardından Milli Mücadele yıllarında yaklaşık 1.8 milyon şehit verilmiştir. 1914'de, Türkiye nüfusu yaklaşık 15.9 milyon kişidir. Bu sayının % 80'i Müslüman, % 11'i Rum ve % 8'i Ermenilerden oluşturmaktadır.

Azınlık olarak kabul edilen unsurların niteliksel ağırlığı, Osmanlı'nın son dönemlerinde büyük oranda sosyal ve ekonomik hayat içerisinde olmuştur. Şehir nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bu azınlık unsurlar, daha

⁷² Ayhan, a.g.e.,s.1 76

çok tarım haricinde olan iş kollarına mensuptular. Bununla birlikte iç ve dış ticaret kolları da gayrimüslim nüfus tarafından yürütülmekteydi. Tarım ve hayvancılık ise çoğunluğu kırsal alanlarda yaşayan Müslüman nüfus tarafından gerçekleştirilmekteydi.

1912 yılı Vilayet salnamelerine göre, ticari işyerleri sayısı yaklaşık 18.000'dir. Bu iş yerlerinin % 15'i Türkler, % 49'u Rumlar, % 23'ü Ermeniler işletmekte idi. Kalan % 19'u ise Levantenler ile diğer gayrimüslim ve Müslümanlara aittir.

Batı Anadolu'da bulunan 3.300 imalat yapılan işyerlerinin % 73'ü Rumlarındır. Bu işyerlerinde çalışan 22 bin işçinin % 85'ini gayrimüslimler teşkil etmektedir. Anadolu'da, tarımsal ihracat amacıyla yapılan üretimin yeni tekniklerle geliştirilmesinde Rum ve Ermeni'ler önde gelmekteydi. Gayrimüslim unsurların okuma yazma oranları ile eğitim durumları ve sağlık koşulları Müslümanlardan çok daha iyi durumdaydı.⁷³

Mübadele ile ülkeyi terk eden Rumların ekonomi, ticaret ve hizmet alanlarında bıraktığı boşluğu gelen Müslüman göçmenlerin karşılaması umulmasına rağmen istenilen şekilde olmamıştır. Mübadil olarak Yunanistan'a göç eden Rumların ekseriyeti tüccar, sanayici ve sanatkârlardan oluşmaktaydı. 1923'ten 1926'ya kadar 1.2 milyon Rum mübadeleye tabi tutulmuştu ve bunların 800.000'i sanat ve ticaretle uğraşanlar oluşturmaktaydı.

Emek yoğun iş kollarında Türkler %15 oranında yer almaktaydı. Rumlar ise ekonominin %50'sini ve işgücünün %60'ını oluşturmaktaydı. Mübadele ile milli ekonominin oluşmasının sağlanması gerçekleşecek olmasına rağmen kısa dönemde ekonomi ve sanayinin üzerinde olumsuz etkiler görülmüştür.⁷⁴

Balıkesir, coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet döneminde özellikle mübadele sürecinde nüfus hareketliliğinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Mübadele süresince büyük miktarda

⁷³ Metin Toprak, *Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri*, Türkler Ansiklopedisi, s. 599

⁷⁴ Fahriye Emgili, (2017), *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli İktisadının Oluşumundaki Etkisi*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 18, Özel Sayı:3

göçe ev sahipliği yapmıştır. Yaşanan bu büyük göç neticesinde Balıkesir etnik, sosyolojik ve din alanlarında önemli bir dönüşüm geçirmiştir.

III.I.II. Mübadele İle Değişen Yaşam

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yokluk ve yıkımdan daha önemli sorunu mübadele ile gelen göçmenlerin Türkiye'ye intibak sorunları olmuştur. Yaşadıkları coğrafyayı terk ederek başka bir yere göç etmek, tüm yer değiştiren kitleler açısından önemli güçlükler doğurmuştur. Karşılaşılan en ciddi kültürel sorun dil problemi olmuştur. Gelen kitlenin bir kısmının hiç Türkçe bilmemesi, yerli halkın gelenleri Rumlardan veya Musevilerden dönen kişiler olarak görmelerine yol açmıştır. Balıkesir halkının mübadele ile gelen kişileri muhâcir-macır şeklinde ifade etmesi bu duruma örnek sayılabilir.

Karesi mebusu Ali Sururi Bey, Edremit'e yerleşen mübadillerin içinde Bulgarca, Arnavutça ve Boşnakça konuşanlarla karşılaştığından ve bunların maddi ve manevi değerlerinin, Türklerinkine benzemediğinden şikâyet etmiştir.

Gelen mübadiller arasında Türkçeyi çok az bilen ya da hiç bilmeyen kişilere rastlanılmıştır. Yüzyıllarca ayrı coğrafyalarda, ayrı şartlarda yaşayan bu insanların geçmişten gelen kültür birikiminin farklılığı elbette ki kaçınılmaz olmuştur.

III.II. Eğitim

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ve 1908 hareketinin ortaya çıkardığı sosyal tartışmalar içerisinde eğitim, önemli bir yer tutmuştur. Tartışmaların odağında ülkenin eğitimle kurtulabileceğine dair genel bir düşünce oluşmuştur. Modernleşme taraftarları, bilhassa Fransa'da yaşanan gelişmeleri ilgiyle takip etmişler, modern ve merkezi bir devletin oluşturularak vatandaşlık kavramının yaratılmasında eğitime büyük önem atfetmişlerdir. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının bu ortamdan çıktığı göz önüne alındığında, eğitimin, dönemin önemli bir konusu olması şaşırtıcı olmamalıdır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran geleneksel eğitimin ikili yapısı, yani eski ve yeni eğitimi medrese ve yeni mektep (okul)

boyutlarında farklılaştırmıştır. Tanzimat'tan sonraki uygulamada eski okullar (medrese ve sıbyan mektepleri) Evkaf ve Şer'iyeye Vekâleti'ne, yeni okullar (Rüştiye, Sultani ve İdadiler) ise Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlanmıştır. Osmanlı eğitim sisteminde görülen bu karmaşanın sebeplerinden biri de gayrimüslimlerin ve yabancı devletlerin açtığı okullardır. Ülkede 19. Yy'dan başlayarak yabancı okulların açılması ile eğitim konusunda farklı sorunlarla ortaya çıkmıştır. Kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan ayrıcalıklı haklar, yabancı okulların rahatlıkla açılmasını sağlamıştır. I. Dünya Savaşı başladığında, yalnızca ABD ve Fransa tarafından açılan 1000 civarında okul bulunmaktaydı. Bu okul sayısına, İngiltere'nin, Almanya'nın, İtalya'nın ve Avusturya'nın açtığı okullar da eklendiğinde korkunç sayılara ulaşılmaktaydı. Böyle büyük sayıda okul açılmasının sebeplerinden biri misyonerlik faaliyetleri iken diğer bir sebebi de okul açan devletlerin kendi lehlerine uygun işbirlikçi yetiştirilmesiydi.⁷⁵

III.II.I. Türkiye'de Değişen Eğitim

Henüz Millî Mücadele döneminde, 15 Temmuz - 21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplanan, Anadolu'nun farklı vilayetlerinden Ankara'ya gelen 220 kadın ve erkek eğitimci ile I. Maarif Kongresi düzenlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün açış konuşması ile başlayan kongrede, ilköğretimin dört yıldan beş yıla çıkarılması, eğitim programında çalışma yaşamına dönük derslerin yer alması, köylünün 5-6 yıllık okullara gerek süre, gerek ekonomik yük açısından sıcak bakmaması, o nedenle eski mahalle mekteplerini tercih etmesi, köylünün daha çok dil, din, hesap gibi programlara gereksinim duyması konuları tartışılmış, Milli Eğitim Bakanı'nın yaptığı kapanış konuşmasında, halkın, özellikle köylünün, çocuklarına aile geçimi için yarar sağlayacak bilgileri veren bir eğitim sistemini yaşama geçirmenin gerekliliğini dile getirmiştir. Ancak Yunan Ordularının Eskişehir'e saldırımları ve Ankara'yı tehdit eder duruma gelmeleri üzerine kongre hiçbir karar alamadan dağılmıştır.

⁷⁵ Mehmet Okur, (2005), *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt IV, Sayı 11, s.93

1923 yılı vilayet salnameleri verilerine göre, 11 - 12 milyon ve altı yaşından büyük Müslüman nüfusun %10'u ve kadınların %3'ü okuryazardır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre ise 13,6 milyon nüfus bulunmakta ve bu nüfusun %11'i okuryazar durumundadır.⁷⁶

Çizelge 6. 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılı Okul ve Öğrenci Sayısı⁷⁷

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
İlkokul	4.894	341.941
Ortaokul	72	5.905
Lise	23	1.241
Meslek Okulu	64	6.547
Fakülte ve Yüksekokul	9	2.914
Toplam	5.062	358.548

Çizelgede okul ve öğrenci sayıları görülmektedir. Bu okullarda ise 11.918 öğretmen ve öğretim üyesi görev yapmaktadır.

Cumhuriyet döneminde eğitimin temel hedefi, her seviyedeki okulda Cumhuriyet'in ve yeni Türkiye'nin gerek duyduğu nesiller yetiştirmek olmuştur. Dönemin Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler 8 Mart 1923 tarihinde bir genelge yayınlamıştır. Genelgede eğitimin amaçları şöyle gösterilmiştir;

- 1- Kuşakların, milli varlıklarla çatışmayan ve tüm fikirlere saygılı olarak yetiştirilmesi,
- 2- Okulların, memleketi ekonomik boyunduruk altında bırakmayacak dimağlar yetiştirmesi,
- 3- Her şeyde kuvvetli ve kararlı nesiller yetiştirilmesi.

Bu genelgede öğretim için hedeflenen amaç olarak da Mustafa Kemal'in şu sözleri gösterilmiştir: "Bilgiyi insan için bir süs, baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarıyı sağlayan uygulamalı ve yararlanılabilir bir hale getirmek."

⁷⁶ Tefik Çavdar, (1985), *Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul, İletişim Yayınları,

⁷⁷ Bahattin Demirtaş, (2008), *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 2, s.155,

Artık ülke için bir ihtiyaç haline gelen öğretimlerin birleştirilmesi meselesi için 3 Mart 1924 tarihli ve 430 numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Toplam 7 maddeden oluşan kanunun maddeleri şöyledir;

1- Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur. (Askeri okullar 1925 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır)

2- Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

3- Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

4- Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünûnda bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası ve vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.

Bu kanunla, Türk eğitim tarihi içinde ömrü en uzun olan medrese ve sıbyan mektepleri kapatılmıştır. O sırada 16 bin kadar olan medrese öğrencisinden isteyenler, düzeylerine göre ilk, ortaokul ve liseler ile öğretmen okullarına aktarılmıştır. Laiklik ilkesi 1937'de Anayasaya girmesine rağmen eğitimin laiklik ilkesi çerçevesinde oluşturulmasına yönelik uygulamaların başlangıcı olmuştur. Aynı tarihte, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmasından evvel kabul edilmiş 429 Sayılı kanun ile Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmıştır. Yine aynı gün 431 sayılı kanun kabul edilmiş ve Hilâfet kaldırılmıştır.⁷⁸

Tevhid-i Tedrisat Kanunu milli ve laik bir eğitim anlayışı ortaya konulmuştur. Çoğunluğu dini gayelerle misyonerlerce açılan yabancı okullarda, dini propaganda yapılmasına mani olmak amacıyla çalışmalarda bulunulmuştur. Binalar, kitaplar ve eğitim programları ile yöneticiler ve öğretmenler devlet denetimi altına alınmıştır. Bu maksatla genelgeler yayınlanmıştır. Bu genelgelerle;

⁷⁸ Yahya Akyüz, (2016), *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayıncılık, s. 285

1- Yabancı okul binalarında mabet olarak kullanılan mekânlar dışında dini sembol bulunmayacaktır.

2- Müslüman ve Hıristiyanlığın farklı mezhebine mensup öğrenciler bu okullarda düzenlenen ayinlere katılmayacaktır.

3- Milli kültürü muhafaza amacıyla Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası ile yurt bilgisi dersleri Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunlu olacaktır.

4- Okul idaresinde yabancı müdüre ek olarak Milli Eğitim Bakanlığınca atanan bir Türk Müdür Yardımcısı bulundurulacaktır.

5- Türk çocuğunun - küçük yaşlarda yabancı kültürlerin etkilerinden koruyabilmek amacıyla – yabancı okullara gitmesi 1931’de çıkarılan kanunla yasaklanmıştır.

Mustafa Necati Bey, 20 Aralık 1925 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olarak atanmıştır. 27 Aralık 1925 tarihinde, gelişmekte olan eğitim örgütünün köklü sorunları ile daha yakından ilgilenmek maksadıyla toplanan Üçüncü Heyet-i İlimiye Toplantısına dönemin bakanı olarak katılmıştır. Toplantı on dört gün sürmüş ve dönemin eğitimcileri tarafından “Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha” hazırlanmıştır. Toplantı sonrası öngörülen ilkeler;

- 1- Okulla yaşam arasında bulunan engeller kaldırılacak,
- 2- Ders konuları yaşanılan çevre esas alınarak hazırlanacak,
- 3- Kız çocuklarının eğitimlerinde bulunan eksiklikler giderilecek,
- 4- Tek okul düzenine geçilecek,
- 5- Üretici eğitime geçilecek,
- 6- Kız ve erkek öğrenciler birlikte eğitim görecektir, kızların eğitimi, eğitim devrimleri çerçevesinde dikkate alınacaktır.⁷⁹

Öngörülen bu ilkeler, eğitim ve öğretimde pragmatik yaklaşımlar sergileneceğini söylemek zor değildir. Ülkenin bir an önce kalkınması için, uygulanan eğitim programlarının da günlük hayat ile doğrudan ilintili olması hedeflenmiştir. Ayrıca toplumda baskın durumda olan bağınazlığı temelden sarsacak olan kız çocuklarının eğitimi ve kız-erkek karma eğitiminin

⁷⁹ Sabiha Hakan, *Mustafa Necati Uğural Öğretmen Dostu Bir Eğitim Devrimcisi (Maarif Vekili) 20 Aralık 1925-1 Ocak 1929, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Necatibey Eğitim Fakültesi 100. Yıl özel sayısı*, s.167

gerçekleştirilmesi de Cumhuriyetin kurucu kadroları açısından bakıldığında şaşırtıcı değildir.

Özellikle karma eğitim, dönemin modern batı dünyasında dahi yaygın olmayan bir uygulama olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti eğitiminin modernleşmesi açısından önemli bir gereklilik olarak görülüp uygulanmıştır. 1927 yılında Maarif Vekâleti'nin Ortaöğretim Dairesi'nce karma eğitimi hedefleyen bir tasarı hazırlanmış ve üç okulda denenmesi öngörülmüş fakat dönemin tüm ortaokullarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. Bir sonraki öğretim yılında ise bütün liselerde uygulamaya aktarılmıştır.⁸⁰

III.II.II. Balıkesir'de Eğitim

1926 yılında yayınlanan 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi eğitimle ilgili birçok bilgi vermiştir. Balıkesir'in maarif müdürü salnamede belirtilmemiştir. İl merkezinde bir orta mektep, bir erkek muallim mektebi, bir kız muallim mektebi, bir imam hatip mektebi, bir ziraat mektebi olmak üzere 217 resmi mektep vardır. 11.545 erkek, 3.053 kız talebe vardır.⁸¹ Balıkesir'de 101, Gönen'de 50, Burhaniye'de 27 öğrenci barındıran birer Şehit Çocukları Yuvası bulunmaktaydı. Balya kazasında ise 20 öğrencili bir Maden Mektebi vardı.⁸²

Salname'de adı geçen erkek muallim mektebi, ilk defa 1910 yılında bir sınıflı gündüz okulu olarak, daha sonra Doğum Evi binası olarak kullanılacak olan binada açılmıştır. 1913 yılında kapatılarak bir yıl kapalı kalan okul, 1914 yılında yatılı olarak tekrar açılmıştır. Öğrenciler o dönemde okula sınavla alınmış, katılan 83 öğrenci adayından 43 öğrenci okula girmeye hak kazanmıştır. 1920 yılında Yunan işgali nedeniyle tekrar kapatılan okul 1923 yılında açılmıştır.

Karesi Gazetesi'nin 19 Ekim 1925 tarihli 565/130-99 numaralı sayısında çıkan "Erkek Muallim Mektebi Müdüriyetinden" başlıklı ilanda, kışlık ceket, pantolon, pelerin ve kundura ihalesi açıldığı ve isteklilerin okul ihale

⁸⁰ Celalettin Vatandaş, (2010), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi*, Sayı:42, s. 52

⁸¹ Hayrunisa Alp, (2009), *Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi,

⁸² Yurt Ansiklopedisi, Balıkesir Maddesi, s. 1188

komisyonuna müracaatı istenmiştir. Bu ilan ile o dönemde öğrencilerin yiyeceklerinin okul tarafından temin edildiği anlaşılmaktadır.

Yine Karesi Gazetesi'nin 26 Nisan 1926 tarihli 19 numaralı sayısında çıkan pirinç, makarna, şehriye, peynir, patates, şeker, nohut, fasulye, zeytinyağı, tuz, odun, petrol, sabun, zeytin tanesi alınmasına dair ihale ilanı ile öğrencilerin yiyecek ihtiyaçlarının okul tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır.

Balıkesir il merkezinde 1916 yılında açılan Kız Öğretmen Okulu (Dârü'l-Muallimât), II. Meşrutiyet döneminin yoğun eğitim hareketi içinde ortaya çıkmış olan kurumlardan olmuştur. 1927 yılında bu okul kapatılarak binası Balıkesir Kız Orta Okulu olarak kullanılmıştır. 1925-1927 yılları arasında 120 yatılı kız öğrenci öğrenim görmüştür.⁸³

Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁸⁴ gereğince 1924 yılında İstanbul Darülfünunu'nda kurulan İlahiyat Fakültesi'ne alt yapı oluşturmak ve imam hatip yetiştirmek için 1923/1924 eğitim öğretim döneminde tüm ülkede açılan 29 adet imam hatip okullarından biri Karesi İmam Hatip okuludur. Uzun ömürlü olamayan bu okullar öğrenci azlığı nedeniyle kısa zamanda kapanmışlardır. Karesi İmam Hatip Okulu da 1927 yılı salnamesinde görülmemektedir.

1915 yılında açılan, Balıkesir'in tek ziraat okulu olan Kepsut Ziraat Mektebi dönemin en modern ziraat tekniklerini öğretmek amacıyla kurulmuştur. Yaklaşık 1500 dönüm arazi üzerine kurulan okulda, öğrenciler günde üç saat ders ve üç saat uygulama görmüşlerdir. Okulda bulunan cins boğalar çevre köylerde bulunan halkın inekleri için damızlık olarak ücretsiz kullanılmıştır. Okulun ahır, samanlığı, süt hanesi, ziraat aletleri tamirhanesi, küçük ve büyük baş hayvanları ve çeşitli laboratuvarları da bulunmaktaydı.

Mektep binası Balıkesir'in işgali sırasında kapatılmış ve bina askeri kışla olarak hizmet görmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra açılan ilk ziraat mektebi vasfına sahiptir.

⁸³ Kaynak Dergisi, (1935), Balıkesir Halkevi, Haziran, Sayı:29, S. 633

⁸⁴ "Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de aynı mektepler küşat edecektir"

Okulun 1927 yılında masraflarının fazla olması sebebiyle geçici olarak kapatılması, dönemin Türk Dili gazetesinde 10 Mayıs 1927 tarihinde manşet olarak yer almıştır. Haberde; *“Ziraat Vekâletinin ziraat mekteplerimizin ıslah ve tekâmülü yolunda artık karar verilmiş ve çalışma sahasına çıkarılmak üzere olan tasarısı vardır. Buna nazaran Türkiye’de mevcut ziraat mektepleri talebe almayacaklar, yalnız mevcut talebelerinin tahsilini bitirmesine çalışacaklardır”* cümleleriyle bahsedilmiştir.

Kepsut Ziraat Mektebi’nin çiftçiye sağladığı kolaylıklar ve önemi Türk Dili gazetesinin bir diğer haberinde; *“Kepsut Ziraat Mektebi rasathanesi ahval-i havaiye raporunu ilan etmek suretiyle zürraa yardım ediyor. Mektebin rasathanesinin alet ve edevatının mükemmel olması, hava değişiklikleri hakkındaki tahminlerini gerçeğe uygun verdirtmekteydi. Kepsut zürrai rasathaneden çok istifade etmektedir. Zürra ise bu istifadeye para vermemektedir. İktisat Vekâletinin emriyle Kepsut Ziraat Mektebi mevcut alet-i ziraiyeyi rençperlere parasız olarak dağıtmaktadır. Kepsut’ta bu sene ziraat daha fenni surette meydana gelmektedir. Rençperler vekâletin bu hayırlı emrini sevinçle kabul ederek her rençper kendisine lazım olan alet-i ziraiyeyi parasız tedarik etmekteydi. Mektep Müdür Vekili Harun Gazzaz Bey müracaatta bulunanlara son derece kolaylıklar göstermektedir.”⁸⁵*

Böylesine faydalı bir okul olan Kepsut Ziraat Mektebi 1928 yılında tamamen kapatılmıştır. Günümüzde halen ayakta ve boş olan okul binası, müze olarak kullanılmak üzere hazırlanmaktadır.

1926 Yılı Karesi Maarif Müdürü İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) Bey olmuştur. 1926 yılında öğretmen okullarını çoğaltmak amacıyla kabul edilen bir kanunla her il bütçesinden ayrılan bir ödenekle öğretmen okulları yaptırılmıştır. Bu tarihte bu ödenekle yapımına başlanan Karesi Darülmualimin binası, 1932 yılında tamamlanarak eğitim/öğretime yeni binasında Necati Bey Eğitim Enstitüsü (İsmi dönemin Maarif Vekilinden almıştır) olarak devam etmiştir.

1927 yılında yayınlanan salnameye göre; Karesi Maarif Müdürü Necib Nadir Bey’dir. Merkezde 294 talebeli 2 orta mekteple 1.702 talebeli muhtelit

⁸⁵ Ezgi Aydoğmuş, (2017) Atatürk Dönemi Tarım Politikalarının Balıkesir’deki Uygulamaları, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.124

13 ilk erkek ve kız mektebi, bir de 300 talebeli 1 erkek muallim mektebi mevcuttur. İl merkezine bağlı köylerde 2.265 talebeli 40 ilk erkek ve kız mektebi vardır. Bağlı ilçe merkezlerinde 26 ilk muhtelit mektep vardır ve 4.183 öğrencisi vardır. İlçelere bağlı nahiye ve köylerde 121 mektep vardır ve 5.599 öğrencisi mevcuttur. İl merkezi ve bağlı köylerde 6 ana mektebi mevcut olup 535 talebesi vardır.⁸⁶

Karesi Gazetesi'nin 1 Haziran 1925 tarihinde çıkan 506/111-80 numaralı sayısında 1925 yılında Balıkesir'de bulunan okullarla ilgili aşağıda bulunan haber, dönem hakkında bir fikir vermektedir.

Kız ve Erkek Mekteplerde Bayram

Evvelki Cumagünü icrâsı kararlaştırılan merkezdeki kız ve erkek mektepler bayramı havanın âdem mesaidesinden dolayı te'hir edilmiş ve mayısın yirmi dokuzuncu Cuma günü bin kadar mektep talebesinin iştirâkıyla müntazam bir sûrette yapılmıştır.

Bayrama erkek ve kız muâllim mektepleriyle orta-imam hatip, Numune Tevfikiye, Kayabey Kaleli, Hacı Mahmud Ağa erkek mektepleriyle (Mithat Paşa, Yeni Turan) kız mektepleri iştirak etmiştir.

Mektepler talebesi Cuma günü sabahleyin alafranga altı buçukta mevcut program mucibince, erkek muâllim mektebi bahçesinde toplanarak önde kolordu mızıkası olduğu halde hükümet ve istasyon caddelerinden geçen bayram yerine hareket ettiler.

Bayram yeri küçükler için [Yağ Pınar, Cevizaltı] büyük mektepler için Paşacık Karyesindeki mesirelerdi.

Talebe kahvaltı, öğle ve akşam yemeklerini orada yemişler ve mevcut program mucibince oyunlar oynamışlardır.

Tepecikteki: Erkek Muâllim Mekteple, orta mektep arasında yapılan futbol müsabakasında erkek muâllim mektebi ikiye karşı sekizle galip geldi. Müsabakalarda birinci gelenlere muâllimler birliği tarafından tertip edilen hediyeler muârrif müdürü İsmail Hakkı Bey tarafından tevzi' edilmiştir.

⁸⁶ T.C. Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi, 1928, s. 152

Bayram yine muhterem valimiz Mümtaz Bey Efendi hazretleri ile kolordu kumandanı muhterem Ali Hikmet Paşa hazretleri teşrif buyurarak muârrif hey'etinin minnet ve şükranlarıyla istikbal eylemişlerdir. Kumandan paşa kuvvet bulan kazanan erkek muâllim mektebi talebesine müsabaka mükafatı olarak bir güzel saat hediye etmek suretiyle talebeyi taltif buyurmuşlardır.

Talebe mesirede pek güzel bir gün geçirmiş ve program mucibince: üç adım atlama, halat çekme, sürat ve mukavemet koşuları, arkadaş koşu, meyve kapması gibi oyunlarla güzel bir eğlenti yapmış gruptan sonra muallimleriyle birlikte avdet etmişlerdir.

III.III. Sağlık

III.III.I. Türkiye'de Sağlık

Devletin sağlık alanındaki sorumluluklarına yönelik belli anlayış ve politika gelişiminin ilk adımları, 19. Yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle de bu yüzyılın ikinci yarısında atılmıştır. Bu yıllarda toplumsal-ekonomik-siyasal dinamikler doğrultusunda Batı ülkelerinde bireyin sağlığı, toplumun bir sorunsalı haline dönüşmüş ve devlet yönetimlerinin bu konuda yükümlülük altına girmesi kaçınılmaz olmuştur. Söz konusu anlayışın en önemli gerekçelerinden biri de insan sağlığının ekonomik-toplumsal gelişmelere kaynaklık eden bir potansiyel olduğunun anlaşılması olmuştur. Sağlık hizmetlerinin ideal ölçülerde yerine getirilmesi ile daha iyi, daha zengin, daha mutlu, daha güvenli bir toplum yaratma yollarından biri olduğu ortaya çıkmıştır.⁸⁷

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Sağlık Bakanı, 30 Ekim 1923 tarihinde göreve başlayan ve 16 yıl bu görevi yerine getiren Dr. Refik Saydam olmuştur. Uzun yıllar bakımsız kalmış bir ülkede yaşayan kişilerin birikmiş ve felaket halini almış toplumsal sağlık problemlerini önleme ve bir düzenin temelini oluşturma yolunda TBMM Dönemi'nde önemli görevler yerine getirilmiştir.

⁸⁷ Erdem Aydın, (2002), Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri, Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi, Sayı 31, s.183

Cumhuriyetin kuruluş döneminde sağlık elemanı ve teşkilatlanması son derece yetersiz bir görünüm arz etmiştir. 1925 yılında ülkedeki tüm resmi kurumlardaki (Sağlık Bakanlığı, Askeri, İl Özel İdareleri gibi) hekim sayısı 1631'dir. Bunun yanında 600 kadar da serbest çalışan hekimin bulunduğu tahmin edilmektedir. 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde 74 il ve 326 ilçe bulunmakta, il merkezlerinden 61'inde sağlık müdürü görev yapmaktadır. İlçe merkezlerinden 96'sında hükümet tabibi bulunmamaktadır. Sağlık Bakanlığı'nda 560 hekim, 554 sağlık memuru, 136 ebe, 69 hemşire, 4 eczacı görev yapmaktadır.⁸⁸

1925 yılında Sağlık Bakanlığı'nın 1928 yılına kadar olan hedefleri tespit edilmiştir. Bu hedefler; devletin sağlık teşkilatını geliştirmek, doktor sayısını artırmak, Numune Hastaneleri açmak, ebe ve sağlık memuru yetiştirmek, doğum ve çocuk bakımevlerini açmak, çocuk ölümlerini azaltmak ve nüfusu artırmak, verem sanatoryumları kurmak, sıtma, frengi, trahom ve diğer bulaşıcı hastalıklarla savaşmak, sağlık teşkilatını köylere kadar yaymak, sağlık ve sosyal yardım teşkilatlarını geliştirmek, ilgili yasalar çıkartmak, Merkez Hıfzıssıhha kurumu kurmak, hıfzıssıhha okulu açmak, Milli Tıp Kongreleri düzenlemek şeklinde belirlenmiştir.

1926 tarihli Türk Kodeksi Kanunu⁸⁹ ile ilaç ticaretini halk sağlığı açısından denetlemekle yükümlü Sıhhiye Vekâleti'ne, doktorlara kolaylık getirilmesi yanında, halkın tedavi için her zaman aynı nitelikte ilaç bulup alması sağlanmıştır. Yine 1926 yılında, İl Özel İdare ve belediyelerdeki sağlık işlerinde birlik ve devlet kontrolü sağlamak, sağlık çalışanlarının özlük haklarını düzenlemek üzere kanun çıkarılmıştır.

1926 yılında Türkiye'de 167 yataklı tedavi kurumu ve 9.561 yatak vardı ve 26.744 yatarak 54.843 ayakta olmak üzere toplam 81.587 hasta tedavi edilmiştir. Tedavi edilen hastaların genel nüfusa oranı % 0,6'dır. Laboratuvar ve röntgen muayene sayısı 13.440 olmuştur.⁹⁰

⁸⁸ Erdem Aydın, a.g.m., s.187

⁸⁹ Kodeks, genel anlamı ile veri tabanı demektir. Kanunlar bütünü anlamında kullanılır.

⁹⁰ Bilal Ak, (2002), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri, Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.17, s.419

Cumhuriyetin sağlık politikalarının en önemli halkalarından birisini bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele ve önleyici bir yaklaşımla sağlık alanında sosyal yardım uygulamalarının yaygınlaştırılması oluşturmuştur.

Sıtma hastalığının yaygınlığı cumhuriyetin ilk yıllarında kamu sağlığının korunmasına yönelik altyapının sınırlarını ortaya koymuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında ordu sağlık kuruluşlarının yaptığı araştırmalar sıtmanın tüm ülkede oldukça yaygın bulunduğunu ortaya koymuştur. Savaşın sona ermesiyle Hicaz ve Irak cephelerinden dönen askerlerin Anadolu genelinde sıtmayı yaygınlaştırdıkları görülmüştür. 1924 yılında ülkedeki sıtma salgını felaket boyutuna ulaşmıştı. Köylüler, köylerini terk etmiş zirai üretim durma noktasına gelmişti. Kaza ve şehirlerde yaşayan bütün halk bu salgından etkilenmiştir.⁹¹

Cumhuriyetin çaresini bulmak mecburiyetinde olduğu, milli felaket sıtma, birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Cumhuriyet yönetiminin, iktisadi kalkınma ve başarıyı sürdürme çabasındaki başarısı, halk sağlığının gerçekleşmesiyle mümkün olacaktı.

Sıtmanın kamu sağlığını büyük ölçüde tehdit eden toplumsal bir sorun olarak gündeme gelmesiyle 18-28 Eylül 1924 tarihinde “Sıtma İle Mücadele Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucu, hastalığın en yaygın bulunduğu Ankara, Aydın, Adana, Bursa, Balıkesir bölgelerinde sıtma ile mücadele başlatılmıştır. Köy Kanunu ile halk sağlığı açısından köylünün, köy muhtarlarının ve ihtiyar meclisin yapması gereken işler kanunlaştırılmıştır. Bu işler, zorunlu ve isteğe bağlı olarak gruplandırılmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Zorunlu olan vazifelerin yapılmaması halinde ceza müessesesi oluşturularak yaptırım gücü sağlanmıştır.

Sıtma ile mücadelede, hastalığın başlamasından sonra düzenlenen tedaviden ziyade hastalığın yayılmasına sebep olan bataklık alanların kurutulması çalışmalarına da yer verilmiştir. Bataklıklar ve sulu alanlar, belediyeler tarafından sularının boşaltılması ve ardından üzerinin örtülmesi şeklinde yok edilmeye çalışılmıştır.

⁹¹ Fatih Tuğluoğlu, (2008), *Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)*, *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, S. 32, s. 351

Bazı yerlerde ise bataklık arazilerin kurutulması için, halk arasında sıtma ağacı olarak da bilinen okaliptüs ağacı fidanı dikilmiştir. 1880 yılından beri ülkede yetiştirilmekte olan Avustralya kökenli Okaliptüs ağacı, kökleriyle süratle yayılıp fazla suyu emmesi nedeniyle bataklıkları kurutarak doğal yaşamın korunmasını sağlıyor, diğer yandan da sıtma hastalığı ile dolaylı yoldan mücadele etme imkânı yaratıyordu. Okaliptüs sayesinde kuruyan arazide hastalığı taşıyan anofel cinsi sivrisineklerin çoğalması engelleniyordu.⁹²

III.III.II. Balıkesir’de Sağlık

1917’den 1925’e kadar ülke genelinde sağlık müdürlüklerinin raporlarına dayalı olarak sağlanan verilere göre, raporlanan sıtma hastası sayısı sıralamasında Balıkesir %82 ile Denizli (%90) ve Antalya’nın (%86) ardından üçüncü sırada yer almıştır. Bu tablo ile Balıkesir’de sıtma hastalığının oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁹³

Dönemin önemli olaylarından olan mübadele ile gelen mübadiller de bu hastalıktan etkilenmiştir. Örneğin, Cumhuriyet Gazetesi’nin 14 Eylül 1924 tarihli bir sayısında çıkan, Samsun’un Canik Köyü’ne yerleştirilmiş olan 180 ailelik göçmen grubu içinden 103 kişinin sıtma yüzünden öldüğü haberi durumun vahametine bir örnek oluşturmaktadır.⁹⁴ Hastalığın önüne geçebilmek için, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti 800 Kilo kinin satın alarak mübadillere dağıtmıştır.

Sıtmanın tedavi edilebilmesi için cumhuriyetin ilk yıllarında en geçerli tedavi yöntemi kinin⁹⁵ ilacıydı. Kinin, Türkiye’de yetişmeyen tropik bir ağaçtan elde edildiğinden ve ülkede üretim yapabilecek bir laboratuvar bulunmadığından ithal edilmekteydi. Dönemin en meşhur kinin fabrikası olan Hollanda’nın Amsterdam şehrindeki fabrikadan pazarlık usulüyle 5.000 kg kinin satın alınmıştır. Daha sonra, acilen alınması gereken 10.500 kg kininin

⁹² Cihan Özgün,(2013), *Osmanlı Ağaç Kültüründe Yeni ve Egzotik Bir Tür: Okaliptüs*, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, XIII/26, s.5

⁹³ Tuğluoğlu, a.g.m., s. 353

⁹⁴ Kemal Arı, (2017), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri”, Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildirileri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, s. 105

⁹⁵ Kinin: Kınakına ağacının kabuğundan yapılan ve sıtma hastalığına karşı kullanılan ilaç.

en ucuz fiyat teklifi veren Boehringer ve Çimner fabrikalarından alınmasına karar verilmiştir.⁹⁶

En fazla mübadil barındıran illerden biri olan ve sıtma hastalığı ile mücadele eden Balıkesir’de de mübadillerin bu hastalıktan mustarip oldukları anlaşılmaktadır.

Karesi Gazetesi’nin 12 Ocak 1925 tarihli sayısında yayımlanan Balıkesir Memleket Hastanesinin faaliyet raporuna göre, Sıtma ile mücadele konusunda Karesi ili 12 mücadele mıntikasına ayrılmıştır. 676 köyü kapsayan sağlık taraması sonucunda 5960 sıtma hastası bulunmuş ve bu hastalara 48 kg 416 gr kinin ücretsiz dağıtılmıştır. Sarf olunan bu kininlerin 23 kilogramı İstanbul’dan daha evvel alınan kinin, bir kısmı ise 1924 yılında Mübadele ve İskân Müdüriyetinden alınan kininlerden olduğu belirtilmiştir.⁹⁷

Karesi İl Genel Meclisi tarafından Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’ne, Karesi Vilayeti’nin sıtma ile mücadele mıntikası olarak kabul edilmesi nedeniyle teşekkür telgrafı gönderilmiştir. 2 Şubat 1926 tarihinde Sıhhiye Vekâleti tarafından gönderilen 29 numaralı cevap telgrafında; sıtma ile mücadele talimatına uymalarının halkın kendi menfaatine olduğu halka Vilayet Meclisi tarafından telkin edileceği beklentisinin bulunduğu belirtilmiştir.⁹⁸

Sıtma salgınına karşı verilen mücadelede kısa zamanda etkili sonuçlar almak amacıyla, 1926 yılında Küçük Sıhhiye Memurları Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, her yıl okuryazar olan sıtma ile mücadeleye uygun orduda görevli 500 kişi küçük sıhhiye memuru olarak görevlendirilmiştir. Bu kişiler, eğitimin ardından 18 ay süre ile zorunlu görev yapacaklardır. Aynı yıl çıkarılan kanunla devlet, özel idare ve belediyelerde çalışan asker ve sivil tüm doktorlara Sıtma Enstitüleri’nde staj zorunluluğu getirilerek bilinçli bir savaş amaçlanmıştır. Kinin Sağlama ve Satışına İlişkin Kanun hazırlanmış ve bu yolla bütçeye yeni yük getirilmemesi amaçlanmıştır. Sıtma Mücadele Kanunu ile sıtma konusunda tüm örgüt ve kurumların Vekâlete bağlı çalışmaları sağlanmıştır. Bu konuda merkezî bir otorite kurulması

⁹⁶ Süleyman Tekir, (2017), *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Sıtma ile Mücadele Faaliyetleri (1923-1930), Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma*, Gece Kitaplığı, Ankara, s.403

⁹⁷ Karesi Gazetesi, 12 Ocak 1925

⁹⁸ Karesi Gazetesi, 22 Şubat 1926

amaçlanmış, sıtma tehlikesi oluşturacak koşulların ortadan kaldırılmasında halka, belediye ve ihtiyar meclislerine görevler verilmiştir. 15 yaş altı ve 65 yaş üstü kişiler bu görevler dışında tutulmuştur.⁹⁹

29 Mayıs 1926 tarihinde 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Kanun, sıtma ile mücadele için kamu kurumları ile halkın üzerine düşen sorumlulukları belirlemiştir. Kanuna göre, sıtmanın görüldüğü bölgelerde sıtma heyetleri kurulacak ve buradaki sağlık personeline yönelik kurslar düzenlenecektir. Öte yandan, bataklıklar kurutulacak, hastalığın tespit edildiği yerlerde kinin ücretsiz dağıtılacaktır. Kanunun uygulama yönetmeliği 16 Şubat 1927'de çıkarılmıştır.¹⁰⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir diğer toplumsal sağlık sorunu olan verem hastalığına karşı ilk kez 1923'de İstanbul'da Verem Savaş Dispanseri açılmıştır.

1925 yılında Türkiye genelinde 150 verem dispanseri, İstanbul'da bir sanatoryum açılmıştır. Doktor açığı 160'dan 96'ya indirilmiştir. Bu dönemde bakanlık bütçesi 4.860.205 TL olarak belirlenmiştir.

Verem hastalığı Balıkesir'de de yaygın olarak görülmüştür. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey'in 1920'de Balıkesir isimli eserinde "İklim nemli olduğundan özellikle kış mevsiminde nezle ve romatizmal hastalıklar çok olur. Verem hastalığı da yaygındır. Herhangi bir kimsenin vücut yapısı vereme hazır olur veya çok hafif surette ateşlenir ya da kanında pasif halde verem mikrobu olursa, Balıkesir'e gelişinden iki ay sonra verem hastalığı ortaya çıkar"¹⁰¹ cümleleriyle bu konudan bahsetmiştir.

Karesi Vilayeti Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balıkesir şehrinde bir doktor, ücretli bir sıhhiye memuru ve bir kadın hademededen oluşan personeli ile 1925 yılında Balıkesir'de bir verem dispanseri açtığını Karesi Gazetesi'nden

⁹⁹ Meliha Özpekcan, *TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız, Türkler Ansiklopedisi*, C. 17, s. 436

¹⁰⁰ Nuray Ertürk Keskin ve Diğerleri, (2012), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928, c.II*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi:8, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara,

¹⁰¹ Zeki Çevik, *Kuvâ-yı Milliye Şehri Balıkesir*, s.280

öğreniyoruz. Dispanserin, şehirde sıklıkla karşılaşılan verem hastalığı ile mücadele amacıyla açıldığı Dispanser Talimatnamesi'nde belirtilmiştir.¹⁰²

Verem ile mücadelede başarı için temel maddenin dispanser açmak olduğu düşüncesi kabul görmüştür. 1923 yılında ilk Verem Savaş Dispanseri'nin İstanbul'da ve ilk özel sanatoryumun aynı yıl Büyükada'da açılmış olduğu göz önüne alındığında, Balıkesir'de açılan ve verem hastalarını tedavi etmek amacı güden bu dispanserin Türkiye'nin ilk verem savaş dispanserlerinden biri olduğu değerlendirilmektedir.

Balıkesir'de ilk hastane 1895 yılında Mutasarrıf Salim (Sarım) Bey döneminde, "Gureba" yani Garipler Hastanesi olmuştur. Yatak sayısı 10-15 arasında olan bu hastane, halkın ve belediyenin desteğiyle inşa ve idame edilmiştir.

Gureba Hastanesi

Yine Yüzbaşı İshak Hakkı Bey 1920'de Balıkesir isimli eserinde "Şehrin güney kısmında yani Soma yolu üzerinde şehir girişinden 1100 metre mesafede 50 yataklı bir Devlet Hastanesi (o zamanki adı Memleket Hastanesi olup, şimdiki Göğüs Hastalıkları Hastanesi'dir) vardır"¹⁰³ şeklinde bahsettiği bir hastane bulunmaktadır. 1915 yılında 30 yataklı olarak açılan bu hastane, 1918 yılında 50, sonra 60 ve daha sonra da 75 yatağa çıkarılmıştır.

¹⁰² Karesi Gazetesi, 27 Nisan 1925

¹⁰³ Zeki Çevik, a.g.e., s.280

Millet Hastanesi

III.IV. Ekonomi

III.IV.I. Türkiye'de Ekonominin Değişimi

Türkiye'nin kaynak kayıplarının temel sebeplerinden biri, hiç şüphesiz sonu gelmeyen uzun savaşlar olmuştur. 1914 yılında 16.3 milyon civarındaki nüfus 1927 yılında, mübadelenin de etkisi ile 13.6 milyona düşmüştü. Nüfusun azalması, özellikle 18-35 yaş arası erkek nüfusunun savaşlarda hayatını kaybetmesi nedeni durumu daha kötü bir hale getirmekteydi. Köylerde neredeyse yalnızca kadınlar, çocuklar ve yaşlılar yaşıyorlardı.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti idarecileri tarafından yıllarca süren başarısız ekonomi politikalarından ve bitmek bilmeyen savaşlardan sonra 1920'li yılların başında genç Türkiye Cumhuriyeti yaklaşık 13 milyon nüfusa sahip, savaşlardan yanmış yıkılmış ve geri kalmış bir tarım ülkesi görünümündeydi. Fakat ülkenin 1923'te 3 milyon İngiliz Lirası tutarında ekmeçlik buğday ithal etmesi, savaşlar sonunda ülke tarımının durumunu tanımlar niteliktedir. Ülkedeki nüfus yoksunluğunun sayısal değerini 1927 yılında yapılan sayım sonuçları gerçekçi bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sayım sonuçlarına göre, ekilen tarım arazisi 43.638 dönüm civarındadır. Ülkenin, tarıma elverişli toprak oranı

¹⁰⁴ Sabahattin Özel, (2002), *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, s.235

%32 civarında iken, ekilen toprak oranı %4.86'dır. Tarım alanları, tarıma elverişli toprakların sadece yedide biri oranında gerçekleşmiştir.¹⁰⁵

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, Türkiye'nin uzun yıllardır devam eden Batı'nın yarı sömürgesi olması durumundan kurtarmıştı. Mustafa Kemal, Milli Mücadele devam ederken, memleketin tam bağımsızlığı için siyasal ve askeri bağımsızlık ile beraber, adli, ekonomik ve mali istiklalinin de elzem olduğunu belirtmiştir. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce Ulusal Ekonomi Politikasının temel çizgilerini belirlemek amacıyla İzmir'de, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde "Türkiye Genel İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Böyle bir kongrenin daha Cumhuriyet ilan edilmeden toplanmasında Mustafa Kemal'in iktisada verdiği önem büyük anlam ifade etmektedir. Kaldı ki Mustafa Kemal daha Milli Mücadele devam ederken, savaştan sonra kurulacak olan yeni Türkiye Devleti'nde uygulanması lüzumlu ekonomi politikasını hazırlaması için Ziya Gökalp başkanlığında özel bir heyet görevlendirmiştir. Zaman zaman çalışmalarına kendisinin de katıldığı bu heyet, faaliyetlerini Ankara garında bir vagon içerisinde sürdürmüştür.¹⁰⁶ Kongre açılış konuşmasını yapan Atatürk konuşmasında; "Askeri zaferlerimiz ne olursa olsun, ekonomi alanındaki zaferlerle tamamlanmadığı takdirde, sürekli olamazlar, parlaklığını ve önemini kısa zamanda yitirirler. Bundan dolayı kesin sonuçlar alabilmek için... ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlamak üzere ekonomimizi geliştirmek ve güçlendirmek gereklidir" sözleriyle ekonominin önemini belirtmiştir. Böylece İzmir Kongresi, ülke ekonomisini tekrar kurmak, elde mevcut hammaddelere dayanan ve ulusal bir sanayi meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç için gerekli sermayeyi temin etmek, yabancı sermayeyi ülkeden atmak, demir ve karayolu ağı oluşturarak ülkeyi geliştirmek, tarım gelirlerini yükseltmek gibi konular görüşülmüştür. Kongrede alınan; yerli üretimin geliştirilmesine çalışılması, lüks ithalattan kaçınılması, özel sermaye yeterli gelmediğinde devletin ekonomi ve ulaştırmaya el atmasının sağlanması, Reji idaresi ve yönetiminin kaldırılması, Türk limanlarında kabotaj hakkı ile demiryolu, deniz yolu ve

¹⁰⁵ Zeki Çevik, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları*, Türkler Ansiklopedisi, C.17, s.681

¹⁰⁶ Yusuf Ziya Ülken, (1981), *"Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi"* konulu seminer, Yapı ve Kredi Bankası Halkla İlişkiler ve Kültür Danışmanlığı, İstanbul, s.29

diğer ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi gibi kararlar ülkenin bağımsız ve millî oluşumunun temellerini atması açısından önemlidir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar olan sürede, çeşitli önlemler alınarak, yeni kurulan ve kurulacak fabrikalarda yerli mallarının imalini desteklemek, ulaştırma altyapısını geliştirmek ve yabancıların tekelinde olan imtiyazları geriye almakla yetinmiştir. Devletin ekonomi politikasında başlıca husus, yabancıların yardım ve yatırımına karşı fevri bir tavır takınılmasına rağmen, Osmanlı Devleti gibi büyük miktarda borçlanmalarla yabancı sermayenin bağımlısı haline gelmemek olmuştur. Devletin aldığı önlemlerle bütçe fazlası 1925'ten sonra sürekli hale gelmiştir.¹⁰⁷

İncelediğimiz dönemde ekonomi alanında yaşanan en önemli olaylardan biri, 17 Şubat 1925 tarihinde Aşar vergisinin yürürlükten kaldırılması olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaygın bir vergi tahsilatı usulü haline dönüşen iltizam sistemi, tarım kesimine yapılacak yatırımları engellememesi ve mültezimlerin kâr elde etme amacıyla tarımsal ürün fiyatlarının suni yükselişine neden olması gibi nedenlerle Aşar vergisinin kaldırılması öncelikli hale gelmişti.

“Aşarın kaldırılması ile mültezim ve büyük toprak sahiplerinin rejime yönelik muhalefet güçlerinin kırılması ve Milli Mücadele'nin temel toplumsal tabanını oluşturan köylünün Aşar derdinden kurtulması ile rejime destek ve inancının pekiştirilmesi amaçlanmıştı.”¹⁰⁸

Aşar vergisinin kaldırılması, devletin gelirlerinin %30 oranında azalmasına neden olmuştu. Bu nedenle vergi sistemi tümüyle değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Yeni vergi sistemiyle, öşüre tabi arazinin vergisi sekiz katına çıkartılmıştır. 1926 yılında Veraset ve İntikal, Kazanç ve Umumi İstihlâk vergileri getirilmiş ve Temettü vergisi yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁰⁹

1912-1922 yılları arasında yaşanan savaşlarda verilen kayıpların ardından, mübadelede çoğunluğu zanaatkâr ve tüccar olan ve sayıları 1 milyonu aşan Rum, ülke nüfusundan eksilmiştir. Mübadele ile gelen

¹⁰⁷ Johannes Glasneck, (1998), *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 44

¹⁰⁸ Murat Koraltürk, (2002), *Türkiye Ekonomisi (1923-1960) Türkler Ansiklopedisi, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 581-597.*

¹⁰⁹ Ali Rıza Gökbunar, (2004), *19. Ve 20. Yüzyıllarda Yaşanan Göçlerin Türk Maliye Tarihi Açısından Analizi*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 6/3, s. 246

Makedonya ve Batı Trakya göçmenleri ise giden nüfusun yerine geçebilecek özelliklere sahip değillerdi. Gelenler genel olarak ziraatla uğraşan köylülerdi. Nüfus değişimi ile yaşanan dengesizliğe örnek olarak gösterilebilecek Bursa'da, ipek sanayisi zanaatkârların ülkeyi terk etmesi nedeniyle hızla gerilemiştir. Üretimi 1914 yılında 6 milyona ulaşan ipekböceği kozası, 1925 yılında 780.000 kiloya kadar düşmüştür. İpekböceği kozasının düşüşü ile birlikte 1914'te 41 olan ipek imal eden atölyelerin sayısını da 12'ye düşmüştür.

Bursa'da, ipekçilik gerilerken, tütün ekimi gelişmiştir, çünkü Bursa bölgesine yerleştirilen mübadiller, bu tarımda uzmanlaşmış Trakya Türkleridir. Bütününde nüfus mübadelesi ile Türk nüfusunun tarımsal niteliği artmıştır.

Milli Mücadele yıllarında ve sonrasında, devletçilik politikalarının uygulandığı 1930'lu yıllara kadar ülkede milli ekonomi ve milli burjuvazi oluşturma çabaları adına birçok somut adımlar atılmıştır. O döneme kadar oluşturulan burjuvanın sanayi kesiminde olanların sayısı azdı. Sanayiye dönük sermaye, genellikle ithalata dönük bir ticari kapitalizmden ibaretti. Yerel tüccar ve eşrafın kredi talebini karşılamak ve ülkede ticaret ve sanayiye geliştirmek amacıyla 1 milyon lira olan sermayesinin dörtte birinin Mustafa Kemal tarafından karşılanan İş Bankası, 1924'te kurulmuştur. Celal Bayar tarafından yönetilen İş Bankası, ticari işlemlerin finansmanı dışında sanayi kuruluşlarına kredi vermiş veya bu kuruluşlara doğrudan ortak olmuştur. Zonguldak madenlerinin işletilmesinde, şeker sanayinin kurulmasında ve tekstil sanayinin gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır.¹¹⁰

Osmanlı döneminde Feshane, Bakırköy ve Hereke tekstil fabrikaları ile Beykoz kundura fabrikası ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Cumhuriyet yönetimi tarafından devralınan bu fabrikaların işletilmesi ve modernleştirilmesi sorumluluğu, 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankasına verilmiştir. Başlangıçta banka, bu işletmeleri özel sektöre devretmek amacıyla görevli iken daha sonra Sümerbank adını almış ve

¹¹⁰ François Geogron, (2006), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Yapı Kredi Yayınları, s. 193

Türkiye’de sanayiye kurmak, özel sektöre kredi ve iştirakler sağlamak ile görevlendirilmiştir.¹¹¹

Milli burjuvazinin ve yerli sanayiciliğin meydana getirilmesi amacıyla girişimcilere kaynak sağlamak için gösterilen bu çabaların haricinde, devlet sanayi işletmeleri için teşvik sistemi de getirmiştir.

1925 yılında özel bir kanun çıkarılmış ve ülkede şeker fabrikalarının kurulmasına yönelik desteklemeler getirilmiş, ayrıca kurulan şeker fabrikalarına birçok kolaylık sağlanmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye’de tüketilen bütün şeker ithal ediliyordu ve bu nedenle şeker, ithalat ikamesi politikasına girişmek için ideal bir ürünü olmuştur.

Yalnızca Balıkesir’de, 1919 yılında Cava’dan 400.000 TL’lik şeker ithal edilmiş ve bu ithalat o yılın parasal olarak en fazla yekûn tutan ithalat malı olmuştur. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey’de Balıkesir’in 1920 yılındaki durumunu anlattığı eserinde “İthal mallardan şekere verilen para hepimizi hayrete boğacak kadar çoktur” şeklinde şaşkınlığını belirtmiştir.¹¹²

Nisan 1925 tarihli bir kanunla Ertesi yıl Uşak ve Alpullu’da iki şeker fabrikası açılmıştır. Mebuslar ve tüccarlar tarafından kurulan Alpullu şeker fabrikasının %68’i İş Bankasına ait olmuştur. 1930’da şeker tüketiminin %17’si iç üretimle karşılanır hale gelmiştir.¹¹³

İncelediğimiz dönemde Balıkesir merkezinde Ziraat ve Osmanlı Bankası olmak üzere iki banka şubesi vardır. Karesi Gazetesi’nde 23 Şubat 1925 tarihinde yayımlanan Karesi Meclis-i Umumi Vilayet Müzakeratı zabıtlarına göre, Meclis Başkan Yardımcısı Abdül Şükrü Bey’in *Ziraat Bankası devletçe ıslah edilecek ve inşallah hakiki bir çiftçi bankası haline gelecektir*, cümlesiyle mevcut Ziraat Bankası’nın çiftçiye yardımcı olmaktan uzak, henüz bir banka kurumsal anlayışına sahip olmadığını öğreniyoruz ve Cumhuriyetin birçok konuda olduğu gibi Ziraat Bankası konusunda da bir iyileştirmeye varacağı umudunu görüyoruz.

¹¹¹ Adem Yıldız, (2008), *Osmanlı’dan Cumhuriyete Milli Burjuvazi Oluşturma Çabaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi

¹¹² Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, (1997), *1920’de Balıkesir*, Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, s.26

¹¹³ Georgeon, a.g.e.,s. 195

Yine Abdül Şükrü Bey'in; *Osmanlı Bankasından ise bir hayır beklemek abestir*, cümlesi de Osmanlı Bankası'nın halka karşı tutumunu ve toplum içerisindeki imajını bize özetlemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ile birlikte başlayan yerli sanayinin kalkındırılması ve yerli üreticinin piyasaya hâkim olarak, Avrupa ile rekabet edebilecek seviyeye ulaştırma gayreti, sergilerle¹¹⁴ hız kazanmıştır. Tanzimat çevrelerince başlatılan bu süreç, meşrutiyet döneminde İttihatçıların yerli sermayeyi ve sermayedarı gayri Müslim unsurlar karşısında desteklenmesiyle devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da ülkenin hızla içinde bulunduğu durumdan çıkması ve biran evvel Avrupa ile rekabet edebilecek düzeye erişmesi amacıyla yeni ekonomik tedbirler alınmıştır. Hiç şüphesiz genç Cumhuriyet'in kurucuları, Lozan'da kendilerinin karşısına çıkarılan dış borçlar ve kapitülasyonlardan kurtulmanın tek çaresinin kendi kendine yeten bir ekonomi olduğunu idrak etmişlerdi. Bunu gerçekleştirmek ve yeni bir politika oluşturmak amacıyla ilk adım olarak, henüz daha cumhuriyet ilan edilmemişken, İzmir İktisat Kongresi'ni toplamışlardır.

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), mecliste yapmış olduğu konuşmada hükümetin kongreye büyük önem verdiğini ifade ederek, kongrede bir sergi açılacağını ifade etmiştir. İktisat Kongresi bünyesinde açılacak olan numune sergisi için tüccardan Cemil Bey, Boluluzade Hakkı Bey, Doktor Memduh Bey, Simsar Hüsnü Fehmi Bey ve Eczacıbaşı Ferit Bey tertip heyetine seçilmiştir.

İktisat Kongresinin toplanacağı Kemeraltı'ndaki Aram Hamparsonyan'ın depolarının bir bölümü numune sergisi için tahsis edilmiştir. Dönemin gazetelerinden İkdâm, sergide çeşitli hububat mahsulatı ile mensucat, reçelcilik, sabunculuk, halıcılık, itriyat ve fotoğrafçılık sanayine ait eserler ve ziraat işlerine ait makinelerin teşhir edildiğini haber vermektedir.

¹¹⁴ Sergi: satışa sunulmak üzere bir yere dizilen, yığılan, ürünlerin tamamına verilen addır. (Büyük Larouse-Sözlük ve Ansiklopedi, c.20, s.10381, İstanbul, 1986)

Ayrıca sergide Fransız ticaret müessesesinin de muhtelif çeşit zirai alet ve edevatı teşhir ettiğini belirtmiştir.¹¹⁵

Cumhuriyet tarihinin ilk sergisi olarak kayda geçen bu sergi, iktisat kongresinde alınan “Memleketin muayyen mahallerinde ürünlerin teşhir edildiği sergiler açılması, bu ticaret sergilerinin tanıtım için dışa ihraç edilmesi” kararını hayata geçirmiş ve aynı zamanda Türk ekonomisinin kendi kabuğunu kırmasını ve dış dünyaya açılmasını sağlamıştır. Bu kararlarla birlikte Cumhuriyet Türkiye’sinde hızla sergiler-fuarlar¹¹⁶ düzenlenmeye başlanmıştır.¹¹⁷

Cumhuriyetin kuruluşundan üç yıl gibi kısa bir süre sonra, Genç Cumhuriyetin her anlamda dünyaya kendisini tanıtabilmesi için, önce İstanbul’daki bazı büyük ticaret müesseseleri, daha sonra bazı gazeteci ve milletvekilleri tarafından “Seyyar Sergi” fikri ortaya atılmıştı¹¹⁸ her kesimden insanın çeşitli şekillerde eleştirdiği veya takdir ettiği seyyar sergi fikri, Ticaret Vekâleti’nin emriyle İstanbul Ticaret Mıntıkası Müdürlüğü’nün ilanı vasıtasıyla tüm Türkiye’ye duyurulmuştu. İlanda, Seyr-i Sefain İdaresi’nin en büyük ve en mükemmel gemisi olan “Karadeniz”in tahsis edildiği seyyar serginin amacı; topraklarımıza ait mahsulât, masnuat ve madenleri en fazla ilişkide bulunduğumuz limanlarda teşhir etmek ve alıcı durumundaki piyasaların dikkat ve alakasını ülkemiz üzerine toplamak olarak duyurulmuştu.¹¹⁹

Karesi Gazetesi’nde de bununla ilgili bir habere rastlıyoruz. Habere göre, Karadeniz Vapuru’nun sergi olarak kullanılacağı ve Temmuz ayında ülkeden ayrılarak mahsulatı Avrupa ve Amerika limanlarında teşhir edeceği ilan edilmiştir. Geminin Temmuz ayı içerisinde hareket edeceği belirtilerek

¹¹⁵ Yaşar Aksoy, (1998), *Atatürk’ün Ekonomik Devrimi (Kalpaklı Kalkınma)*, Ümit Yayınevi, s.40-42

¹¹⁶ *Fuar: belli zamanlarda ve belli yerlerde ticaret mallarının tanıtılması ve pazarlanması maksadıyla açılan sergiler, satış merkezleri ve büyük pazarlara verilen isim.* (Büyük Larouse-Sözlük ve Ansiklopedi, c.9, İstanbul 1986, s.4318)

¹¹⁷ Yaşar Aksoy, a.g.e., s.52

¹¹⁸ Kudret Sinan, (1979), *İlk Yüzer Türk Sergisi O Değil, Bu!*, Yıllar Boyu Tarih, c.2, Sayı 4, Nisan, s.23

¹¹⁹ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, (1925), *Seyyar Türk Sergisi*, C. 41, Mayıs, s. 884

hazırlıkların 30 Haziran 1925 tarihine kadar İstanbul'da tamamlanması istenmektedir.¹²⁰

Çeşitli ülkelerde düzenlenen panayirlara katılmak isteyenler için ilanlar Karesi Gazetesi'nde zaman zaman görülmüştür. Dönemdeki ismi Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihad-ı olarak geçen Rusya'nın Nijniy Novgorod şehrinde 1 Ağustos 1925 tarihinde açılacak olan Novgorod Panayırı'na iştirak edecek Türk Tacirlerine sağlanan imtiyazlar 6 madde halinde sıralanmıştır. Tacirlerin, panayırdan satın aldıkları mamulat ve mahsulatı herhangi bir müsaadeye gerek duymadan serbestçe Türkiye'ye getirebilecekleri ve vergiden muaf oldukları, panayıra götürecekleri eşyanın cinsine göre yüzde elliye kadar demir yolları tarifelerinde indirim tabi olacaklarına ilişkin maddeler dikkat çekmektedir.¹²¹

Karesi Gazetesi'nde, Polonya'nın Danzig Şehri'nde 18-21 Mart 1926 tarihleri arasında bir sergi tertip edileceği, İskandinavya ve Baltık hükümetinin iştirak edeceği beşinci Danzig Panayırı'na memleketimiz tüccarlarının iştirakinin, ziraat ve sanayimizin teşhiri nazarında faydalı olacağı belirtilmektedir.¹²²

İtalya'nın Padova Şehri'nde 20 Haziran 1926 tarihinde ve Macaristan'ın Budapeşte Şehri'nde 26 Nisan 1926'da yapılacak olan panayırlar, Karesi Gazetesi'nde yer almıştır.¹²³

İncelediğimiz dönemde, Türkiye'de var olan sanayi ve zirai işletmelerin sayısı ve kapasitesine dair veri oluşturulabilecek kaynak bilgilere ulaşamamaktadır.¹²⁴ Keza incelediğimiz döneme ilişkin Balıkesir'in tarım ve sanayi verileri elimizde mevcut değildir. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey'in, 1920'de Balıkesir isimli çalışmasının yaklaşık verileri ile 1927'de yapılan Tarım ve Sanayi Sayımı sonuçları arasında ancak yaklaşık bir fikir edinebiliyoruz.

Milli Mücadele esnasında Balıkesir'de bulunan Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in kaleme aldığı "1920'de Balıkesir" isimli eser, 1920 yılının Balıkesir'i hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. Bu önemli kaynakta yer alan ve

¹²⁰ Karesi Gazetesi, 18 Mayıs 1925

¹²¹ Karesi Gazetesi, 27 Temmuz 1925

¹²² Karesi Gazetesi, 1 Mart 1926

¹²³ Karesi Gazetesi, 29 Mart 1926

¹²⁴ Çevik, a.g.e.,s.681

dönemin Ticaret Odası'ndan alındığı belirtilen verilere göre hazırlanan 1919 yılı ihracat cetveline göre;

“Çizelge 7. 1919 Yılı İhracat Cetveli”

Cinsi	Vagon	Adet	Lira Olarak Değeri
Buğday	600	-	720.000
Arpa	300	-	150.000
Bakla	150	-	90.000
Mısır	100	-	60.000
Yulaf	5	-	2.000
Çavdar	50	-	25.000
Burçak	20	-	12.000
Susam	-	1000 Çuval	20.000
Nohut	-	1500	12.000
Afyon Sakızı	-	300 Sandık	150.000
Pamuk	-	500 Balya	200.000
Yün	-	500.000 Okka	25.000
Yapağı	-	80.000 Okka	50.000
Tereyağı	-	20.000 Okka	30.500
Palamut	-	200.000 Okka	80.000
Kavun-Karpuz	50	-	10.000
Kereste	-	3.000 Adet	40.000
Koyun	-	5.000 Adet	100.000
Keçi	-	20.000 Adet	50.000
Kuzu	-	4.000 Adet	120.000

Çizelgede belirtilen tutarların ihracat verilerini gösterdiği ve iç tüketimle birlikte daha fazla tutarda ürün yetiştirildiği düşünülebilir.

Zafer-i Milli gazetesinin 3 Ocak 1924 tarihli sayısında yer alan “Vilayet Pamukçuluğu” başlıklı haberde, “pamuğun vilayet dâhilinde dönüm başına en çok para getiren, çiftçinin yüzünü güldüren yegâne mahsul olduğu, Amerika, İngiltere gibi medeni ülkelerin pamuk ziraatına hak ettiği değeri verdiğiinden ve bu sayede pamuk üretimi yapan çiftçilerin zenginleştiği ve söz konusu memleketlerin hazinelerinin dolduğu belirtilmiştir. Balıkesir vilayetinin, Anadolu’nun birçok noktasına göre pamuk yetiştirmeye tabiatı itibariyle de elverişli olduğuna değinilmiştir.”

6 Ocak 1924 ve 8 Ocak 1924 tarihlerinde de Zafer-i Milli gazetesinde pamukçuluk hakkındaki haberlerde, ekimin hangi topraklara ve nasıl yapılması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Balıkesir’de pamukçuluğa bu kadar önem verilmesinin en önemli sebebi şüphesiz ki arazinin sulak olması ve geniş ovaların yer alması olmuştur. Zafer-i Milli gazetesinde çiftçileri pamukçuluğa yönelten ve pamuk tarımının nasıl yapılması gerektiğini anlatan yazıların çıkması il yöneticilerinin halkın refahının artması için yol gösterici çalışmalarını olduğunu göstermektedir. Verilen emeklerin karşılığı olarak Balıkesir’de 1923 yılında pamuk hasılatı 220.000 kg ve 1924 yılında 400.000 kg olarak gerçekleşmiştir.¹²⁵

Balıkesir’de yetiştirilen en önemli sanayi bitkilerinden biri de zeytindir. Zeytin ve zeytinyağına dayalı sanayi oluşumu Balıkesir’in kalkınmasında temel etkenlerden biri olmuştur. Yoğunlukla sahil şeridi olmak üzere tüm vilayette zeytin ağaçları bulunmaktaydı. Üretilen zeytinlerden zeytinyağı ve sabun elde edilmekteydi. Balıkesir’de üretilen bu ürünler ülkenin tüm ihtiyacını karşıladıktan sonra ihraç edilecek kadar fazlaydı. İhracat genellikle Bulgaristan ve Romanya’ya yapılmaktaydı.

1923 yılında 10.000 ton zeytinyağı üretimi yapılmıştır. 1924 yılında ise bu sayı 17.000 tona yükselmiştir. Görülen miktarlar, Balıkesir’de tarımsal faaliyetlerin yıldan yıla artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artışta, savaşların sona ermesi sonucu erkek nüfusun üretime katılması, mübadele

¹²⁵ Ezgi Aydoğmuş, a.g.t., s.99

ile gelen göçmenlerin özellikle zeytincilik kolunda çalışmalarının etkili olması muhtemeldir.

Balıkesir’de tutulan 1925 yılı istatistiklerine göre ildeki hayvan sayıları şöyledir;

- 1- 422.797 koyun,
- 2- 198.100 keçi,
- 3- 173.866 çift öküzü,
- 4- 13.697 manda,
- 5- 1.192 deve,
- 6- 150.988 sığır,
- 7- 15.713 at-kısrak
- 8- 18.514 eşek,
- 9- 1.118 katır bulunmaktadır.

1927 yılı Cumhuriyet’in ilk nüfus sayımının yapıldığı yıl olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Cumhuriyet’in kuruluşu ile vergilerin düzenlenmesi gibi uygulanan tedbirler sonucunda ülkenin ekonomik hayatı da ülke nüfusu gibi gelişme göstermiştir.

Nüfus açısından ülkenin ilk sıralarında yer alan Balıkesir’de tarıma dayalı ekonomi nüfus artışı ile doğru orantılı olarak artmıştır.

1927 Balıkesir Tarım Sayımı sonuçlarına göre;

1- Toplam nüfusun %76’sı tarımla uğraşmaktaydı. Her çiftçi ailesine yaklaşık 5 nüfus, 25 dekar ekilir toprak, 2 çift hayvanı ve 14 çiftlik hayvanı düşmekteydi.

2- Toplam ekili alan 160.000 hektar kadardı. Bunun %85’inde tahıl, %8’inde baklagiller, %7’inde sanayi bitkileri ekimi yapılmaktaydı.

3- Tahıllardan en önemlileri buğday, arpa, yulaf, çavdar ve mısırdı. Bunlardan en çok ekilene buğdaydı. Yaklaşık 75.000 hektar alanda buğday ekilmekteydi.

4- 21.000 hektarda arpa, 10.000 hektarda yulaf, 14.000 hektarda çavdar, 2.700 hektarda mısır ekilmekteydi.

5- Yılda 100.000 ton dolayında tahıl, 10.500 ton kadar baklagil ve 7.000 tona yakın sanayi bitkisi elde edilmekteydi.

6- Söz konusu yılda 48.000 ton buğday, 24.000 ton arpa, yaklaşık 6.000 ton yulaf, 8.000 ton çavdar, 1.700 ton mısır üretilmekteydi.

7- Baklagillerden en çok ekilenler bakla, nohut ve fasulye idi. Bakla ekimi 4.000 hektar, nohut ekimi 1.700 hektar, fasulye ekimi 500 hektar alanda yapılıyor ve 1927 yılında 3.500 ton bakla, 1.700 ton nohut, 260 ton fasulye elde edilmiştir. Aynı yılda 3.500 tütün, 850 ton haşhaş ve 3.500 ton susam üretilmiştir.

8- Hektar başına ortalama verim, tahıllarda 749 kg, baklagillerde 800 kg, sanayi bitkilerinde ise 588 kg gerçekleşmiştir.

9- Balıkesir il genelinde yaklaşık 900.000 çiftlik bulunmakta, 135.000 kadar çeki, 360.000 kadar kümes hayvanı bulunmaktaydı.

10-Çeki hayvanlarından en önemlileri öküz (103.000), çeki mandası (15.000) ve at (8.000) bulunmaktaydı.

11-Çiftlik hayvanlarından en çok koyun (440.000), keçi (230.000), manda (17.500) ve inek (1.500) beslenmekteydi.

12-Kümes hayvanlarının çoğunluğunu tavuk (330.000) oluşturuyordu.

13-İl genelinde 39.000 dolayında tarım alet ve makinesi bulunuyordu. Bunlardan yalnızca 436'sı modern araçlar kapsamına girmektedir.¹²⁶

1920 yılının ihracat rakamları ile 1927 yılı tarım sayımı sonuçlarını karşılaştırdığımızda üretimin fark edilir derecede arttığını görüyoruz. Rakamlarla desteklenen bu artışta, Balkan Harbi ile başlayan ve ardından I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ile kesintisiz devam eden savaşlar sırasında silahaltında olan ve büyük bir bölümü tarımda çalışan nüfusun tekrar üretime dönmesi önemli bir etkidir. Mübadele ile yaklaşık 40.000 kişinin Balıkesir'de nüfusa ve üretime katılması ise bir diğer etken olarak görülebilir.

1927 yılı Sanayi Sayımı'na göre Balıkesir'de İşyeri ve Çalışan sayısı şöyleydi;

Maden Çıkarma Sanayisinde 26 işyeri ve 2.836 çalışan, Tarıma dayalı sanayide 1.289 işyeri ve 4.280 çalışan, dokuma sanayiinde 212 işyeri ve 648 çalışan, ağaç ürünleri sanayiinde 296 işyeri ve 589 çalışan, inşaat sanayiinde 159 işyeri ve 717 çalışan, maden işletmesi ve makine sanayiinde 548 işyeri

¹²⁶ Yurt Ansiklopedisi, Balıkesir Maddesi, s. 1128

ve 1.742 çalışan, kimya sanayiinde 52 işyeri ve 185 çalışan, diğer sanayi dallarında 15 işyeri ve 105 çalışan tespit edilmiştir.¹²⁷

Balıkesir’de sanayi genel olarak tarıma dayalıdır. Edremit ve Ayvalık ilçelerinde gerçekleşen yoğun zeytincilik faaliyeti sonucunda üretilen zeytinlerin işlenmesi için kurulan zeytinyağı fabrikaları tarıma dayalı sanayide başı çekmektedir. Kimya sanayinde yer alan ve yine zeytin üretimine dayalı sabun fabrikaları da kısmen tarımsal kökenli bir iş koludur.

Sayım sonuçlarını incelediğimizde, il genelinde yaklaşık 2.600 sanayi işletmesi bulunduğunu ve bu işletmelerde yaklaşık 11.000 kişinin istihdam edildiğini görmekteyiz. En fazla sayıda istihdam, tarımın ardından maden sanayiinde gerçekleşmiştir. Diğer sanayi kollarına nazaran az sayıda işletmenin yer aldığı bu iş kolunda fazla sayıda çalışanın bulunmasından, maden şirketlerinin, dönemin en büyük işletmeleri olduğunu anlayabiliyoruz. 26 maden işletmesi vardır ve bu işletmelerde başta simli kurşun ve borasit madenciliği yapılmaktadır. Her bir işletmede ortalama 109 kişi çalışmaktadır.

İşletme sayıları ve çalışan sayılarını oranladığımızda ise maden hariç diğer iş kollarındaki işletmelerde ortalama 3 çalışan olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle, bu işletmelerin aile işletmeleri olduğu varsayımına ulaşılabilir.

Dönemin Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Fehmi Bey’in Türk Dili gazetesini 25 Ağustos 1927 tarihli sayısında çıkan açıklamaları, şehrin ithalat ve ihracat durumunu özetlemektedir.

“Odamız evvela nizamnameye tevfikân varidatının tezahüdüne sarf-ı mesai etmiştir. Merkez kaza Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı altı yüz zanaatkâr ve küçük tüccar olmak üzere bin beş yüz tüccar vardır. Odamız Avrupa ile muamele-i ticariyeyi temin ve kolaylaştırmak için Liverpool, Triste, Amsterdam, Viyana, Budapeşte konsolos ve ticaret mümessilleriyle yazışmalarda bulunmaktadır.”

Türk Dili gazetesinin 13 Kasım 1927 tarihli sayısında yer alan “Vilayetimizin İhracatı” başlıklı haberine göre; *“Kazalardan ihraç edilen ürünlerin yekûnları: Balıkesir kazası 4.913.947, Bandırma 1.865.480, Edremit 2.507.844, Susurluk 2.609.027, Dursunbey 71.500, Ayvalık 1.827.906,*

¹²⁷ Yurt Ansiklopedisi, Balıkesir Maddesi, s. 1128

Gönen 1.920.269, Balya 455.800, Burhaniye 355.850, Sındırgı 1.565.199 lira olmak üzere vilayetin toplam ihracat yekûnu 18.102.822 liradır."¹²⁸

III.IV.II. Demiryolları

XIX. Yüzyılın Anadolu'yu etkileyen en önemli olaylarından biri Avrupa sermayesi tarafından inşa edilen demiryolları olmuştur. Osmanlı yönetimi demiryollarına oldukça büyük önem vermiştir. Demiryollarını geliştirmek için 1865 yılında Nafia Nezareti kurulmuştur.

Balta Limanı Antlaşması ile yabancı ticareti tekeli elinde bulunduran İngiltere, demiryolu yapımı ve işletmesinde rakipsiz kalmıştır. Tekel konumunda bulunan İngiltere, kurulacak demiryolu hatlarını tespit ederken, nüfus yoğunluğuna, toprak verimliliğine ve görece zengin olan bölgeleri tercih etmiştir. Hatlar özellikle İzmir civarında odaklanmıştır.¹²⁹

İzmir'den başlayarak Afyon, Eğridir ve Konya'ya ulaşan toplam 3 hat bu odaklanmanın maddi bir ispatı niteliğindedir. Konya-Bağdat hattı ise Adana'ya uğrayarak Irak'a gidiyordu.

4 Temmuz 1863'te Edward Price adlı bir İngiliz sermayedar, Osmanlı Hükümeti'nden, İzmir'den Kasaba'ya (Turgutlu) uzanan bir demiryolu hattının imtiyazını %6 kâr garantisiyle elde etmiştir. Burada sözü edilen garanti, şirketin kârının Osmanlı Devleti'nce garanti altına alınmasıdır. Söz konusu demiryolu şirketinin kendisine garanti edilen tutarın altında bir kâr elde etmesi durumunda arada kalan tutarın devlet tarafından ödenmesidir. 20 milyon frank sermaye ile bu hat için İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi kurulmuştur. 1864 yılında inşaata başlayan şirket 1867 yılında 92 kilometrelik İzmir-Kasaba hattını tamamlamış, hat 1875 yılında Akşehir'e kadar uzatılmıştır. 1888'de garanti karşılığı olmaksızın Manisa ve Soma arasındaki 92 kilometrelik yapım ve imtiyaz da verilmiş, Manisa-Soma hattı 1890 yılında işletmeye açılmıştır.

¹²⁸ Ezgi Aydoğmuş, a.g.t., s.124

¹²⁹ Çiğdem Karayemiş, (2012), *Türkiye'de Demiryolunun Gelişimi ve Behiç Erkin Bey*, Eskişehir Osmangazi Üniv.Sos.Bil.Ens.,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Yapılan anlaşmalar ile 1893'te hat bütünüyle Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş ardından bu hat bir Fransız şirketine devredilmiştir. 99 yıllığına 15 milyon Frank karşılığında devredilen hat için hükümet inşaat ve işletme için %5 faizle garanti vermiştir.

Kırkağaç'tan sonra Bandırma'ya kadar hattın devamını Fransızlar inşa etmiştir. İzmir-Bandırma treni 1912'de işletmeye açılmıştır. Hattın uzunluğu toplam 701 kilometre olmuştur.¹³⁰

Bu hatta İzmir ve Bandırma arasında günlük olarak çalışan karşılıklı iki tren bulunmaktaydı. Bu trenler geceyi Soma'da geçirmekteydi. Pazar ve Çarşamba günleri İzmir ve Bandırma arasında sefer yapan sürat treni Soma'da geceleme yapmayarak sabah çıkıp akşam gidiş yerine varmaktaydı.¹³¹

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında ulaştırma alt sistemi olarak demiryolları politikasını benimsenmiştir. Osmanlı döneminde yapıldığı şekilde, yabancı ülkelerin çıkarlarına uygun olmasından dolayı değil, ülkenin ihtiyaçları, kalkınması ve savunulması gibi milli hedeflere göre tespit edilmiş bir demiryolu politikası ya da o zamanın deyişiyle milli "şimendifer siyaseti" izlenmiştir. Bu politikanın iki temel noktasından ilki ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni hatlar yapmak ve bu hatları yaparken ülkeyi baştanbaşa demir ağlarla örmektir. İkinci nokta, yabancı sermayenin elinde olan hatların devletleştirilerek ülkenin menfaatleri doğrultusunda işletilmesidir. Demiryolları birçok yönden çağdaşlığı, modernleşmeyi simgeliyordu. Demiryolunun gittiği yere devlet de gidiyor, Ankara'nın iktidarı ulaşmış oluyordu. Cumhuriyet, Anadolu'ya demiryolu ile ulaşıyordu. Demiryolu, "bir karış fazla şimendifer" sloganı ile "milli vahdet, milli mevcudiyet, milli istiklal meselesi" olarak dönemin en önemli politikalarından biri olmuştur.¹³²

22 Nisan 1924 tarihinde, 506 sayılı "Anadolu Demiryollarının Mübayaasına ve Müdüriyeti Umumiyesinin Teşkilat ve Vezaiine Dair" kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir. Bu kanunla, Umum Müdürlük "Devlet Demiryolları Müdüriyeti Memuriyesi" adıyla yeniden

¹³⁰ Karayemiş, a.g.e.,s. 36

¹³¹ Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, a.g.e., s. 38

¹³² İsmail Yıldırım, (2001), *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları(1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.39

teşkilatlandırılmış ve Nafia Vekâleti'ne bağlı katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir.¹³³

15 Nisan 1925 tarihli Karesi Gazetesi'nde çıkan bir ilan, dönemde yaşanan şimendifer seferberliğini gösteriyor. İlan, Balıkesir Ahz-ı Asker Şubesi Riyasetinden (Askerlik Şubesi Başkanlığı) yayınlanmış ve Ankara-Sivas şimendifer inşaat taburuna tayin edilmek üzere Balıkesir'de ikamet eden, şimendifer veya istihkâm sınıfına mensup teğmen, üsteğmen rütbesindeki yedek subaylardan maaşları Nafia Vekâleti bütçesinden verilmek üzere personel alınacağı duyurulmakta ve isteklilerin Balıkesir Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'ne başvurmaları istenmektedir.¹³⁴

Karesi Gazetesi'nde yer alan Anadolu Şimendifer Kumpanyası'nın Eskişehir, Ertuğrul (Bilecik) ve Kütahya'da çiftçiye tohum yardımında bulunduğu haberi dikkate değerdir.¹³⁵

Yine aynı sayıda yer alan ve tohum dağıtıldığı haberinin hemen altında yer alan yazarı belirsiz bir makalede, öncelikle kumpanyanın çiftçiye yardımı hayretle karşılanmış ancak yine de memnuniyet belirtilmiştir. Makalenin devamında ise Anadolu Şimendifer Kumpanyası'nın Balıkesir'den geçen Soma-Bandırma hattında çalışan vagonlarda tesisi mecburi olduğu halde geceleri elektrik aydınlatması yapılmadığı hatta lamba bile yakılmadığından bahsedilerek, yolculara eza ve cefa gösterildiğinden bahsedilmektedir.

İzmir-Kasaba ve temdidi hatları ismi altında Fransız şirketi tarafından işletilen Soma-Bandırma hattı, Lozan Antlaşması'ndan sonra şirketle yapılan görüşmeler sonucunda 1 Ocak 1927 yılından geçerli olmak üzere 6 yıllık intibak sözleşmesi yapılmıştır. İntibak sözleşmesinin sona ermesinden sonra yapılan görüşmelerde şirketin ağır şartlar öne sürerek, hiçbir iyileştirme yapmadan sözleşme imzalamak istemesi üzerine anlaşma sağlanamamıştır. Bir yılın dolması üzerine yapılan uzun görüşmeler sonucunda 26 Mayıs 1934 tarihinde satış sözleşmesi imzalanmıştır. 31 Mayıs 1934 tarihinde 2487 numaralı kanunla hat 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren Türk Devleti'nin malı olmuştur.

¹³³ Memduh Yaşa, (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, s.274

¹³⁴ Karesi Gazetesi, 15 Nisan 1925

¹³⁵ Karesi Gazetesi, 29 Aralık 1924

Soma-Bandırma demiryolu ile Anadolu Demiryolu Hattı'nı birbirine bağlamak ve böylece Ankara'yı Anadolu'nun batısına kavuşturmak amacıyla 2 Eylül 1925 tarihinde Kütahya-Balıkesir hattı inşaatına Kütahya'dan başlanmıştır. Hat arazi yapısının zorlukları yüzünden büyük güçlüklerle 26 Mart 1931 tarihinde bitirilmiş, 23 Nisan 1932 tarihinde TBMM Reisi Balıkesir Milletvekili Kazım Özalp tarafından törenle açılmıştır. Hattın inşası için 22.370.000 TL harcanmış, vagon ve lokomotiflerle masraf 32.600.000 TL olmuştur.¹³⁶

Kütahya-Balıkesir hattının tamamlanması ile birlikte, 954 km olan Balıkesir-Ankara arası mesafe, bu hattın açılışı ile 362 km kısalarak 592 km'ye inmiştir. Ekonomi ve zaman olarak daha kârlı bir şekilde ulaşım gerçekleşmiş ve Batı Anadolu'yu Ankara'ya bağlayan en önemli hat olmuştur.

Dönemin en hızlı ve güvenilir ulaşım yolu demiryoludur. Milli Mücadele esnasında yaşanan, yetişmiş personel sıkıntısı, gayri müslim personelin arasındaki yazışmalarda Fransızca kullanılması, bozulmuş hatlar, kullanılmaz duruma gelen lokomotif ve vagonlar ile kömür ve odun sıkıntıları bu önemli ulaşım sisteminin millileştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Milli Mücadele'nin ardından, Cumhuriyet döneminde demiryolu ulaşımının dışarı ile bütünleşmesi yerine, iç pazar bütünlüğü sağlanmaya çalışılmış ve işletmenin devlet tarafından yapılmasına ağırlık verilmiştir. Demiryolu hatları yapılırken nüfus yoğunluğu ve ekonomik canlılık dikkate alınmış ancak ülkenin her köşesine ulaşımın gerektiği de göz ardı edilmemiştir.

III.IV.III Tayyare Cemiyeti

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türk Ordusu'nda yeterli uçak bulunmayışı nedeniyle pek çok zorluk yaşanmıştır. Türkiye'de havacılık, yalnızca askeri amaçların ötesinde, çağdaş batı ülkelerinde uygulandığı üzere sivil amaçlarla da geliştirilmek istenmiştir. Henüz dünya çapında yeni yeni başlanmasına rağmen, ülkede bir milli havacılık sanayisi kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 16 Şubat 1925

¹³⁶ Ali Osman Akalan, (2010), *Bir Kurum Olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, , s.45

tarihinde Türk Tayyare Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Havacılığının temel adımlarından birini teşkil etmiştir. Havacılığı yaygınlaştırmak ve Türk Ordusu'nun hava gücünü arttırmak amacıyla kurulan cemiyetin birinci kongresinde konulan hedefler şu şekilde sıralanmıştır;

1- Pilot yetiştirmek için sivil bir okul açmak,

2- Aerodinamik ve malzemeye ait muayeneleri yapabilecek motorların arızalarından anlayacak, gerekirse planlarını yapabilecek mühendisleri yetiştirmek,

3- Uçak yapımı için özel laboratuvar yapmak, askeri ve milli bir gözlem teşkilatı kurmak, halka gerekli şekilde havacılığı öğretmek ve tanıtmak maksadıyla gerekli yayın teşkilatını kurmak,

4- Türk Hava Yollarını kurmak,

5- Hava spor kulüplerini açmak.

Mustafa Kemal Paşa, kurumu düşündüğü şekilde güçlü kılabilmek için sadece ulusun yardımseverliği ile yetinmemiş, yasal zeminini hazırlayarak kuruma sürekli gelir kaynakları sağlamıştır. Bu kaynaklar;

- 1- Halkın bağışları
- 2- Tayyare piyangosu,
- 3- Fitre-zekât ve kurban derileri gelirleri,
- 4- Tayyare pulu (Tutkallı makbuz)
- 5- El ve duvar ilanları imtiyazı,
- 6- Her sigara paketine isabet eden bir sigara farkı ücreti,
- 7- Uşak Şeker Fabrikası'nın ilk mahsulü
- 8- Mevcut domuzların istismarı,
- 9- Eski pulların devri,
- 10- Bakanlar kurulu kararıyla sağlanan gelir, hak ve imtiyazlar,
- 11- Üye aidatları,
- 12- Özel ve genel bütçeden yapılan yardımlar,
- 13- Kira gelirleri,

- 14- İştiraklerin gelirleri,
- 15- Faiz gelirleri,
- 16- Makara ve İplik Fabrikası tesis hakkı,
- 17- Askerî Terhis Çizelgelerinin bastırılması ve ücret karşılığı satılması,
- 18- Ödemiş Balyanbolu Bucağı'nın Küre ve Bağcılar köylerindeki cıva madeninin işletilmesi,
- 19- Atatürk'ün Büyük Nutku'nun geliri,
- 20- Bulgaristan'dan kışlamak üzere Trakya'ya gelecek koyun-keçi sahiplerine verilecek kefaletnamelerin telif haklarıdır.¹³⁷

Türk Tayyare Cemiyeti on kısım ve otuz altı maddeden oluşan nizamnamesi, 6 Nisan 1925 tarihli Karesi Gazetesi'nde yayımlanmıştır.¹³⁸

Cemiyete on bin lira bağış yapacak olan memleket veya resmi ve tüzel kişilerin isimlerinin alınacak tayyarelerden birine konulacağı Nizamnamenin 20. Maddesi ile ilan edilmiştir.

Nizamnamenin 21. Maddesi ile cemiyetin resmi bankası, İş Bankası olarak belirlenmiştir.

Nizamnamenin 22. Maddesi, her vilayet, kaza ve nahiye merkezinde Türk Tayyare Cemiyeti'nin bir şubesi bulunmasına dairdir. Ülkenin bütün nahiyelerinde cemiyet şubesi açılmasının amaçlanması dahi, bu girişimin ne derece önemsendiğini göstermesi açısından bir kanıt teşkil etmektedir.

Cemiyetin ortaklığıyla, 1925 yılında Kayseri ve 1926 yılında Eskişehir uçak fabrikaları açılmış (TOMTAŞ), 23 Nisan 1926 tarihinde Yeşilköy "Tayyare Makinist Mektebi" kurulmuştur.¹³⁹

Türk Tayyare Cemiyeti kurulunca, cemiyetin Balıkesir şubesi dönemin Kolordu Komutanı olan Ali Hikmet Paşa tarafından hemen kurdurulmuş ve kendisi şubenin bir numaralı üyesi olmuştur.¹⁴⁰

¹³⁷ Cevat Sarıkaya, (2015), *Tarihi Gelişim İçerisinde Türk Hava Harp Sanayi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.76

¹³⁸ Karesi Gazetesi, 6 Nisan 1925, s.2, Numara:538/103-72 sayısı

¹³⁹ Sarıkaya, a.g.t., s. 45

¹⁴⁰ Aydın Ayhan, Yeni Haber Gazetesi, 10 Ocak 2007

Karesi Gazetesi'nin 20 Nisan 1925 tarihli sayısında Tayyare Cemiyeti Balıkesir Şubesi Beyannamesi, Cemiyet Şube Başkanı Arapzade Fahrettin imzası ile yayımlanmıştır.¹⁴¹

Karesi Gazetesi'nin aynı sayısında yer alan imzasız bir yazıda ise Tayyare Cemiyetine bağış yapılması telkin edilmiş ve "Balıkesir'imizin üçte biri kadar olmayan Babaeski kazalılarının Babaeski tayyaresi almak üzere aylık toplamda 1.500 lira topladıkları bu hafta gelen gazetelerde okunmuştur. Balıkesir'imiz gayret gösterir ve malum olan hamiyetini ibraz ederse bayram haftasına kadar Balıkesir Tayyaresi bedelini, benzerlerine örnek olacak şekilde, ödemeye muvaffak olur" cümleleri ile tayyare alımı konusunda bir rekabet yaşandığı anlaşılıyor.

Karesi Gazetesi'nin 29 Haziran 1925 tarihli sayısında çıkan "Tayyare Teberruatı Devam Ediyor" başlıklı haberde¹⁴² ise tütün ve afyon mahsulünün okkasından bir kuruşun tayyare alımı için cemiyete bağışlanacağı, 27 Temmuz 1925 tarihli sayısında ise vilayette görevli memur ve öğretmenlerin maaşlarının bir kısmını tayyare alımı için bağışlayacakları haberleştirilmiştir.¹⁴³

Türk Tayyare Cemiyeti, 1925-1940 yılları arasında, Karesi Gazetesi'nde de şahit olduğumuz gibi halkın fedakâr ve rekabetçi bağışlarıyla 72 milyon lira toplanmıştır. Bu tutarın 54 milyon lirası Türk Hava Kuvvetleri'ne uçak alınması için aktarılmıştır. Bu para ile yaklaşık 350 uçak satın alınmıştır. Satın alınan bu uçaklara, artık bir gelenek halini almış 30 Ağustos Tayyare Bayramlarında isim koyma törenleri düzenlenmiştir.

1926 yılı içerisinde Edremit ve Balıkesir isimleri, Türk Hava Kuvvetleri'ne hediye edilen uçaklara törenle verilmiştir. 1927 yılında Ayvalık, Burhaniye, Bandırma, Sındırgı ve 1929 yılında Balıkesir ikinci uçağı ve Dursunbey (Tursun Bey) aynı yıl iki adet uçak satın alınmasına yetecek miktarda bağış yapmıştır.

¹⁴¹ Karesi Gazetesi, 20 Nisan 1925, s.2, Numara: 540/105 – 74 sayısı

¹⁴² Karesi Gazetesi, 29 Haziran 1925, s.1, Numara:550/115-84 sayısı

¹⁴³ Sarıkaya, a.g.t., s. 43

1932 yılına gelindiğinde uçak bağışında ilçeler arasında Edremit 8 uçakla rekor kırmıştır.¹⁴⁴

Balıkesir gibi görece küçük bir vilayetin bu kampanyaya olan büyük ilgisi ve uçak alımında kırdığı rekor, şehrin milliyetçiliği ve vatanperverliği ile açıklanabilir. Dönemin zor şartlarında deyim yerindeyse kıt kanaat geçinen insanların, vatan müdafaasına destek için yapılan çağrıyla Türk Hava Kuvvetleri'ne uçak almak için seferber olması, şehrin vatanperverliğinin maddi bir kanıtı olmuştur.

Ali Hikmet Paşa tarafından başlatılan kampanya sonrası alınarak ordumuza hediye edilen "Balıkesir Uçağı"nın temsili açılış töreni.

¹⁴⁴ Gönüllerden Göklere Bağış Uçaklar, <http://www.hvkk.tsk.tr>

SONUÇ

Bu çalışma, Balıkesir'in 1923-1926 yılları arasındaki tarihi kesitini, idari, sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya konulmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Çalışmamız her ne kadar belirli bir zaman dilimi ile sınırlandırılrsa da, yaşanan olayların geçmişi ile yakından ilgilidir. Bu çerçevede, Balıkesir'in Cumhuriyet Dönemi'ndeki durumunu incelerken, Osmanlı dönemine de yer vermek durumunda kalınmıştır.

Osmanlı döneminde giderek hızını arttıran değişim süreci, yeni bir dönemin başladığı Cumhuriyet ile birlikte doruk noktasına ulaşmış ve devlet, toplum ve sosyal yaşamda köklü değişimler gerçekleşmiştir. Araştırmamız, yaşanan bu değişimlerin ülke genelinde ve Balıkesir özelinde gerçekleşmeleri ve değerlendirmelerine kapı aralanmıştır.

Tarihi antik çağa uzanan bir coğrafi konumda bulunan Balıkesir, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin önemli bir sancak beyliği olan Karesi Sancağı, vilayet sisteminin getirilmesi ile önce Karesi Vilayeti olmuş ve 1909'da müstakil Karesi Mutasarrıflığı haline getirilmiştir.

Milli Mücadele döneminde, Balıkesir ve çevre şehirlerinden oluşan "Şimal Cephesi", tamamen sivillerden oluşması ile diğer Kuvâ-yı Milliye hareketinden şekil itibari ile ayrı bir görünüm arz etmiştir. Balıkesir Kongreleri, Anadolu'nun kuzey batısında, ülkenin devletsiz ve hükümsüz bir döneminde ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurma görevini üzerine almıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile idari, sosyal ve ekonomi alanlarında yenilikler gerçekleşmiştir. 20 Nisan 1924'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile vilayet ve kaza teşkilatı getirilmiştir. Balıkesir vilayetinin, kanunun çıktığı zaman 7 kazası bulunmaktadır.

Milli Mücadele'nin ardından, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı ilk büyük problem mübadele olmuştur. 1923'den 1927'ye kadar mübadele ile Türkiye'ye 456.720 göçmen gelmiştir. Gelen mübadillerin Savaştan henüz kurtulmuş olan Türkiye, Türk mübadillerin Yunanistan'dan nakli ve Türkiye'de iskânında olağanüstü çaba sarf etmek durumunda kalmıştır. Mübadillerin nakil ve iskân işlerinin düzenli gerçekleştirilmesi amacıyla Ekim 1923'te

Mübadele İskân ve İmar Vekâleti kurulmuştur. Alınan tedbirlere rağmen, zaman zaman mübadillerin iskânlarında mağduriyetlerin yaşanmasının önüne geçilememiştir.

Cumhuriyet yönetiminin önem verdiği konuların başında eğitim gelmiştir. Osmanlı döneminin karmaşık eğitim sistemi kaldırılarak eğitim kurumları birleştirilmiş, yabancı okullar kapatılmıştır. Okuma yazma oranının ve okul sayısının yükseltilmesi için gösterilen çabaların başarılı olduğu görülmüştür.

İncelediğimiz dönemin dikkat çekici bir alanı da sağlık konusu olmuştur. Yıllarca süren savaşlar ve yoksulluk nedeniyle ülkede bir sağlık sisteminden bahsetme imkânı bulunmamaktadır. En yaygın görülen sıtma hastalığına karşı bile devletin sosyal politikası veya alacak tedbirleri yoktu. Balıkesir, sıtma hastalığının en yaygın görüldüğü üçüncü vilayet olmuştur. Cumhuriyetle birlikte alınan tedbirler, dağıtılan ilaçlar ve uygulanan tedaviler sonucunda salgın hastalıklar azaltılmıştır.

Milli Mücadele'den zaferle çıkan Türkiye, siyasi bağımsızlığının yanında, uzun yıllardır devam eden Batı'nın yarı sömürgesi olması durumundan da kurtulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele devam ederken, Türkiye için adalet, ekonomi ve mali bağımsızlığın da gerekli olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce Ekonomi Politikasının esaslarını belirlemek amacıyla İzmir'de 17 Şubat'ta başlayarak 4 Mart 1923'e kadar devam eden "Türkiye Genel İktisat Kongresi" düzenlenmiştir.

Araştırmamızda, Balıkesir'in 1920 yılı ihracat rakamları ile 1927 yılı tarım ve sanayi sayımı rakamları ve sayım sonuçları hakkında kısa bir değerlendirme yer almıştır.

İncelediğimiz dönemin, modernleşme ve çağdaşlığı simgeleyen objesi olan demiryolları, araştırmamız içerisinde ekonomi bölümünde yer almıştır. Cumhuriyet rejimi, Anadolu'nun en ıssız yerlerine demiryolu ile ulaşmaya çalışmıştır. Demiryolu, "bir karış fazla şimendifer" sloganı ile "milli vahdet, milli mevcudiyet, milli istiklal meselesi" olarak dönemin en önemli politikalarından biri olmuştur.

Balıkesir-Kütahya hattının yapılması, Balıkesir'in Ankara'ya olan mesafesini kısalttığı gibi, Ankara'nın tüm batı Anadolu ile olan ulaşımını da kolaylaştırmıştır.

Balıkesir, Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi bugün de vatanperver özelliğini muhafaza etmektedir. Tarım faaliyetleri ile Türkiye'nin önde gelen üretici şehirlerinden biri olmuştur. Araştırmamız, bu güzel şehrin nasıl yokluklar, yoksulluklar ve zorluklarla baş ederek bugünkü durumuna geldiğini tarihsel süreç içerisinde bir kesit sunulmasına katkı sağlanmasına çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, Yıldırım, (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları
- Ak, Bilal, (2002), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.17
- Akalan, Ali Osman, (2010), *Bir Kurum Olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi
- Aksoy, Yaşar, (1998), *Atatürk'ün Ekonomik Devrimi (Kalpaklı Kalkınma)*, Ümit Yayınevi, İstanbul
- Akyüz, Yahya, (2016), *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayıncılık
- Alp, Hayrunisa, (2009), *Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Arı, Kemal, (2009), *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri"*, Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildirileri
- Arı, Kemal, (1995), *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Arı, Kemal, (2010), *Türk Devrim Tarihi (Temelleri Gelişimi ve Oluşumu)*, I, İzmir: Zeus Kitabevi
- Arı, Kemal, (1990), *Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. VI/18, Temmuz
- Arıkan, Zeki, (1999), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*
- Ayhan, Aydın, (1997), *Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri*, Karşı Basın Yayın Matbaacılık, İstanbul
- Aydın, Erdem, (2002), *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri*, Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi
- Bayur, Yusuf Hikmet, (1983), *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara; TTK Yayınları
- Bilgi, Nejdet, (2002), *Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C. 17

- Cebesoy, Ali Fuat, (1960), *Siyasi Hatıralar (İkinci Kısım)*, İstanbul
- Çantay, Hasan Basri, (2006), *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
- Çapa, Mesut, (1990), *Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Çavdar, Tefik, (1985), *Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları
- Çevik, Zeki, (2002), *Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları*, Türkler Ansiklopedisi
- Çevik, Zeki, (2002), *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara
- Çevik, Zeki, (2017), *Kuvâ-yı Milliye Şehri Balıkesir*, Karesi Belediyesi Kültür Yayınları, Balıkesir
- Demirtaş, Bahattin, (2008), *Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler*, Akademik Bakış Dergisi, S. 2
- Emgili, Fahriye, (2017), *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli İktisadının Oluşumundaki Etkisi*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 18, Özel Sayı:3
- Ertuğ, H.R., (1959), *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul
- Georgeon, François, (2006), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Yapı Kredi Yayınları
- Geray, Cevat, (1970), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Ankara
- Gezgin, Suat, (2004), *Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi (Bölüm III)*, İletişim Fakültesi Dergisi
- Glasneck, Johannes, (1998), *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, Yenigün Haber Ajansı
- Girgin, A., (2001), *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- Goularas, Gökçe Bahadır, (2012), *1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması*, Alternatif Politika, C.4, S. 2
- Gökbunar, Ali Rıza, (2004), *19. Ve 20. Yüzyıllarda Yaşanan Göçlerin Türk Maliye Tarihi Açısından Analizi*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 6/3

_____Gönüllerden Göklere Bağış Uçaklar, <http://www.hvkk.tsk.tr>

Hakan, Sabiha, (2010), *Mustafa Necati Uğural Öğretmen Dostu Bir Eğitim Devrimcisi (Maarif Vekili) 20 Aralık 1925-1 Ocak 1929*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Necatibey Eğitim Fakültesi 100. Yıl özel sayısı

_____Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

_____ <http://www.balikesir.bel.tr/kurumsal/baskanlarimiz>

İskender, Selmin, (2005), *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İlgürel, Mücteba, (1973), *“Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri”*, Cumhuriyet’in 50.Yılına Armağan, İstanbul

İlgürel, Mücteba, (1976), *“XVII.Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”*, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, II, Ankara

İnuğur, Mehmet Nuri, (1978), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: İİTA Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları

_____İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, *Seyyar Türk Sergisi*, C. 41, Mayıs 1925

_____İzmir’e Doğru Gazetesi

Karayemiş, Çiğdem, (2012), *Türkiye’de Demiryolunun Gelişimi ve Behiç Erkin Bey*, Eskişehir Osmangazi Üniv.Sos.Bil.Ens., , Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

_____Karesi Gazetesi

_____Kaynak Dergisi, Balıkesir Halkevi, 19 Haziran 1935, Sayı:29

Keskin, Nuray Ertürk ve Diğerleri, (2012), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928c.II*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi:8, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara,

Kocabaşoğlu, Uygur ve Ali Birinci, (1995), *Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler*, Ankara: Kebibeç Dergisi, S. 2,

Koloğlu, Orhan, (2005), *1908 Basın Patlaması*, İstanbul: Bas-Haş Yayınları,

Koloğlu, Orhan, (1989), *İlk Gazete İlk Polemik Vekayi-i Mısriye’nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi ile Tartışması*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları-5,

- Koloğlu, Orhan, (1995), *Kemalist Anadolu Basını*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları
- Orhan Koloğlu, (2006), *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları
- Koraltürk, Murat, (2002), *Türkiye Ekonomisi (1923-1960)*, Türkler Ansiklopedisi, c.17
- Mazıcı, Nurşen, (1996), *1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu*, Ankara: Atatürk Yolu TİTE Dergisi
- McCarthy, Justin, (1998), *Müslümanlar ve Azınlıklar-Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, İstanbul, İnkılap Yayınevi
- Mutaf, Abdülmecit, (2003), *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı
- Okur, Mehmet, (2005), *Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları
- Öden, Zerrin Günal, (1999), *Karesi Beyliği*, TTKB, Ankara
- Özalp, Kâzım, (1989), *Milli Mücadele (1919-1922)* 1. Cilt, Ankara: T.T.K.Basımevi
- Özel, Sabahattin, (2013), *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Özgün, Cihan, (2013), *Osmanlı Ağaç Kültüründe Yeni ve Egzotik Bir Tür: Okaliptüs*, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, XIII/26
- Önpekcian, Meliha, (2002), *TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız*, Türkler Ansiklopedisi, C. 17
- Özkorkut, Nevin Ünal, (2002), *Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
- Sağlam, Işıl, (2006), *Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre Türkiye'de Ekonomi-Politik (1930-1945)*, Pamukkale Ün. Sos.Bil.Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Sarıkaya, Cevat, (2015), *Tarihi Gelişim İçerisinde Türk Hava Harp Sanayi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sinan, Kudret, (1979), *İlk Yüzer Türk Sergisi O Değil, Bu!*, Yıllar Boyu Tarih, c.2, Sayı 4

- _____Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, (1985), I, (Bülent Varlık, *Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri*) İstanbul:
- Tekir, Süleyman, (2017), *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Sıtma ile Mücadele Faaliyetleri (1923-1930), Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, Gece Kitaplığı, Ankara
- Toprak, Metin, (2002), *Osmanlı'dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri*, Türkler Ansiklopedisi
- Tuğluoğlu, Fatih, (2008), *Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)*, Türkiye Parazitoloji Dergisi, S. 32
- Turan, Osman, "*Kılıç Arslan I*", İslam Ansiklopedisi, VI
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "*Karasi Oğulları*", İslam Ansiklopedisi, VI
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1984), *Anadolu Beylikleri*, T.T.K. Basımevi, Ankara
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2000), *Karasi Vilayeti Tarihçesi*, (Yayına Hazırlayan: Abdülmecit Mutaf), Balıkesir, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı
- Ülken, Yusuf Ziya, (1981), "*Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi*" konulu seminer, Yapı ve Kredi Bankası Halkla İlişkiler ve Kültür Danışmanlığı, İstanbul
- Vatandaş, Celalettin, (2010), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi*, İstanbul Journal of Sociological Studies
- Memduh Yaşa, (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul
- Yaşar, Muammer, (1971), *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi: Envar-ı Şarkıye*, Ankara: Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını
- Yıldırım, İsmail, (2001), *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Yıldırım, Onur, (2006), *Diplomasi ve Göç (Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Yıldız, Adem, (2008), *Osmanlı'dan Cumhuriyete Milli Burjuvazi Oluşturma Çabaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yurdakök, Abdullah, (1992), *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, Balıkesir, Söz Gazetesi Yayını

_____Yurt Ansiklopedisi, (1982), 2, İstanbul, 1982

Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, (1997), 1920'de Balıkesir, Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları